

► EDITORIAL

Cristian-Ion Popa

► STATUL MINIMAL,
STATUL SOCIAL

Vasile Pleșca

Bogdan Ștefanachi

Alexandru Gabor

Dorina Țicu

Ion-Lucian Catrina

Dan Mihalache

Iulia Huiu

Fr. Petre Comșa

Costea Munteanu

Romulus-Cătălin Dămăceanu

Alexandru Trifu

► ESEU

Oana Albescu

► ARHIVA

Stelian Tănase

► RECENZII

Emanuel Copilaș

Antoneta Luisa Dobrin

Artur Lakatos

Antonio Momoc

► SEMNALE

Sfera Politicii

REVISTĂ DE ȘTIINȚE POLITICE

EDITATĂ DE FUNDAȚIA SOCIETATEA CIVILĂ

APARIȚIE LUNARĂ

VOLUM XIX
NUMĂRUL 2 (156)
FEBRUARIE 2011

**Statul minimal,
Statul social**

Sfera Politicii este prima revistă de știință și teorie politică apărută în România, după căderea comunismului. Revista apare fără întrerupere din 1992.

Sfera Politicii a jucat și joacă un rol important în difuzarea principalelor teme de știință și teorie politică și în constituirea și dezvoltarea unei reflecții politologice viabile în peisajul științific și cultural din România.

Sfera Politicii pune la îndemâna cercetătorilor, a oamenilor politici și a publicului, analize, comentarii și studii de specialitate, realizate pe baza paradigmatelor teoretice și metodologice ale științei și teoriei politice actuale.

Sfera Politicii își face o misiune din contribuția la consolidarea și dezvoltarea societății democratice și de piață în România.

Revistă editată de:

Fundația
Societatea Civilă

INDEXĂRI INTERNAȚIONALE:

- Central and Eastern European Online Library (CEEOL)
- International Political Science Abstract / Association internationale de science politique (IPSA/AISP)

INDEX COPERNICUS
I N T E R N A T I O N A L

Clasificare CNCIS: "B+"
Apare lunar

EDITORIAL BOARD

Călin Anastasiu

Consilier Principal al Președintelui Societății Române de Radiodifuziune, București, România

Daniel Chirot

University of Washington, Seattle, Washington, USA

Dennis John Deletant

Professor, University College, London, United Kingdom

Anneli Ute Gabanyi

Cercetător asociat al Institutului German pentru Probleme Internaționale și de Securitate (Stiftung Wissenschaft und Politik), Berlin, Germania

Gail Kligman

Professor, University of California, Berkeley, USA

Steven Sampson

Professor, Lund University, Lund, Sweden

Gisèle Sapiro

Directrice de recherche au CNRS, Directrice du Centre européen de sociologie et de science politique (CESSP), Université Paris-Panthéon-Sorbonne/CNRS/EHESSa

Michael Shafir

Profesor, Facultatea de Studii Europene, Universitatea Babeș-Bolyai, Cluj-Napoca, România

Lavinia Stan

Professor, Department of Political Science, St. Francis Xavier University, Canada

Vladimir Tismăneanu

Professor, Department of Government and Politics, University of Maryland (College Park), USA

G. M. Tamas

Budapest, Hungary

Katherine Verdery

Professor, City University of New York Graduate Center, USA

DIRECTOR

Stelian Tănase

Profesor, Facultatea de Științe Politice, Universitatea din București

REDACTOR ȘEF

Alexandru Radu

Profesor, Facultatea de Științe Politice, Universitatea Creștină „Dimitrie Cantemir”, București

SECRETAR GENERAL DE REDACȚIE

Sabin Drăgulin

REDACȚIE

Cecilia Tohăneanu

Aurora Martin

Nicolae Drăgușin

Ioana Paverman

Camelia Runceanu

TEHNOREDACTOR

Liviu Stoica

Sfera Politicii

VOLUMUL XIX, NUMĂRUL 2 (156), februarie 2011

Editorial

- Între Scila și Caribda: „eșecul pieței” vs. „eșecul guvernului” 3
Cristian-Ion Popa

Statul minimal, Statul social

- Welfare State* și problema raționalismului constructivist 14
Vasile Pleșca
- Ordinea spontană* ca justificare a statului minimal..... 21
Bogdan Ștefanachi
- Rigiditate instituțională și reforma politicii sociale..... 27
Alexandru Gabor
- Perspective duale în politicile publice: de la statul minimal la statul social 34
Dorina Țicu
- Povara datoriei publice în economiile emergente 40
Ion-Lucian Catrina
- Ce fel de stat ne dorim? Ieșirea din vechile paradigme 47
Dan Mihalache și Iulia Huiu
- Economic Personalism – A Christian Orthodox Contribution (II) 54
Fr. Petre Comșa și Costea Munteanu
- Politici macroeconomice monetare la nivelul UE 66
Romulus-Cătălin Dămăceanu și Alexandru Trifu

Eseu

- Accepții antinomice ale teoriei dreptății în filozofia politică contemporană.
Robert Nozick și John Rawls..... 73
Oana Albescu

Arhiva

- Arhivele Sfera Politicii – Iuliu Maniu (I).....79
Stelian Tănase

Recenzii

- Istorie, memorie, civism și spirit critic. Lumea vulturilor și porumbeilor
văzută de bufnițe 84
Emanuel Copilaș
Michael Shafir, Radiografii și alte fobii. Studii contemporane, publicistică și pubelistică
- Nașterea capitalismului dezastrelor ca urmare a aplicării doctrinei șocului.....87
Antoneta Luisa Dobrin
Naomi Klein, Doctrina Șocului. Nașterea capitalismului dezastrelor
- Geopolitica și terorismul 91
Artur Lakatos
Ion Marin, Țuțu Pișleag, Geopolitica și terorismul
- Școala gustiană din nou revizuită..... 93
Antonio Momoc
Mihai Pop, Vreau și eu să fiu revizuit, Publicistica din anii 1937-1940, Antologie de Zoltán Rostás

Semnale 94

Index de autori.....95

Între Scila și Caribda: „eșecul pieței” vs. „eșecul guvernului”¹

■ CRISTIAN-ION POPA

[Romanian Academy]

Abstract

This article summarizes a current academic debate: the problem of legitimacy of state intervention in economic and social fields. In their attempt to provide a general normative response to this problem, some Western scholars call the economic theory of "market failure"; others, however, counters with the theory of "government failure", arguing that the theory of market failure seems to commit the "Nirvana fallacy", because contrasts the imperfect realities of free markets with a idealized corrective interventions of governments.

Keywords

market failure, government failure, externalities

Problema legitimității intervenției statului în domeniile economic și social în scopul principal de a produce și (re)distribui anumite bunuri și servicii, private și publice, este de o însemnătate crucială în știința politică actuală. În încercarea de a oferi un răspuns normativ general la această problemă, unii teoreticieni occidentali apelează la teoria economică a „eșecului pieței” (*market failure*); alții, însă, contraargumentează cu teoria „eșecului guvernului” (*government failure*), arătând că teoria eșecului pieței frizează „eroarea Nirvanei” (*Nirvana fallacy*), întrucât contrapune realităților imperfecte ale piețelor libere intervenția corectivă idealizată a guvernelor.

Eșecul pieței

Un tratat de analiză politică, influent în Statele Unite, formulează această problemă în modul cel mai direct: „Când este legitim pentru un guvern să intervină în afacerile private? În Statele Unite, răspunsul normativ la această problemă

---

¹ **Acknowledgment:** Această lucrare a fost finanțată din contractul POSDRU/89/1.5/S/62259, proiect strategic „Științe socio-umane și politice aplicative. Program de pregătire postdoctorală și burse postdoctorale de cercetare în domeniul științelor socio-umane și politice”, cofinanțat din Fondul Social European, prin Programul Operațional Sectorial Dezvoltarea Resurselor Umane 2007–2013.

se bazează de regulă pe conceptul de eșec *al pieței* – o circumstanță în care urmărirea interesului privat nu conduce la o utilizare *eficientă* a resurselor societății sau la o distribuție *echitabilă* a bunurilor societății” (s.m.)¹.

La origine², eșecul pieței a fost utilizat ca un concept normativ capabil să definească la modul general situațiile tipice care ar reclama intervenția guvernelor în domeniile economic și social. Între timp, însă, acesta a devenit un instrument de „diagnostic” prin care guvernanții pot determina sfera și modul intervențiilor lor. După cum arată, în acest sens, Joseph Farrell: „Teorema bunăstării clasifică ineficiențele ca fiind datorate monopolurilor, externalităților ș.a.m.d. Ea ne ajută să înțelegem și, poate, să rezolvăm astfel de ineficiențe așa cum diagnosticul medicului ... este parte a tratamentului”³.

Urmând metafora diagnosticului, unii analiști încearcă să identifice situațiile tipice în care se produc eșecuri ale pieței, dar și diverse tipuri de eșecuri ale guvernului. La fel ca medicii, ei propun un diagnostic al „bolii”, luând în considerare și riscurile „tratamentului”, inclusiv „efectele secundare”. Unele tratate occidentale prezintă chiar Tabele care identifică și clasifică intervențiile adecvate pentru diferitele tipuri de eșecuri – ale piețelor, dar și ale guvernelor, recomandând, de regulă, pe cele mai puțin „invazive”. De exemplu, dacă se presupune că un unumit eșec al pieței poate fi înlăturat prin oferirea unor „stimulente” (*incentives*) întreprinzătorilor privați, această politică este preferată tratamentelor mai „agresive”, precum intervenția directă a guvernului prin crearea unui monopol de stat.

Astfel, dacă la început eșecul pieței a fost doar o idee normativă generală de justificare a intervenției statului în economie și în societate, astăzi s-a dezvoltat într-un diagnostic *full-scale*, cu pretenții științifice. Ca idee normativă, apreciază Richard O. Zerbo Jr. și Daniel J. Evans⁴, teoria eșecului pieței este incorectă, dar relativ inofensivă; ca diagnostic concret, însă, ea este dăunătoare, căci inspiră adesea politici publice greșite.

Conform uneia dintre presuposițiile fundamentale ale „economiei bunăstării” (*welfare economics*), piețele eșuează atunci când nu pot realiza toate „câștigurile din schimb” (*gains from trade*), vechiul standard al economiei clasice. Subproducția cronică a unor bunuri publice (e.g., drumurile publice) din multe societăți actuale, inclusiv România, este considerată un eșec al pieței întrucât costurile totale ale producției acestor bunuri ar fi mai mici decât beneficiile totale ale consumatorilor. Poluarea mediului înconjurător este, de asemenea, un eșec al pieței atunci când costurile reducerii ei ar fi mai mici decât beneficiile globale ale publicului etc. Precum se știe, aceste eșecuri ale pieței mai sunt numite și „externalități”.

După cum a demonstrat însă economistul britanic Ronald Coase⁵, laureat al premiului Nobel în 1991, economia bunăstării, care subliniază beneficiile potențiale generale ale câștigurilor din schimb, presupune în mod implicit „costurile tranzacțiilor” ca fiind egale cu zero. Dar aceste costuri, definite de economiști la modul general ca „resursele necesare transferului, stabilirii și menținerii drepturilor de proprietate” nu sunt niciodată egale cu zero în lumea reală. „În principiu, modelul eșecului

1 David I. Weimar, Aidan R. Vining, *Policy Analysis: Concepts and Practice*, 2nd ed. (Englewood Cliffs, N.J.: Prentice Hall, 1992), 13.

2 Francis M. Bator, „The Anatomy of Market Failure”, în *Quarterly Journal of Economics*, 72(3) (1958): 351-379.

3 Joseph Farrell, „Information and the Coase Theorem”, în *The Journal of Economic Perspectives*, Vol. 1, No. 2, Autumn (1987): 116.

4 Richard O. Zerbo Jr., Daniel J. Evans, „The End of Market Failure”, în *Regulation. The Cato Review of Business and Government* (Washington, D.C.: Cato Institute), Vol. 23, No. 2, Summer (2000): 11.

5 Ronald H. Coase, „The Problem of Social Cost”, în *Journal of Law and Economics*, No. 3 (1960): 1-44.

pieței eșuează pentru că ignoră rolul costurilor tranzacțiilor”¹. Există eșecuri ale piețelor sau externalități deoarece costurile (tranzacțiilor) de îndepărtare a lor sunt prea mari; de fapt, costurile tranzacțiilor sunt ubicue în lumea reală.

Existența unor costuri ale tranzacțiilor necuantificate, dar mai mari decât zero, face astfel încât unele schimburi să nu aibă loc. Și cum aceste costuri sunt ubicue, eșecurile pieței sunt de asemenea ubicue. Cu un exemplu-limită, dacă un proprietar „eșuează” să planteze mai multe flori în jurul casei sale, deși acest lucru ar conduce la o creștere a prețului caselor în cartierul său mai mare decât costul plantării, apare o externalitate (un eșec al pieței). Tot astfel, dacă un șofer conduce prea încet, „eșuând” să considere costurile de timp pe care le impune celorlalți șoferi, el creează, de asemenea, o externalitate greu de îndepărtat. Și, pentru că statul este proprietarul șoselei, se poate vorbi totodată și de un „eșec non piață” (*nonmarket failure*) sau guvernamental. De asemenea, un astfel de eșec se produce în mod tipic atunci când, de exemplu, cumpărarea unei locuințe sau a unui automobil presupun transferul obligatoriu al unei sume de bani către stat (o taxă). Dacă această taxă este mare, unele schimburi sau tranzacții nu vor avea loc. „Pentru că eșecurile pieței (externalitățile) se găsesc pretutindeni”, conchid Zerbe și Evans, „conceptul oferă justificare pentru intervenția nelimitată a guvernului. Analistii neconfortabili cu lipsa de limite a intervenției guvernului au introdus conceptul de eșec *nonmarket* sau disfuncție birocratică pentru a ne reaminti că intervenția guvernului are și ea propriile sale costuri de tranzacție. Dar conceptul de eșec *nonmarket* sau guvernamental nu îi împiedică prea mult pe susținătorii intervenției guvernamentale...”².

Doă exemple paradigmatică de externalități – al *farului de noapte* din porturi și al *apiculturii-pomiculturii* – pot arăta cum modelul teoretic al eșecului pieței poate conduce la politici publice greșite. Potrivit acestui model, cooperarea privată voluntară, fără intervenția guvernamentală, nu poate captura toate câștigurile mutuale potențiale din schimburi. Dar această presupunere se poate dovedi neîntemeiată, dacă sunt luate în considerare costurile tranzacțiilor presupuse de intervenția guvernamentală însăși.

Unul dintre cele mai vechi exemple de bunuri publice oferite de economiști pentru a argumenta necesitatea intervenției statului este acela al farurilor de noapte din porturi. În acest sens, John Stuart Mill, de exemplu, declara în mod categoric: „Este sarcina guvernului să construiască și să întrețină faruri, balize etc. pentru siguranța navigației; întrucât este imposibil ca vasele aflate pe mare care beneficiază de far să fie făcute să plătească o taxă atunci când îl utilizează, nimeni nu va construi faruri din motive de interes personal fără să fie răsplătit printr-o cotizație obligatorie impusă de stat”³. Mult mai târziu, Paul A. Samuelson, laureat al premiului Nobel pentru economie în 1970, afirma la rândul său: „guvernul furnizează anumite servicii *publice* (s.a.) indispensabile fără de care viața în comunitate ar fi de neconceput și care, prin natura lor, nu pot fi propriu-zis încredințate întreprinderii private”⁴. El oferea, ca „exemple evidente”, apărarea națională, asigurarea legii și ordinii interne, administrarea justiției, la care adăuga: „lată un ultim exemplu de serviciu guvernamental: *farurile de noapte*. Acestea salvează vieți și mărfuri; dar deținătorii de faruri de noapte nu pot colecta taxe de la comandanții de nave”; astfel încât există o „divergență între avantajul privat și costul bănesc ... și adevăratul avantaj și cost social”⁵.

1 Zerbe Jr., Evans, „The End of Market Failure”, 11.

2 Zerbe Jr., Evans, „The End of Market Failure”, 12.

3 John Stuart Mill, *Principles of Political Economy with Some of Their Applications to Social Philosophy*, în *Collected Works of John Stuart Mill*, vol. III (London: University of Toronto Press, Routledge & Kegan Paul, 1965), 968.

4 Paul A. Samuelson, *Economics: An Introductory Analysis*, 6th ed. (New York: McGraw-Hill, 1964), 45.

5 Samuelson, *Economics*, 45.

Faptele nu sprijină însă această concluzie. Ronald H. Coase a examinat îndeaproape modul în care au fost „furnizate” farurile de noapte în istoria Angliei¹. Contrar teoriei eșecului pieței, începând cu secolul al XVII-lea, majoritatea farurilor de noapte au fost construite și exploatate de întreprinzători privați. Abia în anul 1836, printr-o decizie a Parlamentului, toate farurile de noapte din Anglia au fost plasate sub autoritatea *Trinity House*, o organizație care fusese înființată în anul 1566. La acea dată, organizația deținea deja 42 de faruri, multe dintre ele fiind construite inițial de persoane private, restul de 14 rămânând în continuare private.

Într-un alt studiu devenit clasic, James E. Meade², laureat al premiului Nobel pentru economie în 1977, a analizat externalitățile reciproce pozitive dintre apicultori și pomicultori, argumentând că, pentru realizarea eficienței depline, statul ar trebui să intervină cu un sistem de „taxe și subvenții”³. Pomicultorii, argumenta el, oferă un serviciu valoros apicultorilor întrucât albinele se hrănesc din florile pomilor fructiferi; dar și apicultorii oferă ceva valoros pomicultorilor pentru că este știut că albinele, hrănindu-se astfel, contribuie la o mai bună polenizare a pomilor, sporind producția de fructe. Totuși, Mead presupunea aici existența unui eșec al pieței: câștigurile din schimb între pomicultori și apicultori nu s-ar realiza întrucât cei dintâi obțin beneficii de la cei din urmă fără a plăti pentru ele. Steven N.S. Cheung⁴ a studiat însă îndeaproape raporturile reale dintre pomicultori și apicultori în Statul Washington. El a constatat că între aceștia există deja de mult timp aranjamente voluntare, informale, astfel încât presupusul eșec al pieței nu există; dimpotrivă, aceste înțelegeri sugerează o „piață funcțională” în care resursele sunt alocate în mod eficient.

Prin urmare, intervenția statului în economie este o problemă mai curând practică decât teoretică. „Nu există nicio teorie normativă satisfăcătoare cu privire la rolul adecvat al guvernului într-o economie mixtă”⁵, s-a observat. Orice judecată normativă trebuie să se bazeze însă pe costurile tranzacțiilor. Singura aserțiune generală care poate fi formulată cu privire la intervenția guvernamentală eficientă, și deci legitimă, în economie este una de tip condițional: *guvernul poate și trebuie să intervină în toate acele situații economice și sociale în care beneficiile intervenției sale sunt mai mari decât costurile*. Nicio schemă abstractă nu poate indica *a priori* o clasă generală de situații care întrunesc această condiție. De aceea, este necesară analiza empirică și evaluarea fiecărei situații în parte, într-un timp și loc date, renunțând la căutarea la nesfârșit a „eșecurilor pieței” pentru a oferi o justificare pentru intervenția nelimitată a statului în economie.

Din această perspectivă, guvernul are un *avantaj comparativ* în ceea ce privește scăderea costurilor tranzacțiilor, care rezidă tocmai *în puterea sa de coerciție*. Guvernul deține monopolul utilizării forței asupra unui teritoriu național, poate produce bunuri și servicii publice prin impunerea unor taxe și impozite și poate utiliza justiția și poliția pentru a interzice sau limita unele acțiuni ale indivizilor. Aceste puteri coercitive aduc beneficii colective dacă și numai dacă reduc în mod substanțial costurile individuale ale tranzacțiilor, precum este cazul costurilor de autoapărare. Dacă nu ar exista legi și instituții coercitive împotriva furtului, de exemplu, oamenii ar cheltui mai mulți bani pentru a se pune la adăpost de această infracțiune. Desigur, ei pot angaja paznici sau pot cumpăra mai multe încuietori și sisteme de

1 Ronald Coase, „The Lighthouse in Economics”, în *Journal of Law and Economics*, Vol. 17, No. 2 (1974): 357.

2 James E. Meade, „External Economies and Diseconomies in a Competitive Situation”, în *The Economic Journal*, Vol. 62, No. 245, March (1952): 54-67.

3 Meade, „External Economies...”, 58.

4 Steven N.S. Cheung, „The Fable of the Bees: An Economic Investigation”, în *The Journal of Law and Economics*, Vol. 16, No. 1, April (1973): 11-33.

5 Richard Nelson, „Roles of Government in a Mixed Economy”, în *The Journal of Policy Analysis and Management*, No. 6 (1987): 556.

alarmă. Dar cheltuielile *private* totale ale autoapărării pot fi mult mai mari decât cheltuielile *publice* ale administrării justiției de către guvern.

Totuși, impunerea legii împotriva furtului nu este eficientă numai pentru că reduce costurile de autoapărare ale cetățenilor. Pentru a satisface condiția eficienței, reducerea acestor costuri trebuie să fie mai mare decât costurile tranzacțiilor de impunere a legii înseși, care se compun din: costurile administrative ale instituțiilor care impun legea, costurile investigării, costurile aplicării, dar și costurile prevenirii încălcării legii, precum și costurile monitorizării de către public a instituțiilor care impun legea ș.a.

Cu un alt exemplu împrumutat de la Zerbe și Evans pentru a ilustra această idee, să presupunem că nu ar exista nicio lege împotriva furtului astfel încât cetățenii ar cheltui în medie 500 de lei anual pentru a se autoapăra, dar ar pierde 1000 de lei anual din cauza furturilor. În această situație, guvernul propune o lege care costă contribuabilii 700 de lei pe an și reduce pierderile cauzate de furturi la 400 de lei pe an. Precum se poate constata, legea este eficientă întrucât costurile autoapărării erau de 1500 de lei, iar costurile intervenției guvernamentale sunt de numai 1100 de lei.

Monopolul guvernului asupra coerciției este eficient întrucât costurile sociale ale monitorizării aplicării forței de către guvern sunt mai mici decât costurile monitorizării unor corpuri private cu atribuții asemănătoare. De exemplu, presupun Zerbe și Evans, corporația *Microsoft* ar putea primi dreptul de a pedepsi oamenii care comit infracțiuni adresate proprietății sale. Costurile sale pot fi mai mici decât ale instituțiilor publice și, dacă facem abstracție de costurile monitorizării, această situație poate părea eficientă. Corporația ar putea angaja firme de pază și „judecători” privați, ar putea închiria sau cumpăra clădiri pentru a închide infractorii etc., totul la un cost mai scăzut decât costurile guvernului cu poliția, procuratura, judecătorii și închisorile. Cu toate acestea, majoritatea oamenilor s-ar împotrivi acordării acestui drept corporației, care ar putea aplica pedepse fără dovezi suficiente. În plus, costurile monitorizării corporației, menite să împiedice încălcarea drepturilor civile ale cetățenilor, pot fi mai mari decât costurile monitorizării poliției, justiției și închisorilor statului. Acest exemplu pur ipotetic conduce însă la o concluzie *de principiu*. „Afirmatia cea mai generală cu privire la intervenția guvernului este aceea că el trebuie să îndeplinească acele funcții pentru care puterile sale coercitive îi oferă un avantaj absolut”¹. Pedepsirea infracțiunilor la adresa proprietății, fraudă, extorcarea, încălcarea contractelor etc. sunt cele mai bune exemple de servicii publice furnizate de guvernele înzestrate cu puteri coercitive la costuri mai reduse decât ar putea-o face orice entitate privată.

Unele piețe pot fi într-adevăr ineficiente pentru că guvernul „eșuează” în a impune reguli specifice. „Aceste piețe sunt ineficiente nu din cauza vreunor «eșecuri» inerente, ci pentru că guvernul a neglijat să ofere un cadru instituțional adecvat”². De exemplu, impunerea de către guvernele moderne a greutăților și măsurilor uniforme a condus la scăderea substanțială a costurilor de cuantificare a mărfurilor. Această împrejurare nu ilustrează eșecul pieței, ci avantajul comparativ al guvernului înzestrat cu puteri coercitive de a impune consensul cu privire la utilizarea unor standarde uniforme.

Prin urmare, conchid Zerbe și Evans, modelul eșecului pieței eșuează el însuși în cele din urmă pentru că este greșit, teoretic și empiric. După cum observa și Ronald Coase, economiștii „de catedră” elaborează sisteme teoretice optime care au însă puțină corespondență cu realitatea. „Analiza este desfășurată cu multă ingeniozitate, dar ea plutește în aer”³.

1 Zerbe Jr., Evans, „The End of Market Failure”, 14.

2 Zerbe Jr., Evans, „The End of Market Failure”, 14.

3 *Apud* Zerbe Jr., Evans, „The End of Market Failure”, p. 14.

Eșecul guvernului

Joseph E. Stiglitz, laureat al premiului Nobel pentru economie în anul 2001, examinează și el această problemă fundamentală pornind de la câteva concluzii teoretice generale extrase din experiența sa nemijlocită a „eșecurilor guvernului” în Administrația Clinton, ca președinte al *Council of Economic Advisers* între anii 1995-1997¹.

Potrivit teoriei economice, piața liberă asigură alocarea eficientă a resurselor. Este, în fond, admite Stiglitz, vechea credință a lui Adam Smith în „mâna invizibilă”, care face astfel încât acțiunile individuale interesate să conducă în cele din urmă la bunăstarea generală a societății. În realitate, însă, piețele nu sunt atât de eficiente; de aceea, este oricând posibilă și legitimă intervenția guvernamentală pentru a aduce anumite reforme sau „îmbunătățiri Pareto” (*Pareto improvements*), care să ofere tuturor membrilor societății o „situație mai bună” (*better off*)².

De ce nu reușesc („eșuează”) guvernele să realizeze astfel de îmbunătățiri prin politicile lor în domenii precum cel industrial, comercial, agricol, social, sanitar sau al mediului înconjurător? Propriu-zis, aceste politici, dacă ar fi realizate, ar reprezenta cel puțin „îmbunătățiri cvasi-Pareto”, adică ar aduce beneficii *difuze* unor grupuri largi de cetățeni și costuri *concentrate* unui grup restrâns. Cum se știe, răspunsul clasic la această chestiune a fost oferit încă de Mancur Olson³, care a argumentat că organizarea grupurilor mari pentru a lupta împotriva grupurilor mici, cu interese concentrate, întâmpină problema greu surmontabilă a „beneficiarilor clandestini” (*free-riders*). Această teorie este incompletă, însă, pentru că nu explică de ce politici care nu prejudiciază pe nimeni nu sunt adoptate. Pornind de la înțelegerea sa a puterilor și limitelor guvernamentale, Stiglitz avansează patru ipoteze în stare să explice de ce astfel de îmbunătățiri Pareto posibile eșuează în mod sistematic:

Incapacitatea guvernului de a-și asuma „angajamente” (commitments) pe termen lung. Procesul politic se află într-o dinamică neîntreruptă, astfel încât deciziile adoptate la un moment dat prefigurează decizii și chiar coaliții politice *pro și contra* viitoare. De aceea, îmbunătățirile posibile trebuie văzute și ele în această perspectivă dinamică. O reformă este parte a unui flux neîntrerupt de politici publice; ea poate fi favorabilă tuturor grupurilor relevante în stadiul inițierii ei, dar poate amenința să submineze interesele unui sau unor grupuri în stadiile sale ulterioare. Aceste grupuri, anticipând că, pe termen lung, reforma în cauză îi va pune într-o „situație mai proastă” (*worse off*), acționează în sensul zădărnirii ei. După cum relatează Stiglitz, la începutul Administrației Clinton a elaborat un Plan Național de Acțiune împotriva încălzirii globale. Între numeroasele acțiuni preconizate se afla una care reprezenta în mod clar o îmbunătățire Pareto: dezvoltarea hidrocentralelor naționale. Acestea vindeau curentul electric sub prețul pieței, dar, inclusiv din această cauză, nu aveau mijloacele financiare necesare pentru a face investiții suplimentare și a se dezvolta. De aceea, Planul propunea ca firmele private să liciteze dreptul de a realiza aceste investiții, vânzând apoi curentul electric suplimentar obținut la prețul pieței.

Această propunere avea toate caracteristicile unei îmbunătățiri Pareto autentice: beneficiarii existenți la acea dată urmau să primească în continuare curentul electric subvenționat, nimeni nefiind prejudiciat (*worse off*). Propunerea era bună pentru buget (obținând venituri suplimentare substanțiale din vânzarea drepturilor); era bună pentru economie (se producea curent electric ieftin); era bună pentru mediu (se reduceau emisiile de carbon). Beneficiarii „subvenționați” s-au împotrivit însă propunerii, dorind bineînțeles ca *upgrad*-area hidrocentralelor să se realizeze în

1 Joseph E. Stiglitz, „Interests, Incentives and Institutions”, în *Policy*, Spring (1998).

2 Bruce Greenwald, Joseph E. Stiglitz, „Externalities in Markets with Imperfect Information and Incomplete Markets”, în *Quarterly Journal of Economics*, MIT Press, Vol. 101 (2), May (1986): 229-264.

3 Mancur Olson, *The Logic of Collective Action* (Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1971).

continuare cu fonduri publice, iar nu cu fonduri private, care ar fi amenințat ca, pe viitor, să elimine subvenția. Apoi, propunerea în sine făcea subvenția existentă transparentă, subminându-i astfel „viabilitatea politică”. Iar guvernul nu putea, dată fiind durata limitată a mandatului său, să facă un angajament credibil că subvenția va continua să fie acordată și în viitor. *Guvernul existent nu putea angaja guvernele viitoare*. Teoreticienii alegerii publice, precum James M. Buchanan¹, argumentează de mult timp cum apelul la Constituție poate fi, în cele din urmă, singura formă cuprinzătoare și credibilă de angajament politic, căci nu numai aplicarea, ba chiar și abandonarea unor politici publice poate impune costuri sociale deosebit de mari. Stiglitz dezvoltă această argumentare arătând că există o întregă gamă de acțiuni politice care măresc „costurile tranzacțiilor”, făcând astfel dificile schimbările, inclusiv îmbunătățirile Pareto.

Formarea coalițiilor. A doua ipoteză care explică eșecul guvernului de a realiza îmbunătățiri autentice sau măcar îmbunătățiri cvasi-Pareto este extrasă din teoria formării și negocierii coalițiilor. Obiecția principală care a fost adusă ideii că negocierea parvine la rezultate eficiente este „informația imperfectă”, care produce rezultate suboptime². Negocierile la scară mare nu se consumă decât rareori într-un episod sau o rundă unică, ci în mai multe, fiecare rundă afectând-o într-un fel sau în altul pe următoarea. O dispută sindicală, de exemplu, înfruntă, poate fără să-și dea seama, problema complexă a dinamicii incertitudinii și a informației imperfecte. „Grevele sunt o manifestare a ineficienței negocierii în sectorul privat; eșecul de a legifera îmbunătățiri Pareto este o manifestare a sa în sectorul public”³.

Caracterul dinamic al negocierilor are și alte consecințe. O lege poate consolida puterea unor grupuri, dar o poate slăbi pe a altora. Ea influențează formarea coalițiilor și, astfel, rezultatul global al procesului politic. „Jucătorii” politici știu foarte bine că unele măsuri pot părea, pe termen scurt, îmbunătățiri Pareto, pentru ca pe termen lung să se dovedească a fi în dezavantajul unora dintre ei, ceea ce îi determină să acționeze în consecință.

Competiția distructivă. Susținătorii economiei de piață exaltă virtuțile competiției. Dar, în absența „competiției perfecte”, un caz-limită al teoriei economice, competiția reală poate uneori fi distructivă. Aceasta ia forma jocului cu suma nulă, unde câștigurile unora sunt obținute pe cheltuiala celorlalți. La rândul său, competiția politică, departe de a fi perfectă, are adesea această structură, cu învingători puțini și perdanți numeroși.

Incertitudinea cu privire la consecințele schimbării. „Informația imperfectă”, de asemenea, împiedică, negocierile politice reciproc benefice. La bursă, „asimetriile informației” întrerup adesea tranzacțiile. Tot astfel în politică, există un scepticism general care face astfel încât toate reformele propuse să fie privite ca și cum ar aduce în mod exclusiv beneficii unora în dauna celorlalți. „Dar politica publică (*policy*), spre deosebire de politică (*politics*), nu este un joc cu suma zero”⁴, afirmă Stiglitz. Într-adevăr, este posibil ca unele politici publice să fie îmbunătățiri autentice. De aceea, este sarcina specialiștilor să releve această posibilitate oricând și oriunde este posibil – o sarcină cu atât mai dificilă cu cât retorica politică în democrațiile contemporane este adesea pe cât de simplistă, pe atât de abundentă.

Apoi, caracterul *netransparent*, nu dacă nu de-a dreptul *secretul* care caracterizează adoptarea unor decizii politice induce și mai mult îndoiala că ele pot fi îmbunătățiri autentice. Secretul agravează eșecurile guvernului, îi decredibilizează angajamentele, stimulează competiția distructivă și obstrucționează consensul publicului

1 James M. Buchanan, *Constitutional Economics* (Oxford: Basil Blackwell, 1991).

2 Joseph Farrell, „Information...”.

3 Stiglitz, „Interests...”.

4 Stiglitz, „Interests...”.

cu privire la reformele preconizate. Dacă politica se face în secret, oricine poate presupune că anumite grupuri de interese vor obține avantaje diferențiate nemeritate, dacă nu în mod direct pe socoteala sa, atunci în dauna publicului în ansamblul său.

Există însă „stimulente” puternice pentru a păstra și chiar a cultiva secretul în politică. Secretul creează „rente” substanțiale pentru cei care au acces la el, căci în societatea actuală, complexă și dinamică, informația este o marfă valoroasă, rară. Și, oriunde și oricând există o marfă rară, apare o piață, în care părțile – vânzătorii și cumpărătorii – încearcă să prezerve raritatea creată chiar și în mod artificial. În societățile actuale, conținutul acestor informații secrete se referă în general la oportunitățile de „afaceri cu statul”, fie la nivel central, fie la nivel local. *Mai precis, ele oferă „inițiaților” accesul la fluxurile uriașe de fonduri financiare destinate producerii unor bunuri și servicii publice.* De aceea, transparentizarea deciziei politice ar putea reduce toate aceste activități creatoare și căutătoare de „rente” birocratice, guvernamentale.

Există și o altă „arenă” în care procesul politic și luarea deciziei raționale intră în conflict. Elaborarea politilor publice actuale reclamă adesea expertiza specialiștilor. Este și cazul „politicilor” întreprinderilor private mari și complexe, care sunt conduse de experți. Prin contrast, este izbitor caracterul neștiințific al discursului politic actual, cultivat cu obstinație de politicienii care sunt convinși că, dacă ignoră cu totul argumentele experților, se vor face mai bine înțeleși de către alegătorii lor.

În concluzie, apreciază Stiglitz, cu cât procesele politice, guvernamentale sunt mai transparente, mai democratice, mai participative și mai consensuale cu atât este mai probabil ca deciziile să fie mai corecte și cu rezultate finale care să fie îmbunătățiri Pareto autentice.

Recent, Joseph Stiglitz a revenit asupra conceptualizării eșecurilor guvernamentale, acordând o atenție specială cauzelor crizei economice globale actuale¹.

În condițiile ideale descrise de teoria economică, argumentează el, indivizii, acționând pe cont propriu, obțin rezultate „eficiente Pareto”, adică niciunul nu poate fi făcut *better off* fără a face pe altul *worse off*. Ei sunt raționali, bine informați și operează pe piețe competitive, inclusiv pe piețele creditului și ale asigurărilor. Cum aceste condiții ideale nu se întâlnesc în nicio societate, sunt necesare „intervențiile guvernamentale care pot să sporească eficiența societală și/sau echitatea”².

Unele intervenții au fost deja larg acceptate în societățile dezvoltate: legile antitrust, menite să împiedice formarea monopolurilor și abuzurile lor; legile de protecție a consumatorilor; reglementările de menținere a siguranței și solidității sistemului financiar destinate limitării „externalităților sistemice”, adică a „efectelor de revărsare” (*spillover effects*) asupra celor care nu sunt părți ale tranzacțiilor etc.

Criza economică actuală a făcut necesară intervenția guvernamentală *post factum*. Dar politicile publice ale guvernelor trebuie gândite astfel încât să împiedice sau cel puțin să limiteze acțiunile care au astfel de efecte perverse, economice și sociale, devastatoare.

Acestate nu sunt însă singurele rațiuni care reclamă intervenția guvernamentală. Piețele sunt ineficiente și pentru alte rațiuni, studiate de economiști precum Stiglitz de mai bine de două decenii: existența stimulentele puternice pentru participanți de a exploata „asimetriile informației”, ignorând adesea „managementul riscului”. Apoi, chiar atunci când piețele sunt eficiente, ele pot produce rezultate socialmente indezirabile. „Cei bogați și puternici”, scrie Stiglitz, „pot «exploata» pe ceilalți într-un mod «eficient»: câștigurile unora sunt compensate de pierderile celorlalți și, în limbajul economic tradițional, atâta vreme cât este așa, piețele sunt

1 Joseph E. Stiglitz, „Regulation and Failure”, în David Moss, John Cisternino (eds.), *New Perspectives on Regulation*, Chapter 1 (Cambridge: The Tobin Project, 2009), 11-23.

2 Stiglitz, „Regulation...”, 11.

eficiente. Nimeni nu poate fi făcut *better off* fără a face pe altcineva *worse off*. Dar astfel de rezultate sunt socialmente injuste și inacceptabile”¹.

De aceea, guvernele ar trebui să intervină cu politici mai mult sau mai puțin intruzive. În ultimul timp, politica publică a oferit „pachete” cuprinzătoare de intervenție, pornind de la ideea larg acceptată potrivit căreia *costurile intervenției sunt mai mici decât costurile, realmente uriase, ale neintervenției*. Pe piețele financiare, acestea vizează: accesul la informații; restricții asupra „schemelor de stimulente” (inclusiv conflictele de interese); restricții asupra proprietății; restricții asupra unor comportamente „dăunătoare” și chiar subvenții menite să încurajeze comportamente „constructive”, „adecvate”². În plus, există intervenții menite să asigure competitivitatea piețelor. După cum apreciază Stiglitz, „unul dintre marile eșecuri pe care criza financiară globală recentă l-a demască este acela că am permis instituțiilor financiare să crească «too big to fail»”³. Ele exploatează puterea pieței, expun întreaga economie unor riscuri sistemice, dezvoltând chiar „stimulente perverse” care încurajează și perpetuează acest comportament. De exemplu, conducătorii acestor instituții „prea mari pentru a da faliment” sunt conștienți că, dacă se aventurează în activități financiare de mare risc, dar și deosebit de profitabile, și dau greș, guvernul va interveni pentru salvarea lor; dar, dacă au succes, obțin profituri uriase pe termen scurt.

Apoi, unele intervenții ar trebui să aibă în vedere limitarea eșecurilor pieței din rațiuni de *echitate*. Această criză a dezvăluit un alt eșec de proporții al reglementării guvernamentale, nereușind să împiedice exploatarea persoanelor sărace și mai puțin educate de către instituțiile financiare care le-au oferit împrumuturi. „Acești oameni nu au fost capabili să evalueze bine riscurile asociate cu diferitele oferte de împrumut, precum ipotecile cu dobândă variabilă și amortizare negativă, într-o perioadă în care nivelul dobânzilor era la un nivel istoric scăzut. ... Rezultatul este un dezastru social și economic masiv: oamenii și-au pierdut locuințele și economiile de-o viață, iar economia noastră înfruntă volatilizarea”⁴.

În principiu, orice reglementare impune limite acțiunilor unor indivizi sau firme, care pot protesta arătând că pierd profituri sau că reglementarea are efecte adverse asupra inovării economice și sociale. Dar obiectivul reglementării este acela de a limita sau preveni consecințele sociale indesezirabile în situațiile în care *profitul privat* nu este un standard adecvat de evaluare a *bunăstării sociale*. Apoi, unele reglementări pot fi gândite astfel încât să încurajeze inovații care sporesc bunăstarea socială. Prin urmare, reglementarea este necesară atunci când costurile și beneficiile sociale, pe de parte, și cele private, pe de altă parte, se află în dezacord. „Sistemul financiar american a fost foarte inovativ, dar în ultimul timp inovația s-a îndreptat în mare măsură către *escamotarea* legilor și reglementărilor destinate să asigure eficiența, echitatea și stabilitatea sectorului financiar” (s. m.)⁵.

După cum apreciază Stiglitz, nicio idee teoretică nu a avut o influență mai mare asupra politicilor publice în societățile moderne și contemporane decât ideea lui Adam Smith că firmele maximizatoare de profit, în interacțiunea lor cu consumatorii raționali, maximizatori de utilitate pe piețele competitive, sunt conduși ca de o „mână invizibilă” să realizeze bunăstarea generală a societății. Desigur, Smith era, de asemenea, conștient și de limitele pieței, nu doar de virtuțile ei, mai mult decât unii dintre urmașii săi actuali. Prin contrast, sunt deosebit de vizibile astăzi numeroase eșecuri ale pieței, aceasta producând prea mult din unele lucruri (precum *poluarea*) și prea puțin din altele (*inovarea*). În realitate, piețele nu sunt aproape niciodată pe deplin eficiente. Iar recunoașterea acestui fapt poate conduce la schimbarea

1 Stiglitz, „Regulation...”, 12.

2 Stiglitz, „Regulation ...”, 12.

3 Stiglitz, „Regulation ...”, 12.

4 Stiglitz, „Regulation ...”, 13.

5 Stiglitz, „Regulation ...”, 13.

presupozițiilor generale ale teoriei economice¹. Mult timp, prezumția că piețele sunt eficiente a fost larg împărtășită de economiști, cu corolarul că numai situațiile excepționale (precum monopolurile sau poluarea excesivă) justifică intervenția guvernamentală. „Astăzi, printre economiștii *mainstream*, nu mai există prezumția că piețele sunt eficiente”². Ei argumentează că intervențiile guvernamentale sunt necesare în acele domenii în care eșecurile pieței sunt cele mai evidente, precum cel financiar, de exemplu, care este totodată și subiectul crucial al controverselor actuale asupra politicii publice.

Eșecul cel mai evident al sectorului financiar este reprezentat, după Stiglitz, de „externalitățile sistemice”: cei *din afara* sistemului financiar suportă consecințele greșelilor celor *din interiorul* său. Aceștia din urmă au dezvoltat practici de creditare, de exemplu, care au consecințe grave asupra întregii economii și societăți. „Stimulentele” celor care iau deciziile de împrumut au devenit incompatibile chiar cu interesele acționarilor băncilor. Sistemul actual de *bonus*-uri permite managerilor bancari de la toate nivelurile să ia decizii de creditare extrem de riscante pentru a obține recompense mari, evitând în schimb consecințele evoluțiilor financiare negative. Acesta este, în termenii lui Stiglitz, „socialismul în stil american”, care *privatizează câștigurile și socializează pierderile*. De aceea, reglementarea pieței financiare ar trebui să vizeze reforma acestor „stimulente perverse”, care au consecințe sistemice dramatice, cu mari costuri pentru contribuabili și pentru întreaga economie.

Asumția că indivizii iau în mod necesar decizii economice raționale nu a fost atacată în mod serios până de curând. Cercetări recente au arătat însă că indivizii acționează adesea sistematic într-un mod diferit de cel indicat de modelul tradițional al raționalității. Daniel Kahnemann, de exemplu, a primit premiul Nobel pentru economie în anul 2002 pentru analiza acestor „iraționalități”, care s-a dezvoltat deja într-un subdomeniu important numit *economie comportamentală*. „Eșecul oamenilor de a acționa rațional este important mai cu seamă în evaluarea riscului – care este, desigur, centrală pentru piețele financiare”³. La rândul său, Alan Greenspan atrăgea atenția asupra a ceea ce el a numit „exuberanța irațională” încă din 1996, continuând însă să creadă că, în cele din urmă, piața se autoreglează. Criza economică actuală a slăbit această credință.

Apoi, chiar dacă indivizii și firmele s-ar comporta în mod rațional, „stabilitatea sistemică” nu ar fi asigurată: căci *există externalități*. Acesta este argumentul ultim în favoarea unor noi reglementări ale piețelor financiare. Vechile structuri de reglementare au eșuat în mod evident, astfel încât *eșecurilor pieței li s-au adăugat eșecurile guvernului*.

Cum poate fi preîntâmpinat eșecul noilor reglementări? Răspunsul nu este ușor, admite Stiglitz, dar abordarea adoptată acum de guverne pare corectă: „supraveghere multiplă, un sistem extins de verificări și echilibrări (*checks and balances*). Costurile duplicării sunt de departe mai mici decât costurile greșelilor”⁴.

Piețele libere rămân, desigur, în centrul oricărei economii și societăți moderne, dinamice și prospere. Dar piețele nereglementate nu servesc întotdeauna interesul public. „De peste două sute de ani, teoria economică și experiența istorică au arătat că piețele financiare eșuează adesea să îndeplinească funcțiile lor esențiale de a manageria riscul și de a alocă banii în mod eficient, cu consecințe sociale și economice dezastruoase”⁵. Necesitatea unor intervenții adecvate și eficiente ale guvernelor, oriunde și oricând este cazul, se impune de la sine.

---

1 Greenwald, Stiglitz, „Externalities...”.

2 Stiglitz, „Regulation ...”, 14.

3 Stiglitz, „Regulation ...”, 17.

4 Stiglitz, „Regulation ...”, 18.

5 Stiglitz, „Regulation ...”, 21.

BIBLIOGRAFIE

- BATOR, Francis M., „The Anatomy of Market Failure”, în *Quarterly Journal of Economics*, 72(3), 1958;
- BUCHANAN, James M., *Constitutional Economics*, Oxford: Basil Blackwell, 1991;
- CHEUNG, Steven N.S., „The Fable of the Bees: An Economic Investigation”, în *The Journal of Law and Economics*, Vol. 16, No. 1, April 1973;
- COASE, Ronald H., „The Problem of Social Cost”, în *Journal of Law and Economics*, No. 3, 1960;
- COASE, Ronald H., „The Lighthouse in Economics”, *Journal of Law and Economics*, Vol. 17, No. 2, 1974;
- FARRELL, Joseph, „Information and the Coase Theorem”, în *The Journal of Economic Perspectives*, Vol. 1, No. 2, Autumn 1987;
- MEADE, James E., „External Economies and Diseconomies in a Competitive Situation”, în *The Economic Journal*, Vol. 62, No. 245, March 1952;
- GREENWALD, Bruce, STIGLITZ, Joseph E., „Externalities in Markets with Imperfect Information and Incomplete Markets”, în *Quarterly Journal of Economics*, MIT Press, Vol. 101 (2), May 1986;
- MILL, John Stuart, *Principles of Political Economy with Some of Their Applications to Social Philosophy*, în *Collected Works of John Stuart Mill*, vol. III, London: University of Toronto Press, Routledge & Kegan Paul, 1965;
- SAMUELSON, Paul A., *Economics: An Introductory Analysis*, 6th ed., New York: McGraw-Hill, 1964;
- NELSON, Richard, „Roles of Government in a Mixed Economy”, în *The Journal of Policy Analysis and Management*, No. 6, 1987;
- OLSON, Mancur, *The Logic of Collective Action*, Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1971;
- STIGLITZ, Joseph E., „Interests, Incentives and Institutions”, în *Policy*, Spring 1998;
- STIGLITZ, Joseph E., „Regulation and Failure”, în David Moss, John Cisternino (eds.), *New Perspectives on Regulation*, Chapter 1, Cambridge: The Tobin Project, 2009;
- WEIMAR, David I., VINING, Aidan R., *Policy Analysis: Concepts and Practice*, 2nd ed., Englewood Cliffs, N.J.: Prentice Hall, 1992;
- ZERBE JR., Richard O., EVANS, Daniel J., „The End of Market Failure”, în *Regulation. The Cato Review of Business and Government*, Washington, D.C.: Cato Institute, Vol. 23, No. 2, Summer 2000.

Welfare State și problema raționalismului constructivist¹

■ VASILE PLEȘCA

[Romanian Academy]

Motto

„Americani nu vor accepta niciodată socialismul. Dar, sub numele de «liberalism», vor adopta întregul program socialist – și, într-o zi, America va fi o națiune socialistă, fără să știe cum s-a întâmplat”.

Norman Thomas, candidat la Casa Albă
din partea Partidului Socialist American, 1940

Abstract

This study starts from the observation that, before entering into the old disputes between the supporters of the different formes of state, first of all it must be started a discussion about the possibility of such a dispute. Built around the distinction outlined by Hayek between „the constructivist rationalism” and „the evolutionary rationalism”, this study tries to outline the necessity of a preamble to the topic in discussion.

Keywords

Welfare State, Minimal State, Hayek, Constructivist Rationalism, Liberalism

La începutul volumului său, *Capitalism și libertate*,² Milton Friedman invocă vestitul pasaj din discursul de investitură al lui J.F. Kennedy: „Nu întreba ce poate face țara pentru tine – întreabă ce poți face tu pentru țara ta.” Mesajul președintelui american pune, de două ori încă, individul în relație de inferioritate față de structura numită stat, acesta fiind tratat fie din postura de responsabil pentru destinul indivizilor, fie, mai mult – acesta fiind dezideratul urmărit – din postura întruchipării tuturor năzuințelor umane. Acest mesaj, al subordonării individului în fața oricărei instituții supraindividuale, domină dezbaterile contemporane asupra politicului și constituie, în același timp, problema esențială în cadrul disputelor dintre adepții statului minimal și adepții intervențio-

¹ **ACKNOWLEDGEMENT:** This paper was made within The Knowledge Based Society Project supported by the Sectoral Operational Programme Human Resources Development (SOP HRD), financed from the European Social Fund and by the Romanian Government under the contract number POSDRU ID 56815.

² Milton Friedman, *Capitalism și libertate* (București: Editura Enciclopedică, 1995), 15.

nismului statului în numele bunăstării.¹ Ceea ce e interesant e că disputa s-a revigorat după mulți ani de domnie absolută – atât intelectuală, cât și practică – a adepților statului bunăstării generale, odată cu apariția celei mai puternice crize economice a modernității. Și mai interesant e faptul că, după zeci de ani de evoluție neconținută a intervenționismului statului în societate, cauzele crizei au fost identificate tocmai în prea puținul intervenționism al acestuia. Din acel moment, vocile celor care au considerat că statul democratic modern și-a depășit de mult atribuțiile au devenit mai acute și, cumva, mai luate în seamă...²

Secolul XX a fost unul profund antiliberal. Bineînțeles, acest lucru a fost cauzat, în primul rând, de dominația peste miliarde de oameni a celor două regimuri politice totalitare, comunismul și nazismul. Dar, dincolo de asta, liberalismul a suferit profund tocmai în sânul democrațiilor liberale ale occidentului. Iar suferința liberalismului este legată indisolubil de evoluția puterii statului. Liberalismul s-a născut ca un discurs despre limitarea puterii, ca un discurs în care individul este așezat împotriva statului și independent față de el, iar astăzi ceea ce e numit liberalism vorbește mai mult despre felul în care statul trebuie să aibă grijă de cetățenii săi și cetățenii de stat.³

Asta face ca liberalismul, ca teorie politică, să trăiască într-un paradox. Iar paradoxul constă în faptul că, deși toată lumea vorbește despre el, deși în toate colțurile lumii există grupări politice care și-au lipit eticheta „liberal” pe frontispiciu, putem vorbi mai degrabă despre absențele liberalismului decât despre prezențele sale, și aceasta deoarece, peste tot în lume, acolo unde sunt, teoretic, puse în practică, principiile sale sunt trunchiate, din considerente de justiție socială, de securitate sau, pur și simplu, din considerente politicianiste. Faptul că se vorbește, în primul rând, despre economia „socială” de piață și nu despre economia de piață, pur și simplu; despre drepturi „sociale” sau „pozitive” și nu, cum ar trebui, despre drepturi naturale; despre securitate (socială sau politică) și nu despre libertate (economică sau politică), toate acestea ne arată obnubilarea discursului liberal în contemporaneitate și nu promovarea sa.⁴

Din această cauză, discuțiile despre calitățile unui anumit model al statului sunt interminabile. În aceste condiții, studiul de față nu își propune să intre în disputa teoretică dintre anumite teorii ale statului, ci să analizeze posibilitatea unei asemenea dispute, dintr-o perspectivă nu atât politică, cât una epistemică.

Ideea de stat providențial pornește de la asumția că un stat minimal, bazat doar pe ideea respectării drepturilor fundamentale, naturale și negative, este insuficient pentru instaurarea, la nivelul societății, a unor principii de dreptate socială.⁵ Această insuficiență trebuie rezolvată prin construcția, la nivelul structurii numite

1 John Gray, *Dincolo de liberalism și conservatorism* (All: București, 1998), 96.

2 „Concluzia este cât se poate de clară...: nu capitalismul, liberalismul excesiv sau mecanismele pieței libere au generat această criză (și toate crizele care vor urma). Statul este cel care, prin băncile sale centrale alterează o resursă importantă din economie (care este și ea limitată) – capitalul –, prin emisiunea necontrolată de monedă și prin lipsa unor mecanisme reale de a controla această emisiune” Cristian Păun, „Cauzele, propagarea și efectele crizelor într-o lume din ce în ce mai globalizată”, *Sfera politicii*, nr. 149 (iunie 2010), 11–21.

3 „In the language of politics, particularly in the United States, liberal means public policies designed to reduce inequality, to raise or at least maintain the level of welfare provision, and to regulate business and industry in the interests of health and safety at work, sexual and racial equality, environmental integrity and the promotion of public goods.”, Jeremy Waldron, *Liberal Rights* (Cambridge: Cambridge University Press, 1993), 2.

4 „One of the most influential liberal ideas is that the aim an justification of government is to protect the life, liberty, and property of the citizens living under it”, John Kekes, *Against Liberalism* (Ithaca, N.Y.: Cornell University Press, 1997), 2.

5 Adrian Paul Iliescu, „Ideea de nedreptate socială”, *Revista de Filosofie Analitică*, Volumul III, nr. 1 (ianuarie-Iunie 2009), 27-43.

stat, a unui set de proceduri și instituții al căror unic scop este de a compensa ne-dreptățile de la nivelul societății. *Succesul acestei teorii, succes întins pe durata a zeci de ani, este legat de ideea, atât de atractivă, că omul, prin puterea rațiunii sale, a creat instituțiile sociale și le poate îmbunătăți încontinuu.* Și, trebuie să recunoaștem, este o idee care poate cuceri și chiar cucerește mințile umane. Căci, ce poate fi mai înălțător decât să introduci ordinea în univers cu ajutorul minții tale, cea care are un scop bine determinat și metodele de a-l atinge! Această manifestare este continuarea dictonului lui Voltaire: „Dacă vrei legi bune, arde-le pe cele vechi și fă-ți singur altele noi!”¹.

O analiză a acestui proces este realizată de Hayek, care pornește de la distincția dintre „raționalismul constructivist”² și „raționalismul evoluționist”. Punctul de pornire al demersului filosofului austriac e acela că „the knowledge of the circumstances of which we must make use never exists in concentrated or integrated form but solely as the dispersed bits of incomplete and frequently contradictory knowledge which all the separate individuals possess”³.

Ceea ce vrea Hayek să sublinieze, într-un mod foarte explicit, este faptul că e imposibil, atât din punct de vedere practic, cât și logic, să deții cunoașterea necesară pentru a îndeplini țelurile promise de filosofii constructiviști:

„... Hayek displaces the focus of social philosophy, from the preoccupations which have led the analytical school into an impasse – preoccupations with the conceptual analysis of the main terms of political discourse and with the endless discussion of rival principles against a background of moral scepticism – to the areas of epistemology... His intuition is that a way of assessing different social systems more fruitful than the traditional method of appraising their moral content is to be in illuminating the demands they make upon the powers of the mind and the uses they are able to make of human knowledge. His conclusion is that once we have arrived at a realistic picture of the powers and limitations of the human mind, we see that many important social doctrines – those of socialism and interventionist liberalism, for example –, make impossible demands upon our knowledge”⁴.

Distincția pe care o face Hayek între două tipuri de raționalism, între cel care crede în puterile nelimitat-creatoare ale rațiunii umane (constructivist) și cel care este mai degrabă interesat de a vedea limitele rațiunii (un raționalism numit evoluționist) este cea care îi va permite să statueze un capitol distinct, atât în epistemologie, cât și în teoria politică.

Noțiunea de „cunoaștere”, și în particular cea de „cunoaștere limitată”, se dovedesc a fi factori cheie în înțelegerea deplină a teoriei sale sociale. Întrebarea de ce indivizii au numai o cunoaștere limitată a mediului înconjurător și sunt capabili să acționeze numai prin referire la o unică parte din el își găsește răspunsul în faptul că sistemul social este un proces complex. Sunt atâtea variabile ce aduc din afară un rezultat încât nimeni nu le poate cuprinde prin cunoaștere pe toate. La conceptul de „cunoaștere limitată”, Hayek îl adaugă și pe cel de „cunoaștere tacită” prin care

1 Voltaire, *Dicționar filosofic*, traducere de Anca Delia Comăneanu, cu o prefață de Irina Mavrodin, Iași: Polirom, 2002, 245.

2 „Eu am numit raționalism constructivist o concepție care conduce la tratarea tuturor fenomenelor culturale ca produsul unei proiectări deliberate și pe convingerea că este atât posibil, cât și dezirabil, să reconstruiești toate instituțiile conform unui plan preconceptuat”, F.A. Hayek, „Principiile unei ordini sociale liberale”, în Adrian Paul Iliescu (coord.), *Filosofia socială a lui F.A. Hayek* (Iași: Polirom 2001), 10.

3 F.A. Hayek, „The Use of Knowledge in Society”, *American Economic Review* XXXV 4, (1945):519. <http://www.econlib.org/library/Essays/hykKnw1.html>.

4 John Gray, *Hayek on Liberty* (Oxford: Basil Blackwell, 1984), IX-X.

înțelege o varietate de dispoziții de comportare pe care individul le deține și la care apelează atât conștient, cât și în mod inconștient. Dispozițiile conțin cunoștințe acumulate de generația anterioară sau de către generațiile anterioare în cadrul unei comunități.

Cu alte cuvinte, ceea ce contează în demersul lui Hayek este de a descoperi și analiza limitele rațiunii umane, și nu de a creiona sisteme utopice în care omul este *axis mundi*. Astfel, nu avem de-a face cu un antiraționalism, ci cu un raționalism specific, opus celui instrumentalist (sau constructivist, cum îl numește Hayek) al Iluminismului, în care, pe tradiție aristotelică, scopul științei este acela de a cunoaște valorile și principiile ultime. Mesajul lui Hayek este, până la urmă, unul al bunului simț, anume acela că oamenii nu sunt *niciodată* călăuziți *exclusiv* de înțelegerea pe care o au asupra legăturilor cauzale dintre anumite mijloace cunoscute și anumite scopuri dorite, ci întotdeauna și de anumite reguli de conduită de care rareori sunt conștienți, pe care cu siguranță nu le-au inventat conștient¹.

Hayek critică un anume tip de raționalism, raționalismul cartezian, acel raționalism ce consideră că societatea umană poate fi construită, modelată și remodelată de rațiunea umană și atât, raționalism pe care se construiește și ideea de Welfare Stat. Este însă o mare problemă în acest tip de abordare a filosofiei politice: aceea că libertatea poate (și istoria a demonstrat că acest lucru chiar se întâmplă) fi sacrificată în numele unei rațiuni superioare și în numele unui viitor mai bun. Pentru raționalistul cartezian, libertatea e punerea în acord cu rațiunea, iar dacă rațiunea cere ca libertatea să dispară sau să fie atrofiată, acest lucru se va întâmpla. Pentru Hayek, în ascendență anglo-saxonă, acolo unde îi găsim și pe Bernard Mandeville, David Hume, Adam Smith, Edmund Burke, dar și Benjamin Constant sau Alexis de Tocqueville, libertatea ne oferă parcă mai puțin, dar, paradoxal, mult mai mult.

Ne întoarcem din nou, la aceeași problemă, aceea a neîncrederii în puterea rațiunii umane, atât de caracteristică, la nivelul epistemologilor, empirismului britanic, și, la nivel politic, întregului spațiu anglo-saxon. În aceste condiții, ale deplinei neîncrederi în puterea rațiunii umane, libertatea nu poate fi construită pe suportul rațiunii umane: libertatea trebuie să fie în legătură cu ceea ce a existat înaintea ei în societate – instituții, cutume, tradiții, obiceiuri, norme, ființa umană în sine etc.².

Cu ajutorul atitudinii față de rațiune, Hayek face distincția dintre ceea ce a fost numit „fals individualism” și un „adevărat individualism”, falsul individualism fiind cel care, promovând fără limite puterea și capacitatea rațiunii umane, ajunge să îngenuncheze adevărata în numele rațiunii. În acest context trebuie să înțelegem următoarea afirmație a lui Hayek: „Rațiunea este, fără îndoială, cea mai prețioasă posesie umană. Argumentul nostru încearcă să arate doar că nu este atotputernică”³.

Pe baza unor asemenea precizări de ordin epistemologic, conceptul fundamental de „ordine spontană” poate fi pe deplin înțeles. Ordinea spontană reprezintă în primul rând un *proces de cunoaștere* a informațiilor oferite prin contribuția milioanelor de agenți individuali și în al doilea rând reprezintă și un *proces de generare* a unor noi informații sau cunoștințe. În acest punct trebuie subliniată ideea că „ordinea spontană” ajunge la un nivel de complexitate ce depășește cu mult capacitatea de creație, ordonare și predicție a rațiunii umane.

Hayek argumentează acest lucru pornind un demers metodologic în care se folosește foarte mult de anumite dihotomii conceptuale; practic toată opera sa este construită parcă respectând un principiu al fizicii newtoniene: „orice acțiune are și o reacțiune”. Astfel, filosoful austriac face distincția dintre ordine spontană și organi-

1 F.A. Hayek, *Constitution of Liberty* (London: Routledge, 1963), 84–5.

2 Hayek, *Constitution*, 92.

3 Hayek, *Constitution*, 100.

zații, dintre „kosmos” și „taxis”, dintre „nomos” și „thesis”, dintre nomocrație și teleocrație, dintre catalaxie și economie, în sfârșit, dintre demarhie și democrație¹. Astfel, între ordinea spontană și diferitele organizații ale societății umane există o diferență de capacitate de atingere a mai multor obiective în același timp. Dacă organizațiile sunt definite în măsura în care reușesc să răspundă în mod instrumental-raționalist la probleme specifice ale societății umane, ordinea spontană este ceva intrinsec acesteia, a apărut și s-a dezvoltat împreună cu aceasta. Și mai important, doar ordinea spontană ridică probleme explicative originale și, astfel, implică necesitatea teoriei sociale.

În aceste condiții, orice analiză asupra domeniului socialului trebuie cu atât mai mult să se bazeze pe ipoteza limitelor rațiunii umane. Așa cum subliniază Hayek, „maxima socratică, conform căreia recunoașterea ignoranței umane este începutul înțelepciunii are implicații profunde pentru înțelegerea societății.”² În acest cadru metodologic și conceptual, opoziția dintre ordinea spontană și raționalismul cartezian pare cu atât mai flagrantă, asta și în condițiile în care raționalismul de tip hayekeian nu poate fi de acord cu două ipoteze de lucru *apriori* asumate de raționalismul constructivist de tip cartezian, anume acela că cunoașterea poate fi redusă la nivelul intelectului uman și că instituțiile sociale sunt și, mai ales, trebuie să fie produsul creației deliberate a rațiunii umane.³ Trebuie, pentru ca societatea să poată fi construită pentru toți în aceeași măsură, să renunțăm la prejudecata constructivistă că „există fapte cunoscute în absolut de către intelect și că este posibil ca pe baza acestor cunoștințe să poată fi construită o ordine socială dezirabilă.”⁴ Paradoxal, pentru unii, evident însă pentru cei avizați, cea mai importantă problemă a filosofiei politice, aceea a raportului dintre individ și societate, dintre individ și ceilalți indivizi, nu are o rezolvare de ordin politic, ci una de ordin epistemologic. Acest fapt se întâmplă din două motive:

- „The factual observation that knowledge is dispersed amongst a multitude of individual minds, which explains why such knowledge cannot be centralized.
- The claim that the human mind is the product of cultural evolution, which explains why existing social rules and institutions could not have been invented by man”⁵.

Procesele sociale, cu alte cuvinte, dețin o raționalitate proprie, imposibil de conceptualizat la nivel teoretic. Consecințele, la nivel politic, ale existenței și primordialității cunoașterii tacite sunt importante, iar prima este legată de imposibilitatea epistemologică a planificării la nivel social și economic. Viziunea aceasta, aflată în strânsă legătură cu atitudinea umilă față de capacitățile rațiunii umane, presupune o anume atitudine pragmatică, am putea spune, față de dezvoltarea socială. Ceea ce vrea să sugereze Hayek este că pretenția de a înțelege conceptual lumea și de a modifica prin proiecții raționale societatea, sub înaltul patronaj al statului bunăstării, este, în termeni materiali, *apriori* sortită eșecului. *Eșecul unui sistem politic care vrea să construiască rațional societatea este un eșec în esență de ordin epistemologic, de neînțelegere a raportării ființei umane la cunoaștere*. Viziunea raționalistă a lui Hayek, în care cunoașterea tacită este fragmentată și divizată la nivelul fiecărui actor social și economic este în totală contradicție cu viziunea celor care promovează proiecția rațională la nivelul societății. Inginerul social s-a aflat întotdeauna în imposibilitatea de a construi rațional un sistem social tocmai pentru că nu a fost capabil niciodată să aibă acces la totalitatea informațiilor pe care le oferă o societate, în

1 Acest set de distincții apare pe parcursul întregii sale opere, dar toate clarificările conceptuale sunt rezumate în studiul „Confuzia de limbaj în gândirea politică”, în Iliescu, *Filosofia socială*, 54–80.

2 Hayek, *Constitution*, 53.

3 Hayek, „Erorile constructivismului”, 81–102.

4 Hayek, „Erorile constructivismului”, 95.

5 Christina Petsoulas, *Hayek's Liberalism and its Origins* (London: Routledge. 2001), 18.

primul rând, și că nu a ținut cont niciodată de circumstanțele particulare ale dezvoltării unei societăți. Cu alte cuvinte, figura inginerului social este figura eșecului.

Demersul lui Hayek e împotriva unei concepții mai largi pe care el o numește „Machbarkeit”, folosind un termen german greu de tradus tocmai datorită specificității sale¹. Prin acest termen, Hayek are în vedere acea concepție care vede în societate o entitate ce poate fi construită conștient și rațional în numele unei ordini sociale mai bune. Or, întregul eșafodaj al teoriei statului bunăstării se bazează tocmai pe această asumptie a construcției raționale a lumii. Iar asta înseamnă că

„constructivist rationalism rests on the fallacious assumption that: (1) knowledge can be concentrated one or more selected individuals, and (2) that all social institutions are, and, ought to be, the product of deliberate design”².

Concluzionând, orice discuții despre raporturile dintre individ și orice organizație supraindividuală care vorbește în numele său și îl reprezintă,³ precum și orice discuție despre raporturile dintre un stat (numit) minimal și un stat (numit) providențial trebuie să aibă cu necesitate un preambul epistemic ce vorbește despre posibilitatea cunoașterii în societatea pe care încearcă să o definească fiecare tip de stat. Un asemenea preambul trebuie să fie anterior în orice discuție despre justiția socială, tocmai pentru că este singura modalitate prin care această discuție capătă valoare argumentativă. Iar aceasta se întâmplă pentru că argumentele posibilității unui discurs sunt anterioare argumentelor din cadrul discursului. Stabilindu-se mai întâi limitele posibilității de construcție rațională a societății, avem posibilitatea de a iniția o dezbatere coerentă, argumentată asupra statului, puterilor și limitelor sale.

BIBLIOGRAFIE

FRIEDMAN, Milton, *Capitalism și libertate*, București: Editura Enciclopedică, 1995.

GRAY, John, *Dincolo de liberalism și conservatorism*, București: All, 1998.

GRAY, John, *Hayek on Liberty*, Oxford: Basil Blackwell, 1984.

HAYEK, F.A., „Principiile unei ordini sociale liberale”, în Adrian Paul Iliescu (coord.), *Filosofia socială a lui F.A. Hayek*, Iași: Polirom, 2001.

HAYEK, F.A., „Confuzia de limbaj în gândirea politică”, în Adrian Paul Iliescu (coord.), *Filosofia socială a lui F.A. Hayek*, Iași: Polirom 2001.

HAYEK, F.A., „The Use of Knowledge in Society”, *American Economic Review* XXXV 4, 1945
<http://www.econlib.org/library/Essays/hykKnw1.html>

HAYEK, F.A., *Constituția libertății*, traducere de Lucian Dumitru Dîrdală, Iași: Institutul European, 1998.

HAYEK, F.A., *The Fatal Conceit*, edited by W.W. Bartley III, London: Routledge, 1988.

HAYEK, F.A., *Law, Legislation, Liberty. II, The Mirage of Social Justice*, Chicago: The University of Chicago Press, 1976.

HAYEK, F.A., *Drumul către servitute*, traducere de Eugen B. Marian, București: Humanitas, 1993.

1 F.A. Hayek, *The Fatal Conceit*, edited by W.W. Bartley III (London: Routledge, 1988), 83.

2 Petsoulas, *Hayek's Liberalism*, 17-8.

3 Discuții în care intră și Hayek, de exemplu în volumul doi din *Law, Legislation, Liberty. The Mirage of Social Justice* (Chicago: The University of Chicago Press, 1976). De fapt, Hayek insistă fără ambiguitate că orice formă de dezvoltare a statului antrenează atât o erodare fundamentală a democrației liberale, cât și un atac asupra bazei etice a unei societăți libere – vezi, în acest sens, *Drumul către servitute* traducere de Eugen B. Marian (București: Humanitas, 1993) –, dar această discuție nu face tema studiului de față.

ILIESCU, Adrian Paul, „Ideea de nedreptate socială,” *Revista de Filosofie Analitică*, Volumul III, nr. 1 (Ianuarie-Iunie 2009), <http://www.srfa.ro/rfa/pdf/rfa-III-1-adrian-paul-iliescu.pdf>

KEKES, John, *Against Liberalism*, Ithaca, N.Y.: Cornell University Press, 1997.

PĂUN, Cristian, „Cauzele, propagarea și efectele crizelor într-o lume din ce în ce mai globalizată”, *Sfera politicii*, nr. 149 (iunie 2010).

PETSOULAS, Christina, *Hayek's Liberalism and its Origins*, London: Routledge. 2001.

VOLTAIRE, *Dicționar filosofic*, traducere de Anca Delia Comăneanu, cu o prefață de Irina Mavrodin, Iași: Polirom, 2002.

WALDRON, Jeremy, *Liberal Rights*, Cambridge: Cambridge University Press, 1993.

Ordinea spontană ca justificare a statului minimal¹

■ BOGDAN ȘTEFANACHI

[„Al.I. Cuza” University of Iași]

Abstract

Human civilization has been built on a set of rules, rules that were never fully rational understood by the citizens; the evolution of norms and social institutions hasn't been and will not be completely understood if we apply the canons of reason. Denying such a reality, socialism will replace individual with social morality and the spontaneous order with the particular, thus the freedom space being removed in favor of arbitrary. Within the present paper I intend that identifying the constitutive elements of the spontaneous order to argue that only such a reality offers the possibility to manage tacit knowledge, to best use the available resources and thus, to produce prosperity within a free society. Or, this can become reality only if the state will take the shape of a minimal one.

Keywords

catallaxy, mână invizibilă, echilibru, cunoaștere, evoluție culturală

În *The Road to Serfdom*, Hayek scria despre „diferența fundamentală dintre întreaga atmosferă morală a colectivismului și esența individualistă a civilizației occidentale.”² De pe o asemenea poziție, filosoful austriac, argumenta că socialismul se constituie într-o amenințare la adresa civilizației moderne, prin faptul că este un sistem de gândire (un sistem ideologic) care neagă abstracția, înțelegând prin aceasta „regulile generale ale ordinii pieței, inima științei moderne și a științei sociale.”³ Din cauza socialismului, ca autor al raționalismului constructivist, „individul a început să urască și să se revolte împotriva forțelor impersonale, cărora i se supunea în trecut, chiar dacă acest lucru îi afectează (negativ) propriile eforturi.”⁴

Dintr-o atare perspectivă, civilizația umană s-a clădit pe un set de reguli care nu au fost niciodată complet înțelese rațional de resortisanții lor; evoluția normelor și a instituțiilor sociale nu a

1 **ACKNOWLEDGEMENT:** This paper was made within The Knowledge Based Society Project supported by the Sectoral Operational Programme Human Resources Development (SOP HRD), financed from the European Social Fund and by the Romanian Government under the contract number POSDRU ID 56815.

2 Friedrich A. Hayek, *Road to Serfdom* (London: Routledge, 1997), 101.

3 Andrew Gamble, *Hayek. The Iron Cage of Liberty* (Cambridge: Polity Press, 2004), 45.

4 Hayek, *Road to Serfdom*, 51.

fost și nici nu va putea fi înțeleasă pe deplin aplicând canoanele rațiunii. Însă, în încercarea de a raționaliza spațiul social, indivizii au denunțat „supunerea față de regulile impersonale ale pieței,”¹ neînțelegând că alternativa nu poate fi decât „puterea incontrollabilă și arbitrară a celorlalți indivizi.”² Pentru socialism, locul abstracțiilor (a ordinilor spontane) este luat de particular și de concret, consecința fiind că „statul începe să își extindă intervenția coercitivă dincolo de minimul prescris de ordinea liberală.”³ Locul moralității individuale este luat de moralitatea socială, de standardele morale impuse de instanța exterioară individului, dar la fel de ignorantă, ca și aceasta. Astfel, spațiul libertății este eliminat în favoarea arbitrarului.

Correspondentul modern al *mâinii invizibile* propuse de Adam Smith este descoperit de Hayek sub forma *ordinii spontane*, care în domeniul economic se exprimă sub forma *catallaxy*, adică „ordinea indusă de ajustările mutuale dintre diversele economii particulare. Catallaxy este astfel, un tip special de ordine spontană, produsă de piață, prin intermediul indivizilor care acționează respectând legile proprietății, legile civile și contractele.”⁴ Termenul *economie* nu poate și nu trebuie folosit, tocmai deoarece el implică ierarhia și design-ul, fiind mai curând specific pentru tipul de organizare internă a actorilor economici. De aceea, „confuzia dintre «catallaxy» și «economie» provine, în cele din urmă, din inabilitatea de a înțelege că ordinea care este produsul coordonării conștiente – ordinea ierarhiei manageriale dintr-o corporație – este ea însăși dependentă de o ordine spontană mai cuprinzătoare. Pretenția că domeniul schimburilor umane (economia) să fie subiectul planificării, este practic pretenția de a reconstrui viața socială după modelul unei fabrici, a unei armate, sau a unei corporații, sau, cu alte cuvinte, după modelul unei organizații autoritare.”⁵

În manieră asemănătoare cu economia de piață a lui Smith, *catallaxy*-a lui Hayek produce bunăstarea colectivă prin urmărirea și îndeplinirea intereselor individuale; la fel ca Smith, Hayek susține că niciun mecanism – în afară de *laissez-faire*-ul sistemului de piață creat de societate nu poate realiza, mai imparțial și mai eficient, acest obiectiv. Imparțialitatea *catallaxy*-ei este de o importanță fundamentală pentru Friedrich A. Hayek, din moment ce rezultatul ordinei de piață oferă o alocare echitabilă a resurselor, din moment ce obiectivele pieței nu pot fi ierarhizate (planificate): „Sarcina oricărei activități economice este aceea de a reconcilia obiectivele care intră în competiție decidând pentru care dintre acestea vor fi alocate resursele

1 Gamble, Hayek. *The Iron Cage*, 45.

2 Hayek, *Road to Serfdom*, 151-152.

3 Gamble, Hayek. *The Iron Cage*, 45.

4 Friedrich A. Hayek, *Law, Legislation and Liberty* (vol. 2), *The Mirage of Social Justice* (London: Routledge and Kegan Paul, 1976), 107-108; „Confuzia care s-a creat din cauza ambiguității termenului economie este atât de profundă, încât devine necesară limitarea utilizării sale la înțelesul original, acela de a descrie un complex de acțiuni deliberat co-ordonate, servind (o singură scală de scopuri) un singur set de scopuri și adoptarea altui termen pentru a descrie sistemul numeroaselor economii interrelaționate care constituie ordinea pieței. Din moment ce numele «catallactic» a fost de mult sugerat pentru știința care se ocupă cu ordinea pieței și, a fost recent vitalizat, este normal să adoptăm un termen corespunzător pentru însăși ordinea pieței. Termenul „catallactics” a fost derivat din versul grecesc *katallatein* (sau *katallasein*) care, în mod semnificativ, înseamnă nu doar «a schimba» ci, de asemenea, «a admite (accepta) în comunitate» și «a schimba din dușman în prieten». De aici a fost derivat adjectivul «catallactic» pentru a înlocui pe cel de «economic», descriind tipul fenomenelor cu care se ocupă știința catallactics. Vechii greci nu știau nici acest termen și nici substantivul corespunzător; dar, dacă ar fi avut unul atunci acesta ar fi fost *katallaxia*. Din acesta putem forma termenul englezesc *catallaxy*, pe care îl vom utiliza pentru a descrie ordinea care decurge din ajustarea mutuală a economiilor individuale pe piață. (O) *Catallaxy* este, prin urmare, acel tip special de ordine spontană produsă de piață prin intermediul indivizilor care acționează în interiorul (în cadrul) regulilor legii proprietății, a legii civile și a contractului”, în Hayek, *The Mirage of Social Justice*, 108-109.

5 John Gray, *Hayek on Liberty* (Oxford: Basil Blackwell, 1984), 35-36.

limitate existente. Ordinea pieței reconciliază cererile diferitelor scopuri non-economice prin intermediul singurului proces, de pe urma căruia beneficiază toți – fără a oferi siguranța că cele mai importante cereri vor avea întâietate în fața celor mai puțin importante, pentru simplu fapt că într-un astfel de sistem nu poate exista doar o singură ordine a nevoilor.”¹ Astfel piața oferă cea mai bună soluție pentru problemele economice ale unei societăți, deoarece doar acest tip de ordine spontană oferă informații despre felul în care „se poate asigura cea mai bună utilizare a resurselor aflate la dispoziția membrilor unei societăți, pentru îndeplinirea obiectivelor a căror importanță relativă este cunoscută doar de acești indivizi.”²

Pe piața liberă, spre deosebire de economiile planificate (planificarea economică fiind ea însăși o absurditate), informația, cunoașterea este transmisă și co-ordonată *automat* prin intermediul mecanismului prețurilor, într-un proces de competiție neîngrădită. Astfel, funcția epistemică (fundamentală) a pieței este surprinsă de Hayek atunci când consideră competiția ca fiind „procedura prin care sunt descoperite asemenea fapte (realități), care altfel nu ar putea fi cunoscute, sau măcar nu ar putea fi folosite.”³ De aceea, această cunoaștere este fragmentată local și temporar. Mai mult, cunoașterea care echilibrează spațiul economic, permițând conviețuirea diferitelor *planuri* personale, nu este o cunoaștere teoretică, ci una practică, imposibil de centralizat; este o cunoaștere „a oamenilor, a condițiilor locale (concrete) și a circumstanțelor speciale (distincte).”⁴

Plecând de la aceste premise, care constituie tot atâtea argumente în favoarea statului minimal ca formulă politică ce oferă posibilitatea maximizării libertății individuale, putem evidenția că ideea ordinii spontane care articulează complexitatea societății poate fi rezumată prin trei elemente constitutive distincte.

În primul rând, Hayek susține necesitatea tezei *mâinii invizibile* ca matrice explicativă pentru apariția instituțiilor sociale. Din moment ce *catalaxy* (ca tip particular de ordine spontană) „conduce la utilizarea unei cantități de informații mai mari decât ar putea cineva să posede, atunci ea nu a putut fi inventată;”⁵ (ea) nu este decât rezultatul benefic, dar neintenționat al acțiunilor individuale. Astfel, prin utilizarea acestor informații, care transcende capacitatea de comprehensiune particulară a fiecărui individ „ordinea spontană (*catalaxy*) produce mult mai multă prosperitate decât orice economie socialistă centralizată.”⁶ De aceea formarea ordinii spontane se realizează sub forma unui echilibru endogen (un echilibru dinamic), care descrie raportul dintre acțiunile indivizilor dintr-o societate. Societatea va fi în echilibru atunci când „planurile unui individ conțin exact acele acțiuni care formează datele necesare pentru planurile celorlalți.”⁷ Viziunea tradițională asupra echilibrului pleacă de la premisa că „există o piață perfectă, în care orice eveniment care apare este automat cunoscut de toți participanții;”⁸ însă, spune Hayek, această definiție este o tautologie, o altă formă de a spune că echilibrul există, din moment ce, „judecata că, dacă indivizii cunosc tot, sunt în echilibru este pur și simplu adevărată, pentru că așa definim echilibrul.”⁹

1 Hayek, *The Mirage of Social Justice*, 113.

2 Friedrich A. Hayek, *Individualism and Economic Order* (London: Routledge and Kegan Paul, 1952), 80.

3 Friedrich A. Hayek, *New Studies in Philosophy, Politics, Economics and the History of Ideas* (London: Routledge, 1978), 191.

4 Hayek, *Individualism and Economic Order*, 50.

5 Hayek, *New Studies in Philosophy, Politics, Economics and the History of Ideas*, 11.

6 Christina Petsoulas, *Hayek's Liberalism and Its Origins* (London: Routledge, 2001), 34.

7 Hayek, *Individualism and Economic Order*, 38.

8 Petsoulas, *Hayek's Liberalism*, 35.

9 Hayek, *Individualism and Economic Order*, 46.

Pentru a înțelege echilibrul dinamic – „tendința spre echilibru,”¹ Hayek propune determinarea trăsăturilor acestuia și nu analizarea precondițiilor necesare. De aceea, de o importanță centrală devine strategia prin care indivizii stăpânesc informația necesară, în condițiile în care cunoașterea este dispersată, temporară și tacită. În acest context, piața este o „procedură de descoperire”², un proces evolutiv al generării de noi cunoștințe; mai mult „competiția (pe piața liberă) este o procedură de descoperire (procedură euristică) prin care indivizii pot comunica și genera cunoaștere, care nu era cunoscută până atunci”³, sau pentru a folosi cuvintele lui Hayek „competiția trebuie înțeleasă ca un proces prin care indivizii acumulează și transmit cunoaștere; a crede că toată această cunoaștere este disponibilă, de la început, unei singure persoane este un nonsens.”⁴ Tendința spre echilibru devine astfel procesul prin care se produce ajustarea mutuală a planurilor individuale la condițiile mereu în schimbare ale mediului extern, din moment ce condiția umană este caracterizată prin ignoranță, prin imposibilitatea epistemologică de centralizare a întregii cantități de informații. Ordinea spontană apare ca urmare a unui mecanism asemănător cu cel al *mâinii invizibile*, prin adaptarea continuă a indivizilor la noile circumstanțe – „ordinea este atinsă prin adaptarea indivizilor înseși la noile realități cunoscute.”⁵ Mecanismul care permite adaptarea individuală socială (evoluționistă) este mecanismul prețurilor, care acționează ca „un mediu de transmitere a cunoașterii, prin intermediul căruia faptele care devin cunoscute de unii (participanți), prin efectele acțiunilor lor asupra prețurilor, vor influența deciziile celorlalți.”⁶ Însă această transmitere a informațiilor sub forma rețelilor de schimb și a semnalelor prețurilor, trebuie completată cu setul de reguli și instituții (produse ale fenomenului social evolutiv) a căror rol este de „a consolida certitudinea așteptărilor.”⁷ Ordinea spontană, înțeleasă ca *mână invizibilă* devine suma a două mecanisme, interrelaționate, de transmitere a informațiilor: „cunoașterea dispersată de sistemul prețurilor este de natură dinamică, în sensul că îi conduce pe indivizi către o revizuire constantă a propriilor planuri. Cunoașterea dispersată de reguli și instituții este stabilizatoare, în sensul că afirmă în mod constant stabilitatea cadrului social în interiorul căruia acționează individul.”⁸ Iar apariția spontană a regulilor și instituțiilor este explicată de Hayek prin procesul de evoluție culturală.

În al doilea rând, pentru Friedrich A. Hayek, definitorie pentru constituirea ordinii spontane este teza diferențierii dintre cunoașterea tacită și cunoașterea explicită, precum și preeminența primei în raport cu cea de a doua; cunoașterea noastră despre lume, și în special cunoașterea despre lumea socială, este înmagazinată, în primul rând, în practici și atitudini, și doar în ultimă instanță, în teorii, fapt care înseamnă că măcar o parte a acesteia este întotdeauna inarticulabilă.”⁹

Al treilea, și ultimul concept, care asigură susținerea teoretică și practică a ordinii spontane este cel de evoluție culturală, „de selecție naturală a tradițiilor competitive,” sau așa numita „teză a evoluției culturale prin selecția naturală a tradițiilor.”¹⁰ Aici, prin tradiții (tradiție) trebuie să înțelegem, după cum sublinia John

1 Hayek, *Individualism and Economic Order*, 45.

2 Petsoulas, *Hayek's Liberalism*, 35.

3 Petsoulas, *Hayek's Liberalism*, 36.

4 Friedrich A. Hayek, *Law Legislation and Liberty* (vol. 3), *The Political Order of a Free People* (London: Routledge & Kegan Paul, 1982), 68.

5 Friedrich A. Hayek, *Law, Legislations Liberty* (vol. I), *Rules and Order* (Chicago: The University of Chicago Press, 1973), 106.

6 Hayek, *Rules and Order*, 125.

7 Hayek, *Rules and Order*, 106.

8 Stavros Ioannides, *The Market, Competition and Democracy* (Aldershot: Edward Elgar Publishing, 1992), 38.

9 Gray, *Hayek on Liberty*, 34.

10 Gray, *Hayek on Liberty*, 34.

Gray, complexe de practici și reguli de acțiune și percepție, care sunt mereu modificate, transformate ca urmare a procesului evolutiv. În afară de rolul epistemologic al pieței, care o transformă într-o (procedură) mecanism de descoperire, într-o procedură de generare și utilizare de cunoaștere, Hayek susține că și instituțiile și practicile sociale sunt instanțe care conțin și transmit informații. Astfel, concepția propusă de filosoful și economistul austriac conform căreia „instituțiile sociale sunt vehicule pentru generarea și diseminarea cunoașterii reprezintă una dintre cele mai importante modificări de paradigmă în teoria socială – trecerea de la criticismul și evaluarea instituțiilor sociale, prin referire la principiile morale, la o evaluare a acestora în termenii capacității acestora de a genera, transmite și utiliza cunoașterea (inclusiv cunoașterea tacită).”¹ Instituțiile și regulile nu vor putea fi modificate rațional (din perspectiva raționalismului constructivist), ci ele vor fi *reformate* în funcție de utilitatea sau de lipsa de utilitate a cunoașterii pe care o pot genera. Procesul de evoluție culturală este singurul care permite „selecția naturală a regulilor (normelor) rivale de acțiune și percepție (ca mediator între practicile și instituțiile grupurilor competitive),” iar evoluția acestora „include emergența sistemelor sau a structurilor, a ordinii spontane, a căror proprietăți nu pot fi derivate din cunoașterea nici uneia dintre componentele lor individuale.”² În *New Studies in Philosophy, Politics, Economics and the History of Ideas*, Hayek scria că „în decursul mileniilor indivizii au dezvoltat reguli de coordonare care au condus la instituirea unei ordini separate de activitățile spontane individuale. Ceea ce este interesant în legătură cu această ordine este că, indivizii au dezvoltat regulile fără să înțeleagă, cu adevărat, funcționarea lor.”³ De aceea, evoluția culturală permite „imitarea instituțiilor de succes”⁴ deoarece, diversele structuri, tradiții, instituții apar gradual ca variații ale modurilor de coordonare selectate.”⁵ Imitația, un proces asemănător cu transmiterea limbajului de la părinți (adulți) la copii, exclude raționalismul constructivist, permițând însă inovația, adaptarea; ca produs al „încercărilor și erorilor, al «experimentării»” continue în acele zone unde se confruntă ordini diferite. Desigur, nu există o intenție declarată pentru experiment – însă modificarea regulilor provocată de accidente istorice, analogă cu mutațiile genetice, are cam același efect.”⁶

Dacă, în filosofia școlii economice austriece, acțiunea individuală⁷ devine explicativă pentru practicile de succes ale *antreprenorului*, ea singură, nu poate explica existența regulilor de coordonare din interiorul societății: „aceste reguli constituie soluții pentru problemele acțiunii colective și nu pot fi nici introduse, nici menținute în absența acordului colectiv.”⁸

Așadar acceptând a astfel de matrice interpretativă devine absolut evident că ordinea spontană nu este și nici nu poate fi efectul intervenției și construcției raționale umane, în măsura în care individul trebuie să rămână liber. Ordinea spontană, așa cum argumentează Smith sau Ferguson, apare spontan, în condițiile în care fiecare individ își urmărește propriile scopuri, iar „ordinea pieței este una endogenă care rezultă din adaptarea planurilor individuale la noile informații transmise de mecanismul prețurilor.”⁹ Ordinea spontană, *catallaxy* este singura manieră de a soluționa problema epistemică a spațiului social, oferind posibilitatea de a gestiona

1 Gray, *Hayek on Liberty*, 41.

2 Gray, *Hayek on Liberty*, 54-55.

3 Hayek, *New Studies*, 10.

4 Friedrich A. Hayek, *Constitution of Liberty* (London: Routledge and Kegan Paul, 1960), 59.

5 Friedrich A. Hayek, *The Fatal Conceit. The Errors of Socialism* (Chicago: Chicago University Press, 1991), 16.

6 Hayek, *The Fatal Conceit*, 20.

7 Ludwig von Mises o numește *acțiunea umană*.

8 Petsoulas, *Hayek's Liberalism*, 42.

9 Petsoulas, *Hayek's Liberalism*, 42.

cunoașterea tacită, de a utiliza cel mai eficient resursele disponibile și, prin aceasta, de a produce prosperitate într-o societate liberă. Astfel ordinea spontană are și o finalitate morală, permițând tuturor participanților să-și urmărească propriile planuri, dispunând în același timp de cel mai înalt grad de libertate posibil.

Însă co-ordonarea spontană nu are loc într-un spațiu lipsit de orice reglementare sau normă, ci dimpotrivă în aria regulilor de bună coordonare, reguli care rezultă din chiar procesul cultural evolutiv și care, prin faptul că „permit cetățenilor liberi să folosească cunoașterea disponibilă, oferă cea mai eficientă manieră de generare și transmitere a cunoașterii dispersate, temporare, practice și tacite”¹ specifică socialului. Doar îmbinând individualismul cu regulile mutual acceptate și evolutiv modificate individul poate gestiona ignoranța inerentă naturii umane. Pe de altă parte, dacă privim dintr-o altă perspectivă acest raționament, atunci putem lesne observa că un spațiu liberal, prin faptul că este o ordine spontană, singura ordine spontană, devine rațional justificabil ca cel mai adecvat răspuns la ignoranța constituțională umană. De aceea, principala trăsătură a spațiului socialului trebuie să rezide în „procese de interacțiune individuală,”² supuse legilor coordonării corecte (bune) care, în manieră neintenționată generează ordine socială coerentă. Or, acest lucru poate deveni realitatea doar în măsura în care statul va fi unul minimal înțelegând prin aceasta nu incapacitatea statului de a fi convergent cu ordinea spontană ci dimpotrivă, capacitatea sa de a deveni parte integrantă a acestei ordini.

BIBLIOGRAFIE

- BARRY, Norman P., *On Classical Liberalism and Libertarianism* (London: MacMillan, 1986).
- GAMBLE, Andrew, *Hayek. The Iron Cage of Liberty* (Cambridge: Polity Press, 2004).
- GRAY, John, *Hayek on Liberty* (Oxford: Basil Blackwell, 1984).
- HAYEK, Friedrich A., *Constitution of Liberty*, London: Routledge and Kegan Paul, 1960.
- HAYEK, Friedrich A., *The Fatal Conceit. The Errors of Socialism*, Chicago: University of Chicago Press, 1991.
- HAYEK, Friedrich A., *Individualism and Economic Order*, London: Routledge and Kegan Paul, 1952.
- HAYEK, Friedrich A., *Law Legislation and Liberty* (vol. 3), *The Political Order of a Free People*, London: Routledge & Kegan Paul, 1982.
- HAYEK, Friedrich A., *Law, Legislation and Liberty* (vol. 2), *The Mirage of Social Justice*, London: Routledge and Kegan Paul, 1976.
- HAYEK, Friedrich A., *Law, Legislations Liberty* (vol.1), *Rules and Order*, Chicago: The University of Chicago Press, 1973.
- HAYEK, Friedrich A., *New Studies in Philosophy, Politics, Economics and the History of Ideas*, London: Routledge, 1978.
- HAYEK, Friedrich A., *Road to Serfdom*, London: Routledge, 1997.
- IOANNIDES, Stavros, *The Market, Competition and Democracy*, Aldershot: Edward Elgar Publishing, 1992.
- PETSOUKAS, Christina, *Hayek's Liberalism and Its Origins*, London: Routledge, 2001.

---

¹ Petsoulas, *Hayek's Liberalism*, 43.

² Norman P. Barry, *On Classical Liberalism and Libertarianism* (London: MacMillan, 1986), 75.

Rigiditate instituțională și reforma politicii sociale

■ ALEXANDRU GABOR

[National School of Political and Administrative Studies Bucharest]

Abstract

The economic crisis brings back into attention the neglected issue of welfare state retrenchment and pressures to scale down social spending. Recent literature on welfare state shifted the focus from ideal types of welfare states to institutional constraints that affect the ability of a government to change the status quo. The analytical framework of veto players provides a useful tool not only for the affluent Western societies but also for the analysis of post-communist states. In the case of Romania, the core hypothesis of "new politics" of welfare state, namely the correlation between institutional stickiness and the success of social policy retrenchment proves to be sound.

Keywords

retrenchment, institutional stickiness, veto players, new politics of welfare, social policy

● C riza economică a readus în
● discuția publică o temă re-
● lativ nouă a științei socia-
● le, anume dimensiunea și strategiile de
● ajustare a statului bunăstării. În linii sim-
● plicatoare, actorii și coalițiile politice
● de dreapta au o agendă care presupune
● variații ale statului minimal, iar actorii
● de stânga privilegiază statul bunăstării.
● Prejudecățile curente trebuie privite cu
● rezerve. În primul rând, indicatorul chel-
● tuiei publice și sociale ca pondere din
● PIB a crescut constant, cu precădere
● după al Doilea Război Mondial¹. În al
● doilea rând, „efortul de bunăstare al
● statului”, așa cum a fost numit acest in-
● dicator, nu variază întotdeauna în func-
● ție de culoarea politică. Administrația
● Bush a avut drept consecință recupera-
● rea decalajului de cheltuieli publice din-
● tre USA și Canada, de la o distanță de
● 15% în 1992 la doar două procente pen-
● tru anul 2010². Pe de altă parte, uneori,
● actori politici de stânga au aplicat radi-
● cale măsuri de austeritate³.

1 De pildă, în Suedia indicatorul ajunge la 48,8% în 1990 față de 28,7% în anii 1960 și în America se atinge 34,1% în 1990 de la 27,5%. Date preluate din Adrian Miroiu, *Introducere în analiza politicilor publice*, (București: Editura Punct, 2001) 17. Același autor surprinde sintetic principalele teorii privind creșterea sectorului public postbelic, vezi pp. 16-20.

2 *Economist*, „Leviathan stirs again”, 21 ianuarie 2010.

3 Partidul Socialist Maghiar a trecut prin Parlament în 1995, într-un pachet de stabilizare, introducerea taxelor la universități și

Articolului de față propune verificarea unei ipoteze din teoriile neoinstituționaliste asupra dinamicii statului social, respectiv relația dintre conceptul de „rigiditate instituțională” și succesul sau eșecul ajustării politicilor sociale, folosind modelul teoretic al punctelor de veto și actorilor-veto. Pe scurt, capacitatea de reformă a politicilor sociale depinde de o serie de potențiale obstacole, constrângeri instituționale atât *de jure*, cât și *de facto*. Pentru acest scop voi folosi o definiție mai degrabă neutră a statului bunăstării, precum cea a lui Jacob S. Hacker – „instituții distributive ale căror efecte socioeconomice și tipare de evoluție sunt deopotrivă sistemice și sistemic interconectate”¹.

Interesul pentru statul bunăstării a fost redescoperit în știința politică odată cu influenta scriere a lui Esping-Andersen, *The Three Worlds of Welfare Capitalism* și tipologia modelelor de „capitalism al bunăstării”. Clasificarea sa tripartită cuprinde modelul liberal – instanțiat de SUA, un model care „favorizează intervenția publică minimă sub asumția că majoritatea cetățenilor poate obține bunăstarea adecvată prin intermediul pieței”, modelul social-democrat, prezent în nordul Europei, „cu accent pe incluziune universală și o definire extensivă a drepturilor sociale”, și modelul conservator (restul Europei continentale, Franța, Germania, Austria, Spania, Belgia, Italia și Spania, în care beneficiile sociale sunt dependente de contribuția de-a lungul vieții)². Anterior influenței lucrării a lui Esping-Andersen, sunt de subliniat cercetările lui Harold Wilensky³ privind relația dintre creșterea economică și expansiunea statului bunăstării și studiile de pionierat ale lui Hugh Heclo asupra politicilor sociale⁴. Acesta din urmă nota că „pentru oricine interesat de regulile politicii, schimbarea cea mai fundamentală, ce trece de sine înțeles, este creșterea politicii sociale moderne”⁵. O bună parte din cercetările ulterioare acestei observații a fost direcționată spre explicarea expansiunii statului bunăstării și a consecințelor sale.

O hartă actuală a problematicei statului bunăstării relevă curente diversificate, începând de la teorii normative, perspective comparative, istorice, macroanalize cantitative, neoinstituționaliste și teorii neomarxiste. Dinamica statului bunăstării, atât expansiunea, cât și restrângerea sa, a fost explicată prin apelul la teoria resurselor de putere, asociată numelor lui W. Korpi și J. Palme. Cei doi autori subliniază rolul central al partidelor de stânga și sindicatelor, într-un cadru ce păstrează conceptul de clasă socială⁶. Într-o analiză comparativă asupra sistemelor sociale din șapte țări vest-europene, Taylor-Gooby a argumentat concluzia că „statul bunăstării european este o narațiune a persistenței în fața globalizării, pieței forței de muncă, schimbărilor privind populația și familia și noul discurs politic despre rolul guvernământului”⁷. Abordări de tip neoinstituționalist au readus în nucleul discuției

---

licei, o reducere de 10 procente pentru salariile angajaților din sectorul public, sfârșitul indemnizației universale per familie, reduceri ale alocațiilor pentru copii și o disponibilizare de 15% a angajaților din sectorul public. Datele sunt preluate din Pieter Vanhuysen, *Divide and Pacify. Strategic Social Policies and Political Protests in Post-Communist Democracies* (Budapest, CEU Press, 2006), 107.

1 Jacob S. Hacker, *The Welfare State*, în R.A. W. Rhodes, Sarah A. Binder, Bert A. Rockman (eds.), *The Oxford Handbook of Political Institutions* (New York: Oxford University Press, 2006), 387.

2 Gøsta Esping-Andersen, J. Myles, *The Welfare State and Redistribution*, articol publicat pe blogul autorului la adresa <http://www.esping-andersen.com/>, accesat în data de 8 februarie 2011.

3 Dezvoltată în *The Welfare State and Equality* (Berkeley: University of California Press, 1975).

4 Des citată este cartea sa *Modern Social Politics in Britain and Sweden* (New Haven. Conn.: Yale University Press, 1974).

5 Apud Hacker, *The Welfare*, 385.

6 Dintr-o lungă listă de cărți și articole, e de semnalat W. Korpi & J. Palme, „New Politics and Class Politics in the Context of Austerity and Globalization: Welfare State Regress in 18 Countries, 1975-95”, în *APSR*, vol. 97, no. 3 (2003).

7 Peter Taylor-Gooby, „Polity, Policy-Making and Welfare Futures”, în Peter Taylor-Gooby (ed.), *Welfare States under Pressure* (London: Sage Publications, 2001), 188.

despre statul bunăstării relevanța instituțiilor. O astfel de direcție, cunoscută ca „noua politică a bunăstării”, este datorată lui Paul Pierson și are ca punct de plecare recuzarea ideii că „importanța structurilor instituționale și a moștenirilor privind alegerile anterioare de politici s-a diminuat”¹.

Perspectivile neoinstituționaliste s-au aplicat cu finețe analitică și pentru înțelegerea statelor bunăstării în spațiul post-comunist. Folosind cadrul instituționalismului istoric („dependența de cale” și „moștenirea istorică” instituțională și cea privind politicile sociale), Tomasz Ingłot a argumentat într-o analiză comparativă două teze cardinale: a) categoriile dezvoltate de Esping-Andersen nu se aplică cu acuratețe pentru statele est și central europene, acestea fiind modele hibride, cu importuri de politici sociale inspirate de modelele conservator Bismarckian, social-democrat și liberal și b) nu există sensuri liniare descendente sau ascendente ale mărimii statului social și a politicilor sociale, ci există cicluri de flux și reflux, „de expansiune și restrângere a unui proces de dezvoltare care a definit versiuni specifice naționale ale *statului bunăstării de urgență* în fiecare țară”². Pe de altă parte, Pieter Vanhuysen a oferit explicații pentru tranziția pașnică a statelor central europene în decursul unor schimbări economice cu ineluctabile costuri sociale³. Pentru spațiul românesc cercetarea socială este mai degrabă fragmentară, însă nu pot fi omise studiile sub egida Institutului de Cercetare a Calității Vieții și Comisiei prezidențiale pentru analiza riscurilor sociale. Careja și Emmenegger notau, într-un riguros studiu cantitativ, că „literatura asupra cheltuielilor publice și sociale în Europa de Est se află într-un stadiu incipient”⁴.

O variabilă comună și definitorie pentru înlesnirea înțelegerii dinamicii sociale este „rigiditatea instituțională”. Potrivit lui Paul Pierson, „popularitatea statului bunăstării și prevalența ‘rigidității’ trebuie să se situeze în centrul oricărei analize a restructurării”⁵. Reîntâlnim aici supoziția clasică că instituțiile contează. Așa cum remarcă Obinger, instituțiile nu determină politici publice, însă „reconfigurează și modelează constelațiile de actori, preferințele lor și modurile de interacțiune dintre ei”⁶. Cu alte cuvinte, modificarea statu-quo-lui în politicile sociale este supusă unor constrângeri diferite, din partea unor coalitii de interese contrare. O primă accepție a conceptului „rigiditate instituțională” s-a dezvoltat cu ajutorul teoriei democrației consensualiste de A. Lijphart. Ipoteza a fost că sistemele bicamerale simetrice, federale, cu mecanisme de revizuire juridică, putere divizată sunt mai degrabă restrictive în ceea ce privește capacitatea guvernelor de a acționa. Ideea de „rigiditatea instituțională” a fost completată ulterior de teoria punctelor de veto și actorilor cu putere de veto⁷. Așa-numita „noua politică a bunăstării” susține că rigiditatea instituțională poate explica eșecul sau succesul birourilor publice de a decide măsuri de schimbare, ajustare și restrângere a politicilor sociale. Argumentul este că politicieni care doresc re alegerea pot decide ușor extinderi ale bugetului unor politici sau ale categoriilor de beneficii sociale, însă întâmpină obstacole când variabile structurale

1 Paul Pierson, „The New Politics of the Welfare State”, *World Politics*, vol. 48, No.2 (Jan. 1996): 155.

2 Tomasz Ingłot, *Welfare States in East Central Europe, 1919-2004* (New York: Cambridge University Press, 2008), 307.

3 Vanhuysen, *Divide*. Termenul în original este „emergency welfare state”, italice adăugate.

4 Romana Careja & Patrick Emmenegger, „The Politics of Public Spending in Post-Communist Countries”, in *East European Politics and Societies* (2009): 171.

5 Paul Pierson, „Coping with Permanent Austerity”, in Paul Pierson (ed.), *The New Politics of the Welfare State*, (New York: Oxford University Press, 2001), 416.

6 Herbert Obinger, „Veto Players, Political Parties and Welfare-State Retrenchment in Austria”, *Journal of Political Economy*, Vol. 32, No.2 (2002): 46.

7 Termenul „punct de veto” a fost introdus de Ellen Immergut (*Health Politics: Interests and Institutions in Western Europe*, 1992) și Evelyn Huber et al. („Social Democracy, Christian Democracy, Constitutional Structure, and the Welfare State”, *American Journal of Sociology*, 1993).

impun politici de ajustare, începând de la conflicte sociale, pierderea unor segmente de electorat și impas guvernamental.

Termenul de actor-veto a fost propus de George Tsebellis ca alternativă a cercetării comparate a sistemelor politice, cu sensul de „actor individual sau colectiv al cărui acord (prin regula majorității pentru actorii colectivi) este necesar pentru o schimbare a politicii publice”¹. Lista actorilor-veto variază în raport cu politica publică. Fiecare modificare a statu-quo-ului impune identificarea distinctă a actorilor. Tsebellis previne că aceștia pot fi deopotrivă actori instituționali (e.g., Curțile, și cele obișnuite, și cele constituționale), actori-partide, actori-veto informal sau reguli (de pildă supermajoritățile constituționale). Numărul actorilor-veto, distanța de preferințe între actorii-veto și „coeziunea” partidelor explică potențialul de schimbare al unei politici. Partidele cu diferențe ideologice interne reduse sunt mai „coezive”². Teoria punctelor de veto și a actorilor-veto a fost adaptată pentru studiul statului bunăstării și a politicilor sociale atât pentru analize inter-statale, cât și studii centrate pe politica națională³. În cele ce urmează voi folosi acest cadru teoretic pentru schimbările de politici sociale din România.

Harta actorilor-veto instituționali cuprinde în mod clasic variabile precum organizarea de tip federal sau centralizat, unicameralismul sau bicameralismul, simetria sau asimetria camerelor legislative (potențată și de trăsătura incongruenței), instrumentele democrației directe (referendumul de tip consultativ și obligatoriu, inițiativa legislativă populară), puterea de veto a președintelui, Curtea Constituțională și/sau instanțele obișnuite⁴. La acestea se adaugă actorii informal și grupurile de interese.

Dintru început, o parte din punctele de veto clasice nu este prezentă în arhitectura instituțională a sistemului autohton – nu există federalism, o variabilă explicativă pentru insuficiența statului bunăstării în Elveția și SUA, potrivit lui Bonoli⁵. Instrumentele democrației directe sunt subdezvoltate și rar apelate, spre deosebire de Elveția, unde grupurile se opun frecvent legislației, prin referendum local. România păstrează sistemul bicameral în pofida referendumului consultativ din noiembrie 2009.

Politicile sociale și legislația socială sunt teme predilecte ale unui alt actor cu potențial veto, anume mișcarea sindicală. Destructurarea economiei după 1989, normele reduse de reprezentativitate și alți factori au condus la două note dominante ale actorilor sindicali: fragmentarea și asimetria capacității de organizare, respectiv reprezentarea sindicală în sectorul public depășește capacitatea organizatorică în sectorul privat, cu excepția fostelor platforme sindicale moștenite din perioada comunistă⁶. O a doua asimetrie este evoluția ascendentă a numărului de sindicate (de la aprox. 2500 în 1996 la cca. 8.500 în 2009) și scăderea numărului angajaților. Lipsa de transparență a actorilor sindicali îngustează posibilitatea de a evalua acest actor. Potrivit ultimului sondaj cu date publice, doar 8% din cetățeni sunt integrați într-o formă de participare asociativă, iar dintre aceștia, 25% sunt membri de sindicat⁷. Cu

1 George Tsebellis, „Decision making in Political Systems: Veto Players in Presidentialism, Parliamentarism, Multicameralism and Multipartyism”, in *British Journal of Political Science*, Vol. 25, No.3 (Jul., 1995): 301.

2 Tsebellis, „Decision making”, 311.

3 Giuliano Bonoli, „Political Institutions, Veto Points, and the Process of Welfare State Adaption”, in Paul Pierson (ed.), *The New Politics of the Welfare State* (New York: Oxford University Press, 2001).

4 Consider termenii lui A.Lijphart cunoscuți.

5 Bonoli, „Political Institutions”, 241-244

6 Șerban Cerkez, *Grupurile de interese și politicile publice* (teză de doctorat nepublicată, susținută în cadrul Facultății de Științe Politice, SNSPA, 2010).

7 După 20 de ani. Cercetare sociologică privind perceperea democrației, cetățeniei și participării civice. Sondaj de opinie realizat în septembrie 2010 de CCSB pentru Asociația Pro Democrația.

alte cuvinte, variabila „densitate sindicală” este redusă. Opțiunile actorilor sindicali de a se opune măsurilor de austeritate variază de la negociere în cadrul comisiilor de dialog social sau Consiliului Economic Social până la acțiuni clasice de protest în stradă. Cadrul dialogului social este adesea evitat tocmai de sindicate și rolul acestor instituții cu afinități neocorporatiste rămâne unul consultativ. Ponderea sindicatelor ca opozant al măsurilor sociale luate în anul 2010 a fost relativă¹.

Un actor-veto proeminent rămâne, ca și în cazul modelului social german sau austriac, Curtea Constituțională, organismul înființat în 1992 și reglementat de articolele 142-147 ale Constituției și Legea 47/1992, republicată². Pentru sistemul instituțional austriac, Obinger remarcă: „Curtea Constituțională este [...] singurul actor-veto care poate limita câmpul de acțiune al majorității parlamentare”³. Cazul românesc prezintă similarități cu constrângerile instituționale din Austria și Germania. Alcătuită din nouă membri, deciziile în Curtea Constituțională se iau prin vot secret și majoritate simplă. Dintre cei nouă membri, fiecare cameră a Parlamentului și președintele propune câte trei reprezentanți. În prezent, componența este: doi membri numiți de PDL (mandat până în 2019), trei de PSD (mandat 2004-2013), unul de PNL (2007-2016) și unul de UDMR (2007-2016), doi de președinția actuală (mandat 2010-2019 și 2007-2016). Din cauza votului secret nu se cunosc opțiunile fiecărui membru al CCR, însă acestea nu au corespuns de fiecare dată cu preferințele publice ale partidelor sau actorilor care i-au nominalizat.

Jocul viitor al coalițiilor din Curtea Constituțională este un potențial punct de veto pentru orice sferă de acțiune a majorităților din Parlament, date fiind criteriile laxe după care poate fi sesizată: cel puțin 25 de senatori, 50 de deputați, președinții celor două camere legislative, Avocatul Poporului, ÎCCJ, președintele și guvernul. În practică, rolul CCR a fost ambiguu, chiar cu o majoritate internă similară majorității parlamentare. Din cele 17 puncte ale pachetului de ajustare a politicilor sociale, numit „Legea privind unele măsuri necesare în vederea restabilirii echilibrului bugetar”, CCR a validat în iunie 2010 articolele 1-8 și 10-17 (excepțiile aveau ca subiect pensiile obișnuite și pensiile procurorilor și judecătorilor), iar în octombrie 2010 a validat Legea pensiilor.

Rigiditatea instituțională depinde, în ultimul rând, de compoziția guvernelor (se asumă că majoritățile monopartidice aplică mai ușor reforme sociale decât majoritățile pluripartidice) și indicele de concentrare sau fragmentare a puterii (supoziția este că sistemele parlamentare de tip Westminster sunt mai eficiente decât sistemele cu putere divizată, de tip semiprezidențial și prezidențial). Cazul românesc este în mod special dificil de analizat întrucât a fost inclus deopotrivă în categoria prezidențialism (G.M. Easter), semiprezidențialism (R. Elgie) și parlamentarism (G. Sartori)⁴. Politologul italian a afirmat despre *designul* constituțional românesc: „opinia mea este că sistemul politic românesc este *un sistem parlamentar* cu particularitatea unui șef de stat puternic (dar nu suficient de puternic pentru a modifica natura parlamen-

1 Mișcarea sindicală post-1989 înregistrează un vârf în perioada 1998-1999, ca număr de conflicte de muncă și greve, însă după anii 2000, protestele sociale sunt mai degrabă reduse. Date complete în articolul „Istoria mișcării sindicale”, de C. Orgonaș, accesibil la <http://businessday.ro/02/2011/istoria-miscarilor-sindicale-cate-greve-au-avut-loc-dupa-revolutie-si-cati-oameni-au-participat-la-aceste-greve/>. Accesat la data de 9 februarie 2011.

2 O analiză a „activismului” Curții Constituționale românești îi aparține lui Alexandru Radu, „Despre rolul Curții Constituționale”, *Sfera politicii*, nr. 141, noiembrie (2009).

3 Obinger, „Veto Players”, 51.

4 G.M. Easter, „Preference for Presidentialism. Postcommunist Regime Change in Russia and NIS”, *World Politics*, Vol. 49, pp. 184-191, Robert Elgie (ed), *Semipresidentialism in Europe* (New York: Oxford University Press, 2004) și Giovanni Sartori, *Ingenieria constituțională comparată*, traducere de traducere de Gabriela Tanasescu, Irina Mihaela Stoica (Iași: Institutul european 2008).

tară a sistemului)”¹. Afirmatia a fost făcută înainte de schimbările constituționale din 2003, când trăsăturile de tip prezidențial ale regimului s-au atenuat.

Sistemele politice cu putere divizată și sistemele semiprezidențiale în perioadele de coabitare (cazul francez) pot împiedica alianțele de reformare a politicilor sociale, din cauza orientării politice diferite a actorilor care împart decizia politică. Mărirea cu un an a mandatului prezidențial, una din schimbările din 2003, va fi urmată de perioade frecvente și progresiv mai lungi de quasi-coabitare. În Franța perioadele de coabitare au fost line și lipsite de impasuri datorită înclinației spre moderație și consens a elitelor politice². Funcția prezidențială în situațiile de quasi-coabitare nu deține o reală putere de veto; conform articolului 77 din Constituție, procesul de revizuire juridică poate fi apelat o singură dată. Cu alte cuvinte, deși sistemul politic românesc este uneori inclus în categoria semiprezidențială, indicele de fragmentare al puterii nu este unul specific prototipului francez iar punctele de veto sunt mai degrabă insignifiante. În același timp, concentrarea puterii conduce *ceteris paribus* și la concentrarea responsabilității, ceea ce explică ezitățile de a reforma politicile sociale.

Știința politică postbelică s-a axat pe întrebarea „Cum explicăm expansiunea statului bunăstării?”. Începând din anii '90, variabile și presiuni structurale – crizele economice, indicatori demografici, deficite nesustenabile, creșterea datoriilor publice a statelor, globalizarea ș.a. – au determinat actori politici să inițieze reforme ale politicilor sociale, în pofida sprijinului de care se bucură statul bunăstării pentru categorii tot mai extinse de beneficiari. Fără a anticipa crizele economice din ultimii ani, Paul Pierson vorbea de o politică a „austerității permanente”. Concluzia articolului este contrară ipotezei susținute de Peter Taylor-Gooby³, „nu există temeiuri evidente că un cadru instituțional sau constituțional facilitează cea mai eficientă reformă”. Analiza este consonantă studiilor care au adăugat noi temeiuri pentru ideea că rigiditatea instituțională este o variabilă-cheie. Actorii cu o agendă de ajustare a politicilor sociale sunt constrânși să țină seama de harta actorilor-veto. Schimbările recente de politici sociale subliniază de asemenea incrementalismul asociat teoriei instituționaliste. Dilema nu poate fi între două modele ideale de stat, minimal și maximal, ci între politici publice cu indicatori de eficiență și cele care nu funcționează așa cum ne așteptăm.

BIBLIOGRAFIE

BONOLI, Giuliano, „Political Institutions, Veto Points, and the Process of Welfare State Adaption”, in Paul Pierson (ed.), *The New Politics of the Welfare State*, New York: Oxford University Press, 2001.

CAREJA, Romana, EMMENEGGER, Patrick, „The Politics of Public Spending in Post-Communist Countries”, in *East European Politics and Societies*, 23, 2009.

ESPING-ANDERSEN, Gøsta, MYLES, John, *The Welfare State and Redistribution*, articol accesat la adresa <http://www.esping-andersen.com/>, 8 februarie 2011.

HACKER, Jacob S., *The Welfare State*, în R.A. W. Rhodes, Sarah A. Binder, Bert A. Rockman (eds.), *The Oxford Handbook of Political Institutions*, New York: Oxford University Press, 2006.

TAYLOR-GOODY, Peter, „Polity, Policy-Making and Welfare Futures”, in Peter Taylor-Gooby (ed.), *Welfare States under Pressure*, London: Sage Publications, 2001.

KORPI Walter, PALME, Joachim, „New Politics and Class Politics in the Context of Austerity

¹ Sartori, *Ingineria*, italice adăugate. Traducerea alocuțiunii la primirea titlului DHC din partea Universității București de Alexandru Gabor.

² Sartori, *Ingineria*.

³ Taylor-Gooby, „Polity”, 188

and Globalization: Welfare State Regress in 18 Countries, 1975-95", *APSR*, Vol. 97, No.3, 2003.

INGLOT, Tomasz, *Welfare States in East Central Europe, 1919-2004*, New York: Cambridge University Press, 2008.

MIROIU, Adrian, *Introducere în analiza politicilor publice*, București: Editura Punct, 2001.

OBINGER, Herbert, „Veto Players, Political Parties and Welfare-State Retrenchment in Austria”, *Journal of Political Economy*, Vol. 32, No.2, 2002.

PIERSON, Paul, „The New Politics of the Welfare State”, *World Politics*, Vol. 48, No.2, Jan. 1996.

PIERSON, Paul (ed.), *The New Politics of the Welfare State*, New York: Oxford University Press, 2001.

RADU, Alexandru, „Despre rolul Curții Constituționale”, *Sfera politicii*, nr. 141, noiembrie 2009.

SARTORI, Giovanni, *Ingineria constituțională comparată*, traducere de Gabriela Tănăsescu, Irina Mihaela Stoica, Iași: Editura Institutul European, 2008.

TSEBELLIS, George, „Decision making in Political Systems: Veto Players in Presidentialism, Parliamentarism, Multicameralism and Multipartyism”, in *British Journal of Political Science*, Vol. 25, no.3 (Jul., 1995), pp. 289-325.

VANHUYSEN, Pieter, *Divide and Pacify. Strategic Social Policies and Political Protests in Post-Communist Democracies*, Budapest: CEU Press, 2006.

Perspective duale în politicile publice: de la statul minimal la statul social¹

■ DORINA ȚICU
[„Al.I. Cuza” University of Iași]

Abstract

Public policies are public actions carried out in a minimal institutional framework or in a welfare state. Determining the boundaries of public space is a complex action that depends on the actors involved, how resources are allocated, the request for proposals, the degree of economic development or the provision of features such as social justice or gain power in electoral competitions. Article seeks to outline the characteristics of minimal state and of welfare state from the perspective of public space versus private space and to analyze them flaws and failures. Creating a such institutional construct becomes a challenge beyond ideological lines, as long as, in practice it is almost impossible to establish it.

Keywords

public policy, welfare state, minimal state, public space, private property

Introducere

Politicile publice sunt procese care se desfășoară în spațiul public, în sectorul public. Termenul de „public” este puternic interconectat cu acest domeniu. Vorbindu-se despre domeniul politicilor publice, se folosesc termeni precum: „bunuri publice”, „autorități publice”, „actori publici”, „buget public”, „administrație publică” sau „spațiu public”.

Spațiul public este atât ansamblul de activități și de structuri plasate sub autoritatea colectivităților publice cât și regimul de drept administrativ ce conferă drepturi și obligații, ca element care legitimează acțiunea agenților publici. Spațiul public se referă la cadrul în care se alocă și se asigură bunurile publice unei anumite comunități.

Dintr-o perspectivă tradițională, sfera privată face referire la acțiunea individuală, la gospodăria casnică, la libertatea individuală, la ceea ce este de partea femininului, ceea ce ține de o sferă închisă. Sfera publică are în vedere acțiunea comună, publică, în spațiul polisului, acțiunea guvernării, ceea ce este de partea masculinului, ceea ce ține de un cadru deschis. Piața liberă, în aceeași accepțiune

---

¹ This work was supported by the the **European Social Fund in Romania**, under the responsibility of the Managing Authority for the Sectoral Operational Programme for **Human Resources Development 2007-2013** [grant POSDRU/CPP 107/DML 1.5/S/78342]

liberală, clasică, contravine spațiului public prin faptul că promovează interesul personal, cu caracter egoist, dincolo de binele comun. Modalitatea de percepere a statului precum și construcția sa instituțională capătă accente diferite: pe de o parte, statul liberal-minimal sau ultraminimal va fi caracterizat de un sector privat susținut, pe de altă parte, statul social-asistențial va marșa pe implicarea în sectorul public mult mai mult.

Distincția public/privat depășește astăzi această viziune mai ales în ceea ce privește structurarea relațiilor de gen, capacitatea de receptivitate a spațiului public sau implicarea actorilor în procesul de alocare a resurselor și de elaborare a politicilor publice, dar nu numai.

Spațiul public – arie de desfășurare a politicilor publice în statul liberal dar și în statul social

Spațiul public este cel care delimitează statul liberal de cel social. Pe fondul tradiției clasice, chiar cu inflexiuni ideologice, spațiul public al statului liberal are caracteristici diferite de cele ale statului social. Distincțiile nu sunt facil de realizat cel puțin din perspectiva actorilor implicați. Pe de o parte, există atât actori publici cât și actori privați capabili să asigure bunuri publice necesare la nivelul unei comunități (se vorbește tot mai mult în ultima vreme despre asigurarea unor servicii și bunuri publice de către firme private), iar, pe de altă parte, există acțiuni individuale, cu caracter economic, care pot să coexiste în spațiul public. Bineînțeles, nu se vor include aici acele acțiuni care țin strict de viața personală a individului, care aparțin indubitabil spațiului privat. Din perspectiva actorilor implicați este puternic înrădăcinată distincția dintre public și privat ca fiind distincția dintre acțiunile administrației publice (ale guvernării) și acțiunea individuală sau cea a pieței. Spațiul public se mulează cu succes pe o viziune etatică susținută cel puțin în statele care au în spate experiența unor economii planificate, a unor regimuri totalitare, pe când spațiul privat este asimilat unei viziuni etatice minimale sau ultraminimale specifică statelor vestice, democrației liberale consolidate. Această afirmație nu este una general valabilă, ci trebuie particularizată în funcție de fiecare caz statal în parte.

Nutt și Backoff propun o analiză a raportului public/privat pornind de la următorul set de variabile: piața, raporturile de competiție sau de cooperare, accesul la date, constângeri, influența politică, tipul de proprietate, scopurile urmărite în cadrul procesului organizațional, granițele autorității și procesul transacțional.¹

Factori	Sector		Modalitatea de decizie în sectorul public
	Public	Privat	
Cadrul reprezentat de piață	Organisme de supraveghere supraveghează piața	Spiritul de a cumpăra al individului	Decizii dependente de vizinile cetățenilor
Competiție vs.cooperare	Colaborare între instituții pentru oferirea de bunuri publice	Competiție între organizații	Colaborare influențată de competiție: necesitatea alternativelor
Date disponibile	Performanță și inteligență limitate	Performanță și inteligență disponibile	Date incomplete ce duc la decizii mai puțin performante
Constrângeri	Autonomie și flexibilitate limitate	Autonomie și flexibilitate limitate doar de lege	Crește nevoia de consens în luarea deciziilor

¹ Nutt Backoff, „Comparing Public and Privat Sector. Decision-Making Practice”, *Journal of Public Administration Research and Theory*, (2006), 292.

Influență politică	Directă de la rețelele de autorități și actori	Indirectă și internă	Corelare a nevoilor publice cu cele ale unor alte grupuri
Proprietatea	Cetățenii-proprietari își impun dorințele asupra organizațiilor	Interese financiare ale deținătorilor de capital	Creștere a numărului de persoane implicate
Scopurile procesului organizațional	Scopuri neclare, conflictuale, valorificarea egalității	Scopuri clar definite: eficacitate	Claritate a deciziilor alternative; multiplicare a timpului de lucru, decizie
Limitele autorității	Influența grupurilor de interese și a liderilor autorităților publice	Putere investită în autorități ce se ocupă de cercetare	Resurse și timp limitat pentru cercetare
Procesul transacțional	Reticență în ceea ce privește ideile	Dezvoltarea ideilor	Valorificarea deciziilor alternative

Toate aceste variabile oferă o imagine nuanțată a spațiului public în raport cu cel privat. Spațiul public se caracterizează printr-un control asupra mecanismelor pieței ceea ce duce la un spațiu inflexibil, mai puțin autonom și performant, la un construct organizațional sănătos ce are rolul de a asigura bunurile și serviciile publice comunității, reticent la schimbare, puternic ierarhizat, cu interese multiple, de cele mai multe ori conflictuale și determinate de dorințele actorilor direct sau indirect implicați sau de cetățeni (ce pot sancționa electoral actorii implicați în spațiul public). Corelându-se caracteristicile sectorului public cu modalitatea de luare a deciziilor, s-ar putea afirma că, în spațiul public, decizia are un caracter dependent, ia un anumit făgaș datorită lipsei de informație, datorită reticenței la schimbare, datorită multitudinii de actori implicați (cu interese specifice). Timpul alocat pentru discutarea și luarea deciziilor se multiplică. Apare necesitatea discutării deciziilor alternative și propunerii de soluții alternative din partea diferiților actori implicați în acest proces (nu și în cel de cercetare).

În acest punct al expunerii este necesar să se precizeze că analiza sectorului public oferă linii directe prin raportare la sfera privată (așa cum este ea percepută de viziunea economiștilor) fără a fi un elogiu adus modelului incremental de luare a deciziilor sau o negare a raționalității, sau a inovației.

Pe de altă parte, spațiul privat este dinamic, dominat de mecanismele economiei de piață, competitiv, performant, slab influențat politic, axat pe inovație și cercetare, urmărind ca scop atingerea eficacității, cu o prezență activă și susținută a acorților privați.

Așadar, spațiul privat-afiliat statului liberal cu caracteristicile sale anterior menționate se construiește prin imprimarea unui model etatic mult mai flexibil, non-intervenționist, iar, pe de altă parte, spațiul public devine mult mai birocratizat, este prezent în toate sectoarele vieții colective și individuale și trasează un design instituțional cu caracteristici și cu funcții sociale.

Spre un model al statului: minimal sau social?

Spațiul public văzut ca și spațiu de acțiune a actorilor implicați în procesul politicilor publice este unul volatil din prisma multiplicării acțiunilor publice dincolo de granițele statului. Intervin schimbări în ceea ce privește distribuția bunurilor, a politicilor promovate, a rolurilor jucate de fiecare actor implicat în funcție de necesitățile proprii și de sfera sa de acțiune. Un aspect care se pune în discuție în mod implicit este acela al dimensiunilor statului și al aparatului administrativ. „Tema intervenției statului în economie și în societate s-a purtat în principal în jurul conflictului dintre două valori fundamentale—libertate și dreptate (ca egalitate)—deoarece,

ignorând detaliile, intervenția statului aduce atingerea libertății, iar nonintervenția aduce atingere dreptății (ca egalitate).”¹

Demersul analitic ține de felul în care se identifică un guvern la nivelul discursului din punct de vedere ideologic și doctrinar și tipurile de intervenție în care se lansează. Este vorba despre guvernele de dreapta care militează pentru un stat mai restrâns, liberal și cele de stânga ce susțin intervenția statală, un stat social. În practică însă, indiferent de coloratura politică sau de orientarea ideologică, se poate vorbi despre o expansiune a sectorului public, o susținere a statului social și o creștere a sectorului public.

Necesitatea intervenției guvernamentale a fost susținută nu numai de teoreticienii stângii, ci și de cei de dreapta. Atât autori liberali, adepți ai economiei neoclasice, cât și teoreticienii alegerii publice susțin necesitatea intervenției guvernamentale pentru a corecta anumite eșecuri specifice pieței libere. Eșecul pieței poate fi definit ca „orice performanța a pieței care se consideră mai puțin buna decât cea mai bună performanță posibilă”.² Nevoia de intervenție se justifică printr-o serie de factori relevanți de care piața nu ține cont: puterea de monopol, externalitățile, asimetria informațională sau bunurile publice.

Puterea de monopol a unora dintre furnizorii și producătorii prezenți pe piață poate stabili un anumit nivel al prețurilor și de aici excluderea altor actori instituționali-statali. Prețul final cu care produsul ajunge la consumator nu depinde atât de valoarea de piață a produsului. Extinderea influenței actorilor statali asupra entităților prezente și implicate pe piață poate conduce la schimbarea raportului dintre cerere și ofertă și la schimbarea preferințelor consumatorilor și, mai mult decât atât, la un anumit control asupra prețurilor nejustificate.

Externalitățile, văzute precum costuri ce rezultă în urma interacțiunilor dintre anumiți actori care se răsfrâng asupra altor actori care nu participă la tranzacție, pot genera pierderi sociale ale tranzacțiilor private (dacă este vorba despre externalități negative). Statul poate interveni pentru a reglementa acțiunea anumitor actori privați astfel încât să nu existe o a treia parte vătămată nejustificat.

Asimetria informațională reprezintă un avantaj de informație pe care unii actori îl pot deține și pe care îl pot folosi în interesul propriu, eliminându-și competitorii. Avantajul informațional duce la un avantaj pe piață care se traduce la nivelul cererii și a ofertei, la nivelul prețurilor. Un preț mai mare astfel stabilit nu se răsfrânge decât tot asupra consumatorilor.

Necesitatea producerii și furnizării bunurilor publice reprezintă alt factor al eșecului pieței. Piața poate eșua în a furniza anumite bunuri publice în cantitățile necesare, date fiind costurile ridicate de producție. Statul este cel care poate să producă mai mult și la un preț acceptabil pentru toți consumatorii. „Motivul pentru care bunurile publice reprezintă un factor al eșecului de piață este legat de raportul cost/beneficiu al producerii lor. Având în vedere faptul că bunurile publice pot fi utilizate de oricine și în orice moment, ele presupun costuri destul de mari pentru eventualul producător privat. Pe piața liberă nu există stimulentele producerii unui bun public, deoarece costurile private de producere și furnizare ar depăși cu mult beneficiile rezultate din aceste acțiuni.”³ Mai mult, bunurile publice au două caracteristici care trebuie respectate: nonexcluziunea și nonrivalitatea. E necesară și respectarea principiului nonexcluziunii. Capacitatea de a asigura bunuri publice din partea unui stat mult mai implicat în spațiul public și privat este astfel recunoscută și de gândirea liberală clasică. Statul poate, prin puterea sa coercitivă, să confere gradul necesar de cooperare prin asigurarea furnizării bunurilor de care să beneficieze cât

1 A. Rader, *The policy process* (Edinburg Gate: Prentice Hall, 1997), 11.

2 Lipsey, *Chrystal apud*. Mihai Păunescu, *Management Public în România* (Iași: Polirom, 2008), 50.

3 Florin Bondar, *Politici publice și administrație publică* (Iași: Polirom, 2007), 23.

mai mulți indivizi. „Statul, prin organul său reprezentativ, guvernul, are la îndemână puteri fiscale (impozite, taxe) de care trebuie să se folosească pentru a asigura un anumit număr de servicii care, din diferite motive, nu pot fi furnizate pe piață.”¹

Creșterea sectorului public se poate datora și cererii de servicii pe care statul trebuie să le furnizeze. Aici pot interveni și grupurile de interese care sunt deținătoare de resurse influențând acțiunea statală. Grupurile de presiune revendică o serie de intervenții guvernamentale care contribuie la sporirea numărului de beneficiari ai programelor sociale și, în final, la creșterea permanentă a cheltuielilor publice. Se poate analiza creșterea dimensiunii sectorului public plecând de la modelul asimetriei dintre interesele diferitelor grupuri sociale. Modelul asimetriei² oferă explicații privind creșterea dimensiunii sectorului public. Asimetria operează la trei niveluri ale sectorului public: luarea deciziei, producerea și finanțarea. Primul nivel se referă la distincția care poate să apară între deciziile care afectează întreaga populație și interesele grupurilor implicate. Al doilea nivel vizează asimetria alocării resurselor grupurilor interesate sau întregii populații. Al treilea nivel se referă la diferența dintre consumul de bunuri și servicii în sectorul public și decizia de a plăti aceste consumuri. La acest nivel se are în vedere distincția dintre cei care plătesc un serviciu public și cei care beneficiază de el. De aici și postura celui *free rider*.

Dezvoltare economică poate să influențeze procesul de creștere a sectorului public. Legea lui Wagner spune că cele două variabile (sectorul public și dezvoltarea economică) se află într-un raport direct proporțional. Cu cât un stat este mai bine dezvoltat din punct de vedere economic, cu atât nevoia de servicii publice este mai mare, ceea ce determină o creștere a sectorului public. Este necesar un sector public care să facă față creșterii și diversificării nevoilor publice traduse în servicii.

Pe de altă parte, implicarea guvernamentală în economie este susținută și mai ales în perioadele de criză. „În situații de criză, statul este cel care intervine pentru a acorda ajutoare, pentru a porni motoarele economiei.”³ Problema intervenției guvernamentale în economie este mult mai complexă, iar fostele state comuniste au, de obicei, experiențe deosebite. Dincolo de perioadele critice, în aceste state intervenția guvernamentală în economie a rămas la un nivel destul de ridicat datorită necesităților reformei și după dispariția comunismului. Reforma a însemnat „trecerea din proprietatea publică în cea privată a unor servicii, ceea ce a dus la creșterea rolului statului în ceea ce privește asigurarea mecanismelor legale de monitorizare și de evaluare”.⁴ Acțiunea guvernamentală a fost necesară în aceste state pentru ca actorii sociali să respecte regulile de acțiune și drepturile celor cu care interacționează. „Rolul guvernului a fost acela de a promova competiția prin activități de reglementare care să descurajeze tendințele agenților economici de a acționa ca monopolști sau de a se implica în carteluri.”⁵

Teoreticienii alegerii publice susțin că rolul statului este mai susținut în perioadele electorale printr-o așa-zisă stimulare a electorilor. Creșterea rolului statului în perioadele electorale se datorează faptului că guvernul recurge la mijloace de obținere a voturilor iar politicienii recurg deseori la creșterea numărului de beneficii oferite cetățenilor. Această variabilă identificabilă pentru procesul de creștere a sectorului public nu are un caracter continuu, fiind influențată strict de ciclurile electorale sau de cele politice.

1 Luminița-Gabriela Popescu, *Politici publice* (București: Editura Economică, 2005), 87.

2 Marius Profiroi, *Politici Publice. Teorie, analiză, practică* (București: Editura Economică, 2006), 138.

3 Adrian Miroiu, *Analiza politicilor publice* (Iași: Polirom, 2001), 42.

4 Mallaby *apud*. Michael Howlett, M. Ramesh, *Studiul politicilor publice* (Chișinău: Epigraf, 2004), 65.

5 Deborah Stone, *Policy Paradox: The Art of Political Decision Making* (New York: W. W. Norton & Company, 1998), 42.

O altă cauză a creșterii dimensiunii sectorului public este reprezentată, în opinia lui Rothbard¹, de preluarea de către stat a atribuțiilor legate de securitatea socială. Statul, prin acțiunile proprii, duce la creșterea numărului de beneficiari ai protecției sociale și, implicit, la creșterea fondurilor care trebuie alocate acestui domeniu. Creșterea numărului de beneficiari și a fondurilor alocate programelor sociale depinde de faptul că numărul oamenilor săraci care au dreptul la ajutor social crește pe măsura ce este ridicată definiția oficială a sărăciei și nevoii. Această variabilă este în strânsă legătură cu ceea ce s-a denumit anterior ca fiind gradul de dezvoltare economică a unui stat. La nivel individual, un individ poate să ceară statului fie servicii mai multe și mai diversificate, fie cât mai multe servicii pe care, în spațiul privat, nu și le poate permite.

Concluzii

Creșterea dimensiunilor sectorului public este influențată de actorii implicați în procesul politicilor publice, de eșecurile pe care piața, ca variabilă a sectorului privat, le poate înregistra (prin puterea de monopol, prin consecințele externalităților, prin asimetria informațională sau prin natura bunurilor publice) sau de dinamica cererii de servicii publice (influențate de dinamica economică, de perioadele electorale sau de perioadele de criză).

Un sector public redimensionat creează odată cu sine un sistem instituțional-etatic cu caracteristici intervenționiste, care trebuie să aibă capacitatea de a răspunde cererii de servicii publice, ofertei de servicii publice sau anumitor cicluri specifice desfășurabile în viața unui stat (perioadele electorale, perioadele de creștere sau de descreștere economică). Redimensionarea sectorului public nu este o soluție panaceu ci doar poate oferi o cale de urmat în anumite situații (de criză, de monopol, de creștere economică). A adopta un design instituțional minimal sau social-intervenționist este o opțiune extrem de complexă care ține atât de actorii implicați în spațiul public precum și în cel privat, dar și de gradul de fezabilitate politică și nu numai.

În concluzie, practica social-politică, tradiția instituțional-constituțională, dimensiunea economică, toate sunt elemente care au rolul de a influența mecanismele de conturare a statului (fie el minimal sau social). Este dificil, în practică, să se creeze un mecanism instituțional pur, pe o dimensiune sau pe o alta, atât timp cât conjuncturile sunt diferite, volatile și pot să ceară măsuri speciale de moment, pe termen mediu sau lung.

BIBLIOGRAFIE

- BONDAR, Florin, *Politici publice și administrație publică*, Iași: Editura Polirom, 2007.
- HOWLETT, Michael, RAMESH, M., *Studiul politicilor publice*, Chișinău: Editura Epigraf, 2004.
- MIROIU, Adrian, *Analiza politicilor publice*, Iași: Editura Polirom, 2001.
- NUTT, Backoff, „Comparing public and Privat sector. Decision- Making Practice”, *Journal of Public Administration Research and Theory*, (2006).
- PĂUNESCU, Mihai, *Management Public în România*, Iași: Editura Polirom, 2008.
- POPESCU, Luminița-Gabriela, *Politici publice*, București: Editura Economică, 2005.
- PROFIROIU, Marius, *Politici Publice. Teorie, analiză, practică*, București: Editura Economică, 2006.
- RADER, A., *The policy process*, Edinburg Gate: Prentice Hall, 1997.
- STONE, Deborah, *Policy Paradox: The Art of Political Decision Making*, New York: W. W. Norton & Company, 1998.

¹ Rothbard *apud*. Păunescu, *Management Public în România* (Iași: Polirom, 2008), 148.

Povara datoriei publice în economiile emergente¹

■ ION-LUCIAN CATRINA

[Academy of Economic Studies, Bucharest]

Abstract

Twenty years of transition to a free economy seems to be not enough for economic adjustments in Romania. Moreover, in the last five years, the macroeconomic imbalances have widened. Government's inability to adjust the excessive budget deficit has caused a fast growing of public debt and deep changes in social and fiscal policies, under the slogan "We make the State's reform!". However, there is still no consensus on economic and social effect caused by the high stock of public debt, especially for emerging countries, like Romania.

Keywords

budget deficit, public debt, growth, social benefits, austerity, policies

Efectele transnaționale ale falimentului Lehman Brothers Holding Inc. s-au resimțit în scurt timp și în țările Europei Centrale și de Est, întrerupând într-un mod brutal evoluția economică pozitivă a acestor state, precum și procesul de convergență reală în care ele erau angrenate. Fluxurile masive de capital din anii precedenți, mai ales către noii membri ai Uniunii Europene, care au antrenat ritmuri de creștere economică superioare mediei Uniunii Europene aveau să se transforme aproape imediat dintr-un motiv de extaz într-un factor important de vulnerabilitate la adresa macrostabilității acestora. În cazul României, dezechilibrele economice care s-au agravat cel mai mult s-au reflectat în nivelul excesiv al deficitului bugetar și în creșterea corespunzătoare a datoriei publice. Creșterile importante ale datoriei publice românești din ultimii doi ani și mai ales dificultatea din ce în ce mai mare de a finanța deficitele naționale, au determinat impulsul pentru redimensionarea intervenției statului în economie. Tot în acest context, studii empirice au demonstrat că peste un anumit nivel datoria publică se poa-

---

¹ Acknowledgment: *This work was cofinanced from the European Social Fund through Sectorial Operational Program Human Resources Development 2007-2013; project number POSDRU/1.5/SI/59184, „Performance and excellence in postdoctoral research in Romanian economic science domain”*

te transforma într-un factor de vulnerabilitate la adresa ritmurilor de creștere economică, pe termen lung.

Când datoria publică devine o povară în calea dezvoltării economice

După anul 1992, stabilitatea finanțelor publice a preocupat constant guvernele europene, în scopul realizării obiectivelor convergenței nominale¹ și asigurării unei dezvoltări armonioase a statelor participante la Uniunea Monetară. Dincolo de acest aspect, presiunile pe care deficitele bugetare excesive și datoriile guvernamentale foarte ridicate le exercită asupra creșterii economice au devenit prioritatea majorității statelor europene confruntate cu astfel de dezechilibre.

Încă din anii 50, James Buchanan și Richard Wagner și-au propus să definească povara datoriei publice, pornind de la analogia acesteia cu povara fiscală și acordând o atenție deosebită pentru următoarele aspecte: cine plătește, în ce cantitate și când. Pentru Buchanan și Wagner povara datoriei publice nu este altceva decât „costul de oportunitate al bunurilor publice, care sunt finanțate prin intermediul datoriei publice”². În varianta standard, costul de oportunitate este reprezentat de valoarea alternativelor sacrificate. În înțelesul lui Buchanan și Wagner costul de oportunitate al datoriei publice este reprezentat de valoarea bunurilor private la care se renunță pentru bunuri publice pe care datoria publică le face posibile.

Cu aceleași obiective, James Meade³ și Franco Modigliani⁴ au analizat implicațiile pe termen lung ale datoriei publice asupra creșterii economice, precum și consecințele în câmpul echității tranferului intergenerațional al poverii datoriei publice.

James Meade considera că trebuie făcută distincție clară între datorie publică externă și datorie publică internă. În vreme ce datoria publică externă este o povară pentru comunitatea care o contractează, pentru că produce transferuri de bunuri reale și servicii între debitor și creditor, datoria publică internă reprezintă un transfer de la cetățeni, ca plătitori de taxe, către cetățenii proprietari, neexistând astfel nici un fel de pierdere⁵.

Franco Modigliani susținea că în pofida faptului că acțiunea guvernamentală ar putea implica și un cost viitor pentru societate, acest lucru nu înseamnă că acțiunea nu ar trebui luată. Din punct de vedere intergenerațional, Modigliani vede câștigurile de venituri ale celor prezenți mult mai importante decât sacrificiile din viitor, iar dacă guvernul cheltuiește pentru proiecte care produc un randament în viitor, sarcina brută a datoriei ar putea fi compensată prin randamentul brut al acestor cheltuieli și rezultatul net ar fi chiar pozitiv⁶.

Robert Barro a reușit să demonstreze că povara datoriei publice va fi, mai devreme sau mai târziu, transferată în zona fiscalității, conducând la creșterea taxării și reducerea potențialului de producție⁷. Barro recunoștea că există și alternativa restrângerii cheltuielilor guvernamentale, care ar fi avut însă tot un efect constrac-

1 Criteriile convergenței nominale, stabilite prin Tratatul de la Maastricht (1992) și reiterate prin Pactul de Stabilitate și Creștere semnat la Dublin (1996) urmăresc: stabilitatea finanțelor publice, ratele dobânzilor, stabilitatea cursului de schimb și nivelul inflației.

2 James M. Buchanan, Richard E. Wagner, *Public Debt in a Democratic Society* (Washington: American Enterprise Institute for Public Policy Research, 1958), 29.

3 Meade E. James, *Is the National Debt a Burden?*, Oxford Economic Papers, New Series, Vol. 10, No. 2 (Jun., 1958), 163-183.

4 Franco Modigliani, *Long-Run Implications of Alternative Fiscal Policies and the Burden of the National Debt*, (Cambridge: MIT Press, 2005) 82.

5 Meade, *Is the National Debt*, 164.

6 Modigliani, *Long-Run Implications*, 102.

7 Barro T.R., *On the Determination of Public Debt*, The Journal of Political Economy, Vol. 87, No. 5, Part 1 (Oct., 1979), 940-971.

ționist asupra producției. Structura pe scadențe a datoriei publice este și ea importantă, pentru că așa cum remarca Robert Barro există o legătură evidentă între inflație și costul real al datoriei, întrucât datoria guvernamentală pe termen lung este extrem de vulnerabilă la inflație¹.

În anul 1988, Paul Krugman a introdus noțiunea de „debt overhang”² referindu-se la moștenirea sau acumularea unui volum de datorii guvernamentale suficient de mari, care determină neîncrederea creditorilor față de capacitatea de rambursare anticipată. Cu alte cuvinte, Krugman considera că o țară are o reală problemă cu datoria publică în cazul în care valoarea actualizată estimată a potențialelor transferuri de resurse în viitor este mai mică decât datoria.

Carmen Reinhart și Kenneth Rogoff³ au demonstrat, pe baza analizei unor de serii de date pentru 44 de state, pe o perioadă de aproape 200 de ani, că o datorie publică mare este, în general, asociată cu rate mai mici de creștere economică pe termen lung.

În baza acestei teorii, datoria publică a Uniunii Europene situată în medie la aproximativ 88,5% în anul 2010, este încă sub pragul de la care creșterea economică este afectată negativ, pragul rezultat din această cercetare pentru țările dezvoltate fiind de 90%. Trebuie ținut însă cont de faptul că nivelul de dezvoltare economică al celor 27 de membri ai Uniunii Europene nu este similar. În acest scop, pentru țările mai puțin dezvoltate sau în curs de dezvoltare cei doi cercetători au definit un prag mult inferior, de 60%, prag de la care influența negativă asupra P.I.B. se manifestă cu mai mare intensitate. Dacă am lua exemplul unor țări din America Latină am putea constata că acestea au avut mari dificultăți economice chiar și la un nivel al datoriei publice de 20% din P.I.B., ceea ce înseamnă că pragul de îndatorare pentru țările emergente trebuie revizuit.

Deficitele bugetare excesive și datoria publică a României

În octombrie 2004, Comisia Europeană oferea României statutul de „*economie de piață funcțională*”⁴, termen inexistent în literatura economică, ci definit doar la nivel european, pe baza unor exigențe impuse statelor din Europa Centrală și de Est și definit în funcție de progresele înregistrate în tranziția de la economia planificată către economia de piață.

Concluziile experților europeni își găseau fundamentarea într-un set de progrese macroeconomice incontestabile ale economiei românești, care vizau atât reducerea semnificativă a ratei inflației, rate importante ale creșterii produsului intern brut, menținerea în limite rezonabile ale deficitului bugetar, precum și consolidare sistemului băncilor comerciale. Rămăneau însă în afara aprecierilor pozitive progresele lente înregistrate pe piața muncii, nivelul încă foarte înalt al arieratelor, structura exporturilor românești, disciplina fiscală.

Evoluțiile macroeconomice pozitive din perioada care a urmat, 2004-2008, la care s-au adăugat și anticipațiile mult prea optimiste ale unor venituri conjuncturale pentru anii următori 2009-2013, au determinat adoptarea unui set de politici fiscale și bugetare expansioniste, confirmând apetitul țărilor în curs de dezvoltare pentru politicile prociclice⁵.

1 Barro, *On the Determination*, 943.

2 Paul Krugman, *Financing vs. Forgiving a Debt Overhang* (Cambridge: National Bureau of Economic Research, 1988), 3.

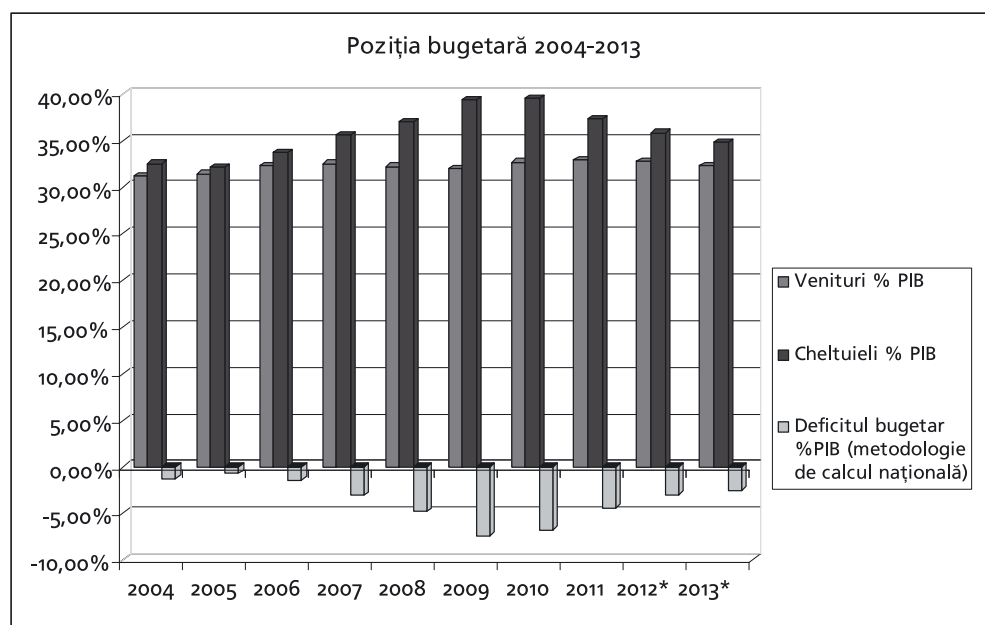
3 Carmen M. Reinhart, Kenneth S. Rogoff, *Growth in a Time of Debt* (Cambridge: National Bureau of Economic Research, 2010), 6.

4 European Commission, *Regular Report on Romanian's progress toward accession*, octombrie 2004.

5 Gavin M., Perotti R., *Fiscal policy in Latin America*, (Cambridge: National Bureau of Economic

Așadar, politicile economice din perioada 2004-2008, nu s-au încadrat nici în tiparul keynesist standard al unei politici anticiclice, restrictive, în perioadele expansiune și nici în modelul neoclastic¹ al neutralității fiscal-bugetare, de-a lungul ciclului economic, ci dimpotrivă au avut un puternic caracter prociclic.

Motivațiile posibile ale acestui comportament al guvernului au fost găsite de Gavin și Perotti² în imperfecțiunea piețelor internaționale de credit, care privesc cu reticență țările în curs de dezvoltare sau de Talvi și Vegh în potențiale „distorsiuni”³ din proveniență din zona politică, care poate se poate angaja în proiecte și cheltuieli guvernamentale, peste capacitatea economiei naționale de a le finanța.

Figura nr. 1. Poziția bugetară a României în perioada 2004-2013

Sursa: *Strategia fiscal bugetară 2010-2013*, Ministerul Finanțelor Publice din România

Teoria lui Talvi și Vegh s-a confirmat în cazul României. De pildă, în perioada premergătoare instalării crizei economice, creșterea substanțială a productivității muncii a fost devansată de dinamica accelerată a veniturilor salariale, ceea ce a determinat o înrăutățire a deficitului extern și presiuni inflaționiste suplimentare⁴. Mai mult, suportul masiv al populației pentru aderarea în Uniunea Europeană a determinat o presiune suplimentară, în perioada post-aderare, asupra bugetului de stat prin extinderea sferei beneficiilor sociale. Acesta s-a tradus fie prin lărgirea numărului de beneficiari, fie prin creșterea valorică a prestațiilor, dar și prin creșterea transferurilor către bugetul asigurărilor sociale, determinată de majorarea valorică consistentă a punctului de pensie. Ultimul aspect s-a suprapus peste reformele demarate în majo-

Research, *Macroeconomics Annual*, Vol. 12, 1997), 11-72 și Talvi E., Vegh C., *Tax base variability and procyclical fiscal policy in developing countries*, *Journal of Development Economics* 78, 2005, 156-190.

1 Barro, *On the Determination*, 941.

2 Gavin, Perotti, *Fiscal policy*, 12.

3 Talvi, Vegh, *Tax base variability*, 158.

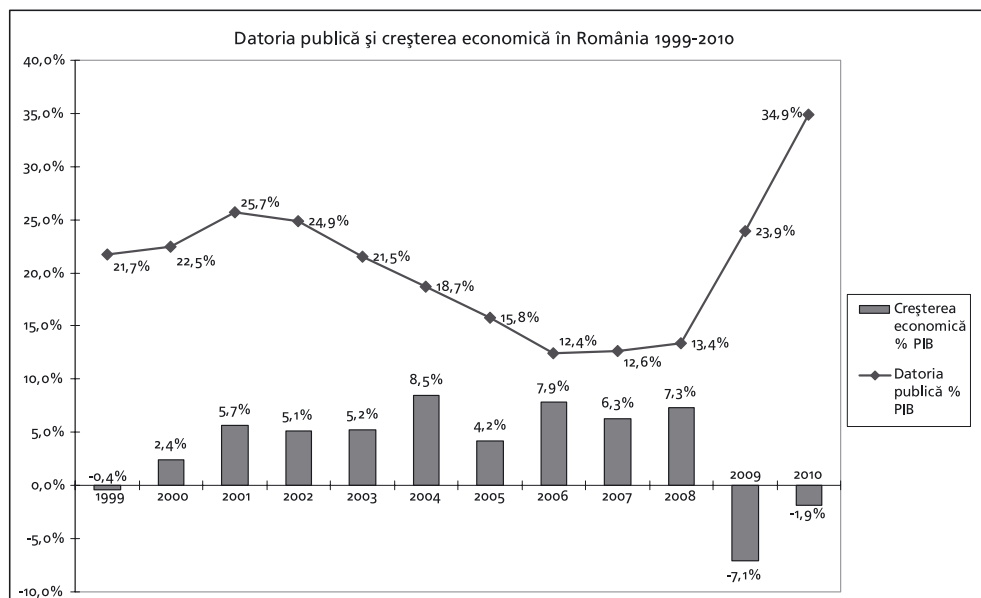
4 Mugur Isărescu, *Probleme ale convergenței reale în drumul spre euro*, (București: Academia Română, 2008) 2.

ritatea statelor Est-Europene, inclusiv România, care au vizat crearea sistemului pensiilor obligatorii administrate privat, transferându-se către acestea procente însemnate din disponibilitățile financiare bugetare¹.

Rigiditatea structurii cheltuielilor publice, determinată în primul rând de actele normative promovate în perioada de expansiune economică, nu a permis ajustări rapide care să răspundă contracțiilor severe ale producției și veniturilor, fapt reflectat în deficite bugetare excesive și o datorie publică dublată în numai trei ani.

În ciuda menținerii unui număr foarte mare de taxe și impozite în România și indiferent de modelul fiscal aplicat veniturilor sau profiturilor, fie că a fost vorba despre impozit progresiv sau în cotă unică, ponderea veniturilor bugetare în P.I.B. nu a crescut semnificativ, oscilând în jurul valorii de 32%, față de o medie europeană de 44%. Cele mai multe dintre explicațiile asociate acestui decalaj se fundamentează pe creșterea excesivă a evaziunii fiscale, a relațiilor de muncă neoficializate și a evaziunii fiscale ridicate, stimulate de existența unor instituții de control fiscal slabe sau foarte puternic corupte.

Ratele de creștere economică înregistrate în perioada 2004-2008 au avut la bază un exces conjunctural de cerere determinat de o creștere nesustenabilă de venituri, fie prin majorarea salariilor peste dinamica productivității muncii, fie prin creșterea mult prea rapidă a creditului de consum.

Figura nr. 2. Datoria publică și creșterea economică în România 1999-2010

Sursa: Eurostat

Dacă efectuăm o corelație strictă între ratele de creșterea economică și evoluția stocului datoriei publice, după modelul dezvoltat de Reinhart&Rogoff², putem ajunge la concluzia că nivelul de „stress” al datoriei publice românești se situează mult sub plafonul de 60% din PIB, stabilit la Maastricht. Luând în calcul performan-

¹ În august 2010, România, Ungaria, Cehia, Polonia, Suedia, Bulgaria, Lituania, Letonia și Slovacia au solicitat Comisiei Europene modificarea metodologiei de calcul al datoriei publice, prin care să se includă în serviciul datoriei publice și sumele transferate către pensiile obligatorii administrate privat.

² Reinhart, Rogoff, *Growth in a Time*, 5.

te actuale ale economiei românești putem spune că nivelul sustenabil al datoriei publice se situează în jurul valorii de 40% din P.I.B., prag peste care datoria publică se transformă într-un factor perturbator la adresa creșterii economice.

Alte argumente în favoarea limitării datoriei publice la un plafon inferior celui de la Maastricht sunt legate de incapacitatea piețelor financiare internaționale de a răspunde favorabil și nediscriminat tuturor nevoilor de finanțare, venite din partea unui număr din ce în ce mai mare de state confruntate cu efectele recesiunii economice.

Un aspect căruia nu i s-a acordat poate suficientă atenție în literatura economică este legat de faptul că finanțarea deficitelor bugetare excesive, indiferent dacă se realizează pe plan intern sau internațional, nu este o acțiune gratuită. Dimpotrivă, nivelurile dobânzilor la care datoria a fost contractată, precum și scadențarea acestora sunt aspecte extrem de importante și pot deveni extrem de împovărătoare, existând situații în care nivelul principalului datoriei să fie comparabil cu cel al dobânzilor.

Confruntate cu lipsa oportunităților de finanțare imediată și la costuri reduse, unele state au avansat și soluția neortodoxă a răscumpărării titlurilor de stat de către banca centrală. Această opțiune nu poate fi nici măcar luată în calcul ca variantă, în condițiile în care obiectivele aderării României la Uniunea Monetară vizează și alte dimensiuni ale convergenței nominale, decât stabilitate finanțelor publice, și anume: inflația, stabilitatea cursului de schimb, ratele dobânzilor, care ar putea fi puternic afectate de o astfel de decizie.

Concluzii

Sub presiunea finanțării externe a deficitului bugetar, autoritățile au promovat măsuri macroeconomice de austeritate, care au vizat restrângerea cheltuielilor guvernamentale, reorganizarea sistemului de pensii plătite din fonduri publice, a sistemului prestațiilor sociale și a asigurărilor medicale, cu efecte contracționiste pe termen scurt.

Ajustările bugetare dureroase, mai ales în zona prestațiilor sociale, s-au avut legitimat politic prin sloganul „reforma statului” și construcția unui stat minimal de concepție neoliberală.

În practică, însă, acest demers nu a fost însă însoțit și de o relaxare fiscală corespunzătoare, stimulatorie, mai ales în zona taxării muncii, de o liberalizare reală a unor servicii sau încredințarea unor lucrări de infrastructură către piață.

O problemă extrem de importantă pentru sustenabilitatea fiscal-bugetară pe termen lung rămâne capacitatea redusă de colectare a veniturilor publice, care determină o povară fiscală suplimentară asupra contribuabililor și menține premisele unor deficite bugetare structurale. În acest sens, domeniile care reclamă o atenție deosebită trebuie să vizeze modernizarea economiei rurale, ajustarea nivelului fiscal al proprietăților, deficitul de forță de muncă fiscalizată, evaziunea fiscală și numeroasele excepții de la regimul fiscal general. Capacitatea redusă de a colecta sau de a genera venituri bugetare suplimentare, impune pentru România redefinirea domeniilor de intervenție ale statului.

Pe termen scurt, există soluția ca obiectivele creșterii economice, ale finanțării deficitului bugetar și al retragerii treptate a statului din economie să poată fi realizate prin valorificare unor active și acțiuni încă importante deținute de statul român. De asemenea, nu putem vorbi despre consolidare fiscală reală în condițiile unei toleranțe față de nivelul arieratelor foarte mari acumulate în economie.

Pe termen lung, politicile macroeconomice trebuie să vizeze realizarea echilibrului economic general, o creștere economică sustenabilă pe termen mediu și lung,

în scopul realizării convergenței reale, fie că ea va fi exprimată în creșterea P.I.B. per capita, reducerea costurilor cu forța de muncă, reașezarea ponderii ramurilor economiei naționale în formarea P.I.B. sau gradul de deschidere al economiei românești.

Măsurile de asanare bugetară întreprinse în anul 2010 au fost greșit interpretate ca o veritabilă reducere a intervenției statului român în economie, ele reprezentând mai degrabă singura soluție de reducere a deficitului bugetar, din pricina dificultății de finanțare al acestuia.

BIBLIOGRAFIE

BARRO T. Robert, *On the Determination of Public Debt*, The Journal of Political Economy, Vol. 87, No. 5, Part 1 (Oct., 1979), 940-971.

BECKER Torbjörn, DĂIANU Daniel et al, *Whither Growth in Central and Eastern Europe?*, Bruxelles: Bruegel Blueprint Series, 2010.

BUCHANAN M. James, WAGNER E. Richard, *Public Debt in a Democratic Society* Washington: American Enterprise Institute for Public Policy Research, 1958.

DINU Marin, SOCOL Cristian, *România în Uniunea Europeană. Potențialul de convergență*, București: AGER, 2006.

GAVIN Michael, PEROTTI Roberto, *Fiscal policy in Latin America*, Cambridge: National Bureau of Economic Research, Macroeconomics Annual, Vol. 12, 1997, 11-72.

IANCU Aurel, *Convergența nominală*, București: Academia Română, 2008.

ISĂRESCU Mugur, *Probleme ale convergenței reale în drumul spre euro*, București: Academia Română, 2008.

KRUGMAN Paul, *Financing vs. Forgiving a Debt Overhang*, Cambridge: National Bureau of Economic Research, 1988.

MEADE E. James, *Is the National Debt a Burden?*, Oxford Economic Papers, New Series, Vol. 10, No. 2 (Jun., 1958), 163-183.

MODIGLIANI Franco, *Long-Run Implications of Alternative Fiscal Policies and the Burden of the National Debt*, Cambridge: MIT Press, 2005.

PRESBITERO F. Andrea, *Total public debt and growth in developing countries*, Marche: MOFIR, 2010.

TALVI Ernesto, VEGH A. Carlos, *Tax base variability and procyclical fiscal policy in developing countries*, Journal of Development Economics 78, 2005, 156–190.

Ce fel de stat ne dorim?

Ieșirea din vechile paradigme

■ DAN MIHALACHE

[„Dimitrie Cantemir” Christian University]

IULIA HUIU

[National School of Political and Administrative Studies Bucharest]

Abstract

The article examines the current state architecture in Romania and analyses its main features, by answering to the questions „what kind of state we have” and „what kind of state we don’t have”. Its intention is to reassess the whole conception about the state and provide a new vision, which exceeds the old paradigms.

Keywords

state, fair social delivery, social state, minimal state, dis-oriented state

Prezentul articol își propune o radiografie realistă asupra actualei stări de fapt din România, din perspectiva construcției statului. Ca și în cazul altor teme majore privind construcția sistemului politic, și în cazul statului putem constata, la mai bine de 20 de ani după schimbarea de regim din 1989, că nu a avut loc o dezbatere coerentă și argumentată cu privire la ce fel de stat se vrea a fi construit pentru România. Forțele politice care s-au succedat la putere au eșuat, cel puțin într-o măsură semnificativă, în a furniza o viziune articulată, pe termen lung, cu privire la stat, incluzând aici pașii concreți pentru a ajunge la o anumită configurație. Abordările s-au rezumat mai degrabă la enunțarea unor deziderate (stat social, stat minimal, retragerea statului din economie etc.) și la promovarea punctuală a unor politici sectoriale într-o direcția sau alta, fără ca acestea să conducă la realizarea practică a modelului de stat dorit.

Dezbaterea despre stat a fost resuscitată de criză și de răspunsurile guvernării în raport cu aceasta. „Campania” pe tema statului a dobândit conotații propagandistice și s-a transformat într-un fel de substitut pentru măsurile anti-criză. Pe acest fond, teoria oficială a devenit aceea că nu lipsa măsurilor anti-criză e cauza situației dificile în care se află România, ci faptul că statul român este „ex-

cesiv de social.” Din punct de vedere al comunicării politice, campania s-a centrat asupra teoriei „statul gras” și a îmbrăcat forme diverse, mergând până la culpabilizarea în bloc a unor grupuri sociale (pensii militare prea mari, număr prea mare de mame care primesc ajutoare pentru creșterea copilului, număr prea mare de bugetari¹).

Pornind de la evaluarea contextului actual, am dorit să propunem o altă viziune, care să excedă vechile paradigme și abordări și să răspundă provocărilor prezentului. În acest scop, nu ne-am aplecat în mod particular asupra teoriilor deja existente cu privire la diferite forme pe care le poate îmbrăca statul (stat minimal, stat social), literatura de specialitate² furnizând în acest sens un substanțial material teoretic, descriptiv și analitic. Ci am ne-am propus să oferim răspunsul nostru la câteva întrebări pe cât simple, pe atât de complexe și relevante pentru prezent: cum este statul astăzi în România sau mai degrabă cum nu este și cum ar trebui să fie.

Cum este și cum nu este statul în România de azi

Perioadele de criză pot fi privite ca etape de testare. Se testează soliditatea instituțiilor, regimului și statului. Se testează încrederea publică nu doar în oamenii care conduc vremelnice o țară, ci în înseși instituțiile democrației. În situații de criză ies la iveală defectele, inconsistențele și construcțiile prost făcute. Dacă ne referim la stat, putem constata că paradigmele în care a fost gândit acesta, în registru istoric, au fost invalidate, în proporții și pe segmente diferite, ele nemaireușind să ofere modele și soluții adecvate. Atât statul asistențial, cât și statul minimal, dar și „a treia cale”³ sunt astăzi concepte care se cer a fi reajustate. În fapt, criza poate constitui nu doar o provocare, ci și un moment oportun pentru regândirea rolului și „conținutului” statului.

O asemenea dezbatere este una complexă, cu multe nuanțe, atât din perspectivă ideologică, referitoare la locul și rolul statului, cât și din unghiul realității concrete, al experienței directe și nemijlocite a fiecăruia dintre cetățeni cu statul⁴. Lipsa oricărei construcții și viziuni face ca astăzi, în România, să fie mai ușor să spunem **cum nu este statul**, decât ce fel de stat, pe ce fel de fundamente avem.

România nu este un stat social⁵ sau un stat al bunăstării (welfare state). Modelul social european, conține câteva caracteristici, sintetizate de Giddens⁶, pe care

1 „Statul arată așa, ca un om foarte gras care s-a cățărât în spatele unuia foarte slab și subțirel, care este economia românească,” Traian Băsescu, 6 mai 2010; „Toată țara asta a devenit o țară de mămicuțe și bebeluși”, Traian Băsescu, 8 decembrie 2010; „Încheiem anul cu mai puțin de 1270.000 de funcționari, dar statul va trebui să ajungă în 2-3 ani la un 900.000 de salariați ai săi pentru a nu mai fi povară pe cheltuielile publice,” Traian Băsescu, 1 ianuarie 2011.

2 Vezi și Robert Nozick, *Anarhie, stat și utopie*, traducere și cuvânt înainte de Mircea Dumitru, (București: Humanitas, 1997); Robert E. Goodin, *Reasons for Welfare. The Political Theory of Welfare State* (Princeton, New Jersey: Princeton University Press, 1988); Daniel Shapiro, *Is Welfare State Justified?* (Cambridge University Press, 2007); Martin Seeleib-Kaiser, *Welfare State Transformations: Comparative Perspectives* (Palgrave Macmillan, 2008).

3 Vezi Anthony Giddens, *A treia cale. Renașterea social-democrației*, prefată Dan Pavel, traducere de Cătălin Constantinescu (Iași: Polirom, 2001); Anthony Giddens, *A treia cale și criticii ei*, traducere de Cătălin Constantinescu (Iași: Polirom, 2001).

4 Deși poate rămâne în parametrii dezbaterii academice, tema „statului” capătă relevanță doar prin raportarea la experiența practică și în directă relație cu dezbaterile politice. În ultimă instanță, actorii politici sunt cei care furnizează nu doar o viziune despre stat, ci mai ales sunt chemați să o concretizeze prin decizii politice. Din acest punct de vedere, se pot construi raționamente și viziuni despre stat argumentate științific, dar o dezbaterie substanțială despre stat nu poate fi „de-politizată” și este inherent legată de sfera politicului.

5 Una dintre presuposițiile actuale, în opinia noastră eronată, de la care există tentația de a porni dezbaterile despre stat este aceea că România ar fi un „stat social”. Această interpretare a devenit aproape un automatism în spațiul public, în discuțiile dintre actorii politici, în diverse dezbateri din medii mai mult sau mai puțin avizate. Totuși „conținutul” modelului social este prea puțin cunoscut.

6 Anthony Giddens, *Europe in the Global Age*, (Polity Press, 2007), 2.

statul român nu le are sau nu le are în această combinație și cu efectele scontate: un stat dezvoltat¹, care intervine, se implică, funcționând pe nivele relativ mari de taxare; un sistem asistențial robust, care oferă protecție socială efectivă într-o anumită măsură pentru toți cetățenii, dar în special pentru cei aflați în nevoie; limitarea sau stoparea inegalității economice² și altor forme de inegalitate. Într-adevăr, avem nivele relativ mari de taxare, ceea ce nu se reflectă însă în servicii publice de calitate. Așa cum avem forme inedite de inegalitate, în condițiile în care egalitatea de șanse, meritocrația, incluziunea rămân, în bună parte, la nivel de principiu sau retorică și își găsesc mai greu corespondență în realitatea curentă. Și simultan ne aflăm în fața unei formă diferite de inegalitate – cea dată de apartenența sau ne-apartenența la o zonă politică privilegiată, ceea ce devine sursă de inegalitate economică.

În mod evident, România nu tinde către ipostaza de stat minimal. Intervențiile politicului în economie sunt la ordinea zilei, direct, la propriu și indirect, prin legislație. Chiar dereglementarea, debirocratizarea, retragerea statului din anumite zone și externalizarea serviciilor fie au rămas pe hârtie, fie, dacă au fost demarate ca proiecte, sunt într-un stadiu încă incipient și nici nu pare a exista acordul politic pentru a le duce la bun sfârșit. La rândul său, mediul privat a fost puternic afectat de politicile economice și fiscale din ultima perioadă,³ iar numărul celor care se consideră antreprenori sau care aparțin clasei de mijloc este, la ora actuală, extrem de redus.⁴

România nu este nici un stat preocupat de o reală protecție socială⁵, care oferă asistență socială adecvată sau care investește în ea, dar nici un stat care încurajează munca sau inițiativa privată. S-ar putea spune, mai degrabă, că statul descurajează munca plătind-o prost sau punând piedici mediului privat și încurajează mentalitatea de asistat.

Statul e mic și incapabil atunci când vine vorba de asigurarea unor servicii publice de calitate⁶, de numărul insuficient al profesorilor și medicilor, dar mare prin

---

1 Datele arată ca, în România anilor 1998-2009, ponderea veniturilor publice s-a aflat, în medie, la 32,8% din PIB, iar ponderea cheltuielilor la 36,1% din PIB. Aceasta plasează România pe ultimul, respectiv penultimul loc în Europa. Comparativ, în Suedia veniturile publice din PIB se cifrează la 57,1%, iar cheltuielile publice la 55,8%, în Franța la 49,8%, respectiv 52,9%, în Austria la 49,6%, respectiv 51,4%, în Bulgaria la 40,4%, respectiv 40,0%. Cifrele sunt prezentate în Institutul pentru Cercetarea Calității Vieții, *Raportul social al ICCV. După 20 de ani: opțiuni pentru România* (București, 2010).

2 Potrivit statisticii EUROSTAT, coeficientul Gini (măsura standard a inegalității economice) pentru România la nivelul cel mai ridicat din Europa – în jur de 37 – depășit doar de cel al Letoniei, la egalitate cu Bulgaria și Polonia, dar peste nivelul unei țări tradițional liberale, cum este Marea Britanie. La polul celălalt se află nu doar Suedia, Danemarca sau Norvegia, tradițional preocupate de corectarea deciziei pieței asupra resurselor populației prin sistemul de protecție socială, ci și state foste comuniste: Cehia, Slovacia, Ungaria.

3 Potrivit datelor Oficiului Național al Registrului Comerțului, în 2009 și-au suspendat activitatea 134.441 de firme, iar 73.818 s-au închis prin radierea și dizolvare voluntară. În 2010, 66.428 de firme și-au suspendat activitatea, iar 179.337 au parcurs procedura radierii sau dizolvării voluntare. Vezi http://www.onrc.ro/romana/presa.php#comunicat_12012011.

4 Cercetările sociologice arată că mai puțin de 10% dintre români îndeplinesc criteriile pe baza cărora ar putea fi încadrați în clasa de mijloc. Vezi studiul publicat pe site-ul http://www.adevarul.ro/actualitate/social/Clasa_de_mijloc-spulberata_de_criza_o_377962886.html. De asemenea, potrivit Raportului ICCV, aproximativ 1% din populație se definește în prezent ca „patron.”

5 O bună parte a țărilor europene investesc peste 30% din PIB în sfera politicilor sociale, în timp ce România investește mai puțin de jumătate din media UE: 16,4%, fiind și la acest capitol pe ultimul loc. Comparativ, Danemarca 38,2%, Franța 36,4%, Marea Britanie 30,4%, Bulgaria 19,8%. Statul român cheltuiește pentru domeniul social proporția cea mai mică, nu numai în raport cu PIB, dar și ca pondere din buget: 36,5% față de 55,9% media UE. Datele sunt conform Eurostat și provin din cadrul aceleiași raport. Vezi ICCV, *op. cit.*

6 În cazul finanțării sănătății, România se afla la distanță semnificativă de media UE și chiar cea a statelor aderate între 2004 și 2007 (AC-10). România se afla pe penultimul loc dintre Statele membre la acest capitol, fiind doar înaintea Estoniei. Vezi ICCV.

presiune și corupție, sufocant prin reglementări și norme. Un stat care vrea să aibă control, dar este imprevizibil. **Avem un stat ineficient**, care acordă uneori nejustificat ajutoare sociale, dar îi tratează cu totală lipsă de respect pe profesori și medici, printr-un nivel de salarizare extrem de scăzut în raport cu importanța socială și umană a acestor profesii.

Practic, în România anului 2011, statul ia ce este nefuncțional și controversat din toate abordările. Intervine excesiv acolo unde trebuie să lase mecanismele pieței să funcționeze singure, suprareglementează acolo unde este nevoie de libertate de acțiune și nici nu gestionează bine zonele unde ar fi nevoie de o intervenție dacă nu mai fermă, cel puțin mai eficientă – cum ar fi siguranța publică.

Nu oferă nici egalitate de șanse reală, nici solidaritate socială, nu ține cont de valoarea individuală, nici de calitatea și cantitatea muncii și nu este nici echitabil. Nu poate fi vorba nici de meritocrație, de recunoașterea valorii individului și nici de echitate într-un sistem în care oameni bine pregătiți, cu studii superioare, nu găsesc un loc de muncă, în schimb operează în ascensiunea pe scara socială alte criterii, care țin de apartenența la cercuri de influență, corupție sau de nivelul de venituri.

Dacă ar fi să sintetizăm toate acestea într-o descriere a statului, așa cum arată el în România de azi, am putea spune că **este un stat „dez-orientat”, care și-a pierdut direcția și forma, un stat greșit „proporționat”**.

Etatiștii resping concepțiile minimaliste și libertariene despre stat, considerând că următorul pas după „retragerea” statului este anarhia. Concepțiile liberale acuză intervenția excesivă a statului, care poate conduce la îngrădiri ale drepturilor și libertăților individului. Cazul cel mai periculos și haotic este însă acela al statului „diform”, care nu funcționează în niște parametri stabiliți, fie ei minimali sau asistențiali. Statul imprevizibil, fără direcție, în care cetățenii nu mai știu termenii „contractului social.” **Suntem în fața unui stat disproporționat, indiferent din ce unghi ne uităm.** Prea intruziv în economie și prea mic la capitole fundamentale, care definesc gradul de civilizație, cum sunt educația și sănătatea și care depășesc raportările de ordin ideologic stânga-dreapta. Ne aflăm în absența unei viziuni asupra statului, într-o stare de confuzie, care se reflectă în contra-permanența serviciilor publice, în disfuncțiile relației între cetățean și stat sau între stat și mediul privat și care conține, în sine, germele unor clivaje periculoase pe aceste falii.

„Reconstrucția” statului – o nouă abordare

Soluția la ieșirea din acest impas nu se mai află în abordările „clasice” despre stat, ci în **„reinventarea” statului, în construirea unei alternative deopotrivă la statul social și la statul minimal. Pe noi fundamente și concepte, în contextul unei crize generalizate. Soluția este, în opinia noastră, este un stat care suplu și eficient în raport cu mediul economic, dar care să asigure concomitent prestații sociale corecte.**

Statul social a fost conceput pentru o lume care nu mai există, cea a ocupării depline și a familiilor stabile. Sistemul politicilor macroeconomice, schemele de asigurare socială ale statului și serviciile finanțate prin taxe sunt sub o presiune crescândă și nu mai au capacitatea de a răspunde în mod efectiv unei arii largi de probleme sociale – lipsa de locuri de muncă pe termen lung, droguri, analfabetism¹. Dat fiind că statul social nu are caracteristicile necesare pentru a gestiona problemele sociale moderne, se vorbește inclusiv în societățile care au aplicat, în mod tradițional, modelul social european, despre o nouă abordare pentru a ieși din impas, de inovare

¹ Vezi Charles Leadbeater, *The Rise of Social Entrepreneur*, www.demos.co.uk/publications/socialentrepreneur, 14-20.

socială¹ pentru a dezvolta o nouă filozofie, practică și organizare a bunăstării. Această nouă abordare trebuie să conducă la dezvoltarea unui nou sistem, care să-i încurajeze pe oameni să aibă controlul propriilor vieți, în locul celui actual, care-i menține pe oameni într-o stare de dependență și sărăcie.²

Noi vedem reconstruirea statului pe mai multe dimensiuni:

1. Rescrierea misiunii statului, un nou contract social

Termenii „contractului social” trebuie regândiți pe câteva principii și pornind de la înțelegerea faptului că statul este în slujba cetățeanului și nu invers. Trebuie să răspundem mai întâi la întrebarea „ce fel de stat vrem să avem” și chiar dacă, ideologic vorbind, răspunsurile vor fi diferite, se poate gândi un cadru general comun. Diferențele de abordare între viziunea dreptei și a stângii pot fi exprimate prin politici publice, dar până acolo avem nevoie să rescriem fundamentele. Putem începe de la a institui în mod real „domnia legii”.

Viziunea noastră are în vedere un stat ce respectă individul – atât în sens pur liberal, atunci când vorbim despre libertățile lui sau despre încurajarea inițiativei, cât și în sens social, referindu-ne la protecția celor aflați în nevoie, fie că vorbim despre un pensionar, fie despre un întreprinzător privat. Respectul pentru individ trebuie să se vadă începând de la comportamentul celui mai înalt reprezentant al statului și până la interacțiunea cu cel mai mic funcționar de la ghișeu.

Rescrierea contractului social mai presupune, în opinia noastră, două elemente. În primul rând un stat în care să ne **simțim în siguranță**, la propriu și la figurat, ceea ce implică reducerea pe cât posibil a gradului de incertitudine în ce privește perspectivele pe termen scurt, mediu sau lung (mai ales în contextul în care cercetările de piață indică un grad ridicat de pesimism la nivelul societății³). Și în al doilea element, **un stat predictibil**, cu un cadru legislativ stabil, în care regulile nu se schimbă în timpul jocului, care oferă garanția unui just raport între obligațiile cetățeanului (taxe și impozite) și drepturile sale individuale.

2. Un stat cu prestații sociale corecte

Este, în opinia noastră nevoie, de un stat care să asigure echilibrul social. Nu în termeni egalitariști, nu un stat asistențial, ci unul capabil să acorde prestații sociale corecte. Nu pomeni publice pentru asistați, ci plăți echitabile pentru munca prezentă (în cazul bugetarilor) sau cea anterioară (în cazul pensionarilor). Cu alte cuvinte, un stat care răsplătește meritele, valoarea și contribuția.

O confuzie ideologică face ca, din perspectiva unora, din necunoaștere sau în mod deliberat, abordarea liberală să fie echivalată cu absența preocupării pentru zona socială, care ar fi exclusiv atributul stângii. Ceea ce face, în consecință, ca orice referire la social să fie automat etichetată, în parametri ideologici, ca fiind de stânga. În opinia noastră este eroare majoră de interpretare. Pe fond, stânga gestionează sărăcia și problemele prezentului, în timp ce dreapta are ca focus construcția vii-

1 Pe tema inovării sociale, vezi Jerr Boschec, „Social Innovation and Social Enterprise: A Powerful Combination”, în *Social Enterprise Reporter*, March 2007.

2 Aceste idei pot fi coroborate cu promovarea antreprenoriatului social. Pe această temă, vezi Peter F. Drucker, *Innovation and Entrepreneurship. Practice and Principles* (Harper Business, 1993); Roger L. Martin, Sally Osberg, „Social Entrepreneurship: The Case for Definition”, *Stanford Social Innovation Review*, Spring 2007.

3 Potrivit Raportului Institutului de Cercetare a Calității Vieții, *Calitatea vieții în România 2010*, în anul 2010 se înregistrează cel mai scăzut nivel al optimismului din ultimii 20 de ani. Majoritatea populației se declară pesimistă în 2010, 53% dintre respondenți considerând că peste 10 ani condițiile de viață vor fi mai proaste sau mult mai proaste față de prezent. Numai 20% dintre respondenți se declară optimiști, în timp ce o proporție de 27% sunt neutri.

toare, prosperitatea și progresul societății în ansamblu. Acest aspect nu exclude, ci, dimpotrivă, include zona socialului.

În acest context, este necesară o distincție suplimentară, între sursa finanțării și conținutul sau miza unei activități. Nu tot ce este finanțat de către stat înseamnă asistență socială. Sunt sectoare bugetare indispensabile pentru o societate care a ajuns la un anumit grad de dezvoltare. Ca un exemplu concret, deși finanțate de stat, meseriile de profesor și medic sunt considerate, structural, liberale, iar importanța acordată educației sau calitatea serviciilor medicale sunt direct proporționale cu gradul de civilizație al unei societăți. În acest caz, evaluarea de tip stânga-dreapta ar fi nu doar limitativă, ci ar fi fundamental viciată. Tot ca un exemplu complementar, sunt oameni utili societății care nu au calități de antreprenor. Din diverse motive, nu toți vor face o afacere, nu toți vor fi întreprinzători privați, ceea ce nu-i încadrează automat la stânga și nici nu-i aruncă, în mod nediferențiat, într-o zonă blamabilă de personaje care „se înfruptă” nemeritat de la bugetul de stat.

Neglijarea componentei sociale ar fi, în plină criză, o eroare strategică. Este foarte adevărat că statul trebuie redimensionat, însă a proceda la întâmplare și fără o analiză atentă pe fiecare sector poate consecințe grave. Redimensionarea statului poate să îmbrace forme diferite. Ne referim la dimensionarea în raport cu importanța strategică a sectoarelor și la găsirea unei proporții adecvate. Sunt zone din care este necesară retragerea statului și altele în care statul este subdimensionat. Un mediu privat stimulat, lăsat să-și autoregleze mecanismele, scutit de povara impozitărilor excesive și de stresul zilei de mâine, poate asigura o creștere economică susținabilă, locuri de muncă, investiții, ceea ce înseamnă implicit și mai mulți bani la stat, din care pot fi susținute sectoare precum sănătatea și educația.

3. Un stat „prietenos”, „non-invaziv” cu cetățeanul, ca individ, dar și cu mediul afaceri

Un stat în care „instituțiile de forță” sunt în slujba cetățeanului, nu deasupra lui. Un stat care se face respectat nu prin diferite tipuri de presiune, ci prin eficiență și deschidere. Vorbim cu nonșalanță despre faptul că telefoanele sunt ascultate, iar serviciile secrete intervin decisiv în procese electorale. Apreciem ca extrem de grav nu doar faptul că aceste lucruri se întâmplă, ci mai ales că au un gradul de tolerare și acceptare uriaș. Asemenea practici, specifice regimurilor nedemocratice au devenit normalitate în România, fac parte din cotidian, iar reacția la ele oscilează între amuzament, nepăsare și aprobare tacită. Reminiscențele mentalității comuniste, dublate de discursul populist, explică neînțelegerea esenței raportului dintre stat și cetățean și a prevalenței drepturilor și libertăților individuale. Acestea ar trebuie să fie unitatea de măsură și nu predispoziția statului de a folosi orice mijloace crede de cuviință pentru a-și asigura controlul.

Aceeași predispoziție „intruzivă” și de control se manifestă și în relația statului cu mediul de afaceri. „Relaxarea” acestuia ar avea consecințe pozitive pentru ambele părți. La fel ca și creșterea predictibilității. Rezultatul ar fi un climat favorabil sectorului privat, care ar genera locuri de muncă, investiții și creștere economică, iar statul ar beneficia de pe urma scoaterii la suprafață a economiei subterane și a creșterii gradului de colectare.

4. Abandonarea „prejudecăților despre stat”

„Dezorientarea” persistă și atunci când ne uităm la concepțiile despre stat, la percepțiile contradictorii. Pe de o parte, există, pe unele segmente de public, o așteptare tacită ca statul să furnizeze soluții generale, iar mentalitatea de asistat este încă predominantă în unele mediile cu nivele de educație și informare scăzute. În mod paradoxal însă, pe de altă parte, găsește suficientă audiență și o retorică de tip populist, conformă căreia „statul este prea mare”, dimensiunea lui fiind înțelea-

să numeric, prin cifra angajaților plătiți de la buget și nu evaluată prin prisma eficienței, utilității și necesității, diferit pe domenii de activitate. Prin urmare, în raportarea la stat se conjugă aceste două tipuri de pre-concepții, ambele cu consecințe negative și generatoare de nemulțumire, inacțiune și alienare. În termeni axiologici însă, statul nu este nici bun, nici rău în sine.

Această zonă care implică educarea publicului și informarea este probabil cel mai dificil de gestionat, însă are un rol extrem de important în „normalizarea” raporturilor din stat și cetățean, dacă avem drept cadru de referință democrația consolidată.

În loc de concluzii

Elementele pe care le-am sintetizat în paginile de mai sus pot constitui rebelele centrale ale unui program mai amplu și mai detaliat care să vizeze reconstrucția statului pe noi fundamente, ținând cont atât de experiențele ultimilor 20 de ani, cât și de provocările prezentului, dar mai ales de nevoia unei noi direcții și perspective de viitor.

BIBLIOGRAFIE

BOSCHÉE, Jerr, „Social Inovation and Social Enterprise: A Powerful Combination”, in *Social Enterprise Reporter*, March 2007.

DRUCKER, F. Peter, *Innovation and Entrepreneurship. Practice and Principles*, Harper Business, 1993.

GIDDENS, Anthony, *A treia cale. Renașterea social-democrației*, prefață Dan Pavel, traducere de Cătălin Constantinescu (Iași: Polirom, 2001);

GIDDENS, Anthony, *A treia cale și criticii ei*, traducere de Cătălin Constantinescu, Iași: Editura Polirom, 2001.

GIDDENS, Anthony, *Europe in the Global Age*, Polity Press, 2007.

GOODIN, E. Robert, *Reasons for Welfare. The Political Theory of Welfare State* (Princeton, New Jersey: Princeton University Press, 1988.

Institutul de Cercetare a Calității Vieții, *Calitatea vieții în România 2010*, București, 2010.

Institutul pentru Cercetarea Calității Vieții, *Raportul social al ICCV. După 20 de ani: opțiuni pentru România*, București, 2010.

KAISER, Seeleib Martin, *Welfare State Transformations: Comparative Perspectives* Palgrave Macmillan, 2008.

LEADBEATER, Charles, *The Rise of Social Entrepreneur*, www.demos.co.uk/publications/socialentrepreneur.

MARTIN, L. Roger, OSBERG, Sally „Social Entrepreneurship: The Case for Definition”, *Stanford Social Innovation Review*, Spring 2007.

SHAPIRO, Daniel, *Is Welfare State Justified?*, Cambridge University Press, 2007.

Economic Personalism – A Christian Orthodox Contribution (II)¹

■ Fr. PETRE COMȘA

[Faculty of Orthodox Theology, Târgoviște]

COSTEA MUNTEANU

[Academy of Economic Studies, Bucharest]

Abstract

In its second part, our paper suggests that a Christian-Orthodox contribution to further development of the economic personalism could be beneficial. This contribution could consist in bringing forward the faith-teaching of the Holy Fathers of Eastern Tradition. It is argued that, in this way, the moral dimension which dominantly defines the Catholic vision of the human person could be surpassed and even transfigured by the spiritual dimension which fully inform the Orthodox vision. Moreover, this pre-eminence of the spiritual determinants of the human person is expected to result in a number of significant changes concerning the way economic personalism is currently conceived (in terms of its subject matter, basic conceptual principles, and general mission).

Keywords

economic personalism, the principle of minimum action, spiritual efficiency

(a) The active component – Personalist theology¹

The main objective of our analysis within this subsection is to clarify the specific features of the theological vision of the person applied by current economic personalism. The importance of this investigation derives from the fact that, due to its presumed active and dominant role, the nature of the theological vision on person applied is critical for the success of transfiguring the *individual-based* economic analysis into a *person-based* economic analysis.

The accepted opinion among the commentators is that economic personalism has precise intellectual sources that inform its vision of the person. According to them, „economic personalism derives mainly from its current Polish definition”². The Polish personalism has its roots in a group of intellectuals and clerics, mostly Catholic, who offered varied but overlapping visions regarding the human nature based on different existent theories of

---

1 This study represents a revised and extended version of our paper „Economics and religion – a personalist perspective”, *The Journal of Philosophical Economics*, Volume II, Issue 2, Spring 2009, 5-33.

First part of this article was published in *Sfera Politicii*, no. 4 (146), April 2010.

2 Gregory M.A. Gronbacher, „The Need for Economic Personalism”, in *The Journal of Markets & Morality* 1, No.1 (Spring), 1998, 4.

the philosophic personalism. The unifying element to all these thinkers was represented by the philosophic methodology of the phenomenological realism, developed by Edmund Husserl as an answer given to the kantian idealism. „By demonstrating the intentionality of consciousness and the ability of the mind to intuit essential structures of reality, Husserl provided a new foundation for escaping the solipsism of the idealists”.

Among the Catholic theologians influenced by the philosophic phenomenology and anthropology developed by Husserl's followers it was also the young – at that time – Polish priest Karol Wojtyła, the future Pope John Paul II. Wojtyła discovered in Max Scheler's philosophy (a prominent disciple of Husserl) a new method of understanding the human being, focusing his attention on the human action and experience. In this way, using the phenomenological analysis, Wojtyła accomplished an ample reexamination and reassertion of many of the essential characteristics of the human being, unlike the manner of analysis that based itself on the classic tomistic anthropology, that prevailed the Catholic theology at that time. In this way, we can consider the former Pope John Paul II – in consensus with the most qualified analysts of the domain –, as the founder father of the Polish theological personalist doctrine, the doctrine which informs the vision of the person of the current Catholic-inspired version of economic personalism¹. Later, taking John Paul II a model and source of inspiration, other thinkers have contributed to the development of the new interdisciplinary field (among them we can name Michael Novak – already evoked in the section devoted to the economic theology –, Rocco Buttiglione, Kris Mauren and Rev. Robert Sirico- the last two being also among the founders of Action Institute for the Study of Religion and Liberty).

The vision of the human person proposed by Polish theological personalism is part and parcel with some basic principles, namely: centrality of the person; subjectivity and autonomy; human dignity; person in community; participation and social solidarity. Following the analytical lines developed by Gronbacher, we shall further examine them, briefly, each one, in order to obtain a better understanding of the way the social Catholic theology addresses the problem of the human person. It is our hope that such a procedure will allow us, later on, to better emphasize, in comparative terms, the specificity of the Christian-Orthodox theological vision of the human person.

The centrality of the person. The personalist thought considers the human person as the ontological and epistemological starting point of the philosophical reflection. For the personalists thinkers, the personalist philosophic meditation represents a metaphysical investigation regarding the constitution, statute and dignity of the human being as person. The person's dignity and value lay in the centre of the personalist philosophy and form the basis for the entire subsequent philosophical analysis.

Subjectivity and autonomy. From the personalists point of view, subjectivity refers to the conscious inner life of the human person. The persons, while living their inner life, remain still open to the surrounding world. In line with this idea, the personalist philosophers think that the human beings have a kind of intuitive awareness, in the sense that they cognitively, emotionally and psychologically connect with their external environment. Thus, the subjectivity of a person is an external characterization of that person. This is understood as something dynamic, since it changes constantly as an answer to the occurrence of new circumstances, new needs and values. But, the personalists consider, at the basis of this dynamic structure it always remains the same human subject. There is a real, personal „ego” („I”) that lays at the foundation of any human action. This „ego” is a personal conscious oneself, it is the

---

¹ Gronbacher, *The Need.*, 27-29.

person that really exists and acts. The subjectivity is, therefore, the connection between to be and to act¹.

In the same way in which, by conscience, a person becomes aware of his subjectivity, through subjectivity he reaches on to understand the particular nature of his own existence, that is the autonomy (independence) of his own living. However, this autonomy cannot be separated, the Polish personalists argue, from the person's subjectivity and his own nature.

Human dignity. In accordance with the Posih personalism perspective, notes Gronbacher „the incarnation of Jesus has elevated human nature into a position of utter uniqueness by being raised into the unity of the divine person of the Son of God. Every human person is somebody unique and unrepeatable”². The personalist philosophers think that this assertion regarding the huge dignity attributed to the human being has a profound significance, as it shows the greatness God has given to him. Therefore „The value of the person is not derived from an individual's contributions, talents, or achievements but has to do with the ineffable ontological significance of their being. Human existence is endowed with dignity, the dignity of a conscious, free, and creative being” [Gronbacher, *ibidem*]. In this way, centered on the outstanding importance of human dignity, Polish personalism has as its climax the idea that *each person ought to be affirmed for his or her own sake*. Following this line of reasoning, it is further maintained that „Acknowledging and respecting a person's dignity entails the following: (1) the obligation to respect another person's sense of value, (2) positive affirmation for work performed, and (3) what von Hildebrand and Wojtyla have called ‚value response’, or the possibility for self-transcendence in love insofar as the subject conforms himself to the preciousness and worth of the person for his own sake”³.

Let us note that this centrality attributed to human dignity issues reflects the quasi-absolute attention paid to moral and ethical dimension of the human person. What is surprisingly missing in the analytical discourse of Polish personalism is the lack of proper references to God, namely to transcendental (and spiritual) dimension of the human person. In fact, Polish personalism seems to operate in a „half-measures manner”. On the one hand, it is emphasized that the human being was created in the Image of the Person Jesus Christ, and in this way he is called to be a person itself: „Christ not only reveals God's salvific will for all humanity but (He) is a revelation of *man*, of what man was intended to be at creation and is, by reason of incarnation of the Son of God and by reason of the Crucifixion, Resurrection, and Ascension of the God-Man Jesus Christ (...) In this respect, Jesus is *the* revelation of what humanity now is – a unique refraction of the divine image”⁴. On the other hand, however, there is no reference to human being's response to this lovingly calling of Christ. To say that human person's dignity relies on „the possibility for self-transcendence in love insofar as the subject conforms himself to the preciousness and worth of the person for his own sake” is equal to implicitly saying that there is no response at all, as „the possibility for self-transcendence in love” refers exclusively to fellow-creatures, not to Christ. In other words, ***what is actually missing is the crucial dimension of interpersonal communion between man and God***, the genuine transcendental and spiritual dimension of human person. This dimension instead is the culminating insight of the Orthodox vision of the human person (as we shall see soon).

1 Karol Wojtyla (1979): *The Acting Person*, Boston, D. Reidel Publishers, p.36, apud Gronbacher, *The Need*., p.6.

2 Gronbacher, *The Need*., 6.

3 Gronbacher, *The Need*., 8.

4 George Huntston Williams (1981): *The Mind of John Paul II: Origins of His Thought and Action*, New York, The Seabury Press, pp.265, 279, apud Gronbacher, *The Need*., 7.

Person within community. The Polish personalists think that the flourishing of the human person cannot be achieved but in relationship with the others. Persons, say these thinkers, are born in and for community. For this, their personal existence is, pre-eminently, a relationship existence, and the term of community does not mean an aggregation of individuals but an union of persons. „Any investigation of an aggregate of persons cannot simply posit an objective reality that affects every member equally, but must make a point of focusing on the consciousness and personal experience of the members individually. Only by taking this approach do we perceive the reality of a community and begin to grasp its essential meaning”¹.

Accordingly, the hallmark of the Polish personalist method seems to be the conviction that the potential to participate is essential to the self. Here the debates in the literature raise the question of individuality and individualism. In this respect, the promoters of the Polish personalist theology recognize that „the human individual is a unique, substantial self. In this sense, *the individual is the building block of the social order*” (emphasis added)². However, the supporters of Polish personalists maintain that the recognition of individuality is not the same as that of individualism: „Individualism is an attitude that isolates the person in an atomistic theoretical construct (...) It is possible *to recognize individuals as the ontological foundation of the social order* without becoming individualistic” (emphasis added). Person, on the other hand – elaborate further the personalists – has freedom of action but does not maintain an unrestricted liberty to act immorally.

The reason we insisted on these aspects is our intention to draw attention to the fact that Polish personalist theological thought does not operate with a clear-cut conceptual distinction between individual and person. Rather, they are considered as interchangeable notions, despite the fact that „individual” is endowed with a predominantly ontological dimension, while „person” with a predominantly moral one.

Participation and social solidarity. For the personalist thinkers, the achievement of a human social order is conditioned by the preliminary adequate understanding of the nature specific to a human person in relationship with the society. As we could see, their basic postulate is that, due to the inherent dignity and immeasurable value of human being, each person ought to be affirmed for his or her own sake. The requirement that result from here, the above mentioned philosophers maintain, is that of the affirmation of a person’s right of social participation. In their view, participation means both the orientation toward the others and the option for the involvement in all the spheres of the social life – political, economic and cultural: “Participation helps individuals attain self-realization through interpersonal and social relationships”³. A correlated aspect of the social participation – our thinkers further develop – is the fact that the application of the personalist maxim – each person ought to be affirmed for his or her own sake – in all social situation has, as an outcome, the affirmation of the authentic, social solidarity, understood as being that state of the social relationship that makes possible the full social participation of all persons.

In sum, the essential principles that Polish theological personalism affirms are as follows:

- the dignity and value of the person resides at the very center of philosophical reflection and provides the foundation for all subsequent analysis;
- each person is an original, unique, and unrepeatable expression of human nature;

---

1 Karol Wojtyła (1981): *Toward a Philosophy of Praxis: An Anthology*, in Alfred Bloch and George T. Czuczka (eds.), (New York: Crossroad Publishing Company), 25, apud Gronbacher, *The Need*., 9.

2 Gronbacher, *The Need*., 9.

3 Wojtyła, *Toward a Philosophy*, 29, apud Gronbacher, *The Need*., 10.

- both the dignity and uniqueness of human person are fully reflected in the maxim that each person ought to be affirmed for his or her own sake. This means that there is a recognition and response to the value of each and every person. The consequence is the requirement that persons never be treated as means to an end;
- persons are born in and for community, so personal being is relational. The person lives and acts with others not only because it is his nature to do so but because he matures as a result.

Let us remind here that the main objective of our analysis within this subsection was to clarify the specific features of the theological vision of the person applied by current economic personalism. The idea was that the nature of the theological vision of person applied is critical for the success of transfiguring the *individual-based* economic analysis into a *person-based* economic analysis. In this respect, the message the Polish theological personalism sends is rather misleading:

- on the one hand, specific to Polish personalism is its recognition of the dignity of human person and the concern for justice that stems from this recognition. Consequently, its vision and understanding of the human person **are limited to moral and ethical considerations only**;

- on the other hand, specific to Polish personalism is its recognition of the fact that „the individual” represents the ontological foundation (the building block) of the social order. Its main concern in this respect is to formulate a clear-cut distinction between „individuality” and „individualism”. Consequently, **it operates instead with a flawed distinction between „the individual” and „the person”**.

For this stage of our analysis, the overall conclusion is that the theological vision of the person applied by the current economic personalism – as the active component in the process of achieving an adequate synthesis of theology and economics – is not yet properly equipped to successfully facilitate the challenging task of transfiguring the *individual-based* economic analysis into a *person-based* economic analysis.

In the next subsection, we intend to clarify to what extent the passive component of the process, that is the economic analysis applied by the current economic personalism, tells us a different story.

(b) The passive component – Economic analysis

Economic personalists made, from the very beginning, a clear choice regarding the schools of economic thought that have the greatest affinity with the personalist approach. There are three schools of interest here: the Austrian school, the Chicago school, and the Virginia school. The defining characteristic that draws these different thought schools near is their strong defence of human liberty, in particular economic liberty. Because of this fact, the literature put them together under the name of free-market economics. As a modern conceptual approach, that found the absolute expression during the XXth century, free-market economics examines the market activities from the consumer point of view, fighting against the governmental interventionism in the economic activities and considering this interventionism as a disruptive and disturbing force.

Taking into consideration the above-mentioned facts, one can infer that economic personalism lies on sound economic principles. Our assertion is supported by the fact that free-market economics schools match the philosophical vision and conceptual discourse of economic personalism due to the fact that the unconditioned attachment of these schools to the principles of the economic freedom and private property is *organically linked* to major principles that define the essence of the Polish theological personalism, namely: (i) person’s subjectivity and autonomy, (ii) person in community, and (iii) human dignity.

(i) Economic personalists consider that economic freedom (assiduously professed by the free-market economics schools) is nothing more than a fundamental aspect of

the subjectivity and autonomy of the human person (so much advocated by Polish personalist theology). Personalists argue that, if personal self-determination is taken seriously – as theologians actually do –, then as much as seriously should also be taken into consideration the way this self-determination affects the economic life. In this respect, infer they further, the ontological freedom of human person (studied by Polish personalist thinkers) proves to have doubtless effects on person's participation and integration in social life; in its turn, this determines, as a logic consequence, the emergence of some forms of political, social and economic freedom.

(ii) Economic personalists share the opinion that „natural resources and goods are not naturally allocated in equal abundance. Some individuals, due to their proximity to resources, creativity, or labour, have more while others have less (...) Natural inequality and the social nature of human person require exchange and cooperation for survival. Absolute self-sufficiency is impossible to attain“. That's why „persons require the community to flourish and survive“. All these are arguments for concluding that the market, in a sense, spontaneously arises from interpersonal relationships inside communities¹.

(iii) Economic personalism followers declare that the imperative of the economic freedom and that of the private property (as basic principle of the market economy theory) come inevitably from the necessity to understand the central objective of any responsible economic policy – namely, the growth of the life quality of individual citizens and communities – under the conditions of the preservation of the human dignity (as a fundamental principle in the Polish personalism view). In such a natural position of things, the economic personalists argue, the markets are able to develop a number of „natural“ indicators (mainly, the prices) that signal out to the participants in the market how to act for maximizing the resources they have. That is why, our thinkers believe, the market principles (as such the demand and supply law) can perform only on the basis of the human free action logic. Under such conditions, when the political structures step in the market using coercive measures (excessive taxes, price control, industrial regulations), they interfere disturbing the natural principles of market (by limitation of the free exchanges and restriction of the property rights) and distorting the prices, so that they can no longer provide accurate information regarding the real state of business in the market.

We believe that it is important to specify that, in spite of those above-mentioned, the economic personalism promoters are not the supporters of the idea of markets entirely unrestricted. On the contrary, they declare themselves in favour of the market restriction, only that the means of restriction that they take into account differ a lot from those advocated by statist². More precisely, the market restrictions that the economic personalists aimed at are moral restrictions. The personalists take, thus, into consideration only uncoercitive measures aimed at persuading and strengthening of the individual behavior in accordance with the revealed truth about the human person. As a consequence, rather than to give credit to the policies in favour of the market regulation by the governmental authorities, the economic personalists are in favour for the creative use of the cultural and moral institutions of the free societies with a view to influence the individuals that act in the markets. Under the conditions where the moral education, access to culture and socialization take place primarily in the family and church communities, our thinkers consider that the best promotion of a moral code aimed at encouraging the self-regulation and co-operant social behavior can be carried out by voluntary associations as the family, church, general educational institutions, and local communities structures.

---

¹ Gronbacher, *The Need*, 12.

² Gronbacher, *The Need*., 14-15.

6. A Christian-Orthodox perspective of economic personalism

As we already have repeatedly mentioned in our paper, the most important epistemological asset that the current economic personalism brings in is its Catholic theological vision of the person applied to economic realities. The culminating insight of this vision is contained in the maxim that each person ought to be affirmed for his or her own sake. This means that there is a recognition of the dignity of the human person and a concern for justice that stems from this recognition. Consequently, the current economic personalism focuses upon adjudicating economic arrangements which promote or denigrate human dignity.

At the same time, as we already have also repeatedly mentioned in our paper, in its attempt to achieve a true synthesis of economics and theology, economic personalism holds an outstanding epistemological potential: the theologically-inspired transfiguration of individual-based economic analysis into a person-based economic analysis. The conclusion we came at is that the theological vision of the person applied by the current economic personalism is not yet properly equipped to successfully fulfil this challenging task.

In any case, there is no doubt that economic personalism is at present a relatively obscure system of thought, untested in many respects, and by no means comprehensive in scope or expertise. On the other hand, however, it is in its nascent stages of development, and so it remains open to enlargement, realignment and refinement. Under such circumstances, the Christian-Orthodox contribution to further development of economic personalism could consist in **bringing forward the faith-teaching of the Holy Fathers of Eastern Church regarding the human person**. In this final section of our paper we shall try to formulate some preliminary considerations in this respect.

We think of outmost importance to mention from the very beginning that, according to Holy Fathers, „the person” is a mysterious supernatural Revelation, revealed to us in the Person of Our Saviour Jesus Christ, the Son of the God. The patristic Orthodox theology shows that The Holy Trinity, from Whom both the order of creation and the order of redemption proceeds, is an infinite communion of self-giving love. And so the Person of Jesus the Saviour is the Image of the Father. As being created in Holy Trinity’s Image, the human being is an icon of the the Image of the Person Jesus Christ, and in this way he is called to be a person itself. In other words, each human being is called to achieve the perfection of his own personhood by entering into interpersonal communion with Christ. At the same time, Holy Fathers say that Christ is the Head of the Church, while we are members of the Christ’s Church. It comes out from here that each human being is also called to enter into interpersonal communion with his or her fellow-creatures.

This central and critical importance that Orthodox theology attaches to human person’s interpersonal communion with God and with others, shows us explicitly the importance it attaches, at the same time, to the distinction between „the individual” and „the person”. In this respect, let us recall that Saint Maximus the Confessor speaks about the distinction between man’s „*natural will*” and „*gnomic will*”.¹ Natural will is the expression of human nature (character) created by God, which is oriented, by the act of Creation itself, towards the communion with God. This will is an attribute of human nature created in God’s Image so that natural will (energy) implies *natural liberty*, that is natural inclination towards God, the

---

¹ For an extensive presentation and analysis of Saint Maximus’s teaching see J. Meyendorff, *Teologia bizantină*. The relationship between the natural will and the gnomical will is similarly debated in Saint John of Damascus, *Dogmatica*, chapter XXII, 79-83 (apud Lucian Şuşanu (2001): „Personalism ortodox şi individualism liberal”, in *Dilema*, anul IX, nr.456, 23-29 noiembrie, 12.

genuine liberty. At the same time, gnomical will is the expression of the man's fallen hypostasis; it is the „free will“, that is hypostatical liberty, man's possibility to choose without any prohibitions¹. The Orthodox theologian Vladimir Lossky says: „However, following Saint Maximum the Confessor's approach, this freedom to choose (that is, gnomical will – our addition) is already in itself a non-perfection, a limitation of the genuine liberty. A perfect (human) nature does not need to choose, as it knows innately „the good“: its liberty is founded on this knowledge. Our free will shows the non-perfection of the fallen human nature, the losing of our resemblance to God”².

In accordance with these considerations, the Romanian Orthodox theologian Fr. Dumitru Stăniloae shows that man has the capacity to consciously look at, and to freely tend to what is „beyond” the created world – in other words, beyond himself and even beyond his state, his condition of creature –, that is towards his Creator. Consequently, when man chooses, in accordance with his gnomical will, to separate himself from his natural will – the will that guides him towards the interpersonal communion with God –, in this case he *remains in the condition of individual*³. To put it differently, in his condition of individual, man rejects his communion with God and chooses autonomy in relation to Him. As individual – further elaborates Fr. Stăniloae – man remains an existence which is closed, imprisoned both in itself and in this earthly world; he remains imprisoned within the created order level of existence, actualizing in this way the possibility to part from the God and his fellow-creatures. As individual, he remains just a mere exemplar among many others of his species; his uniqueness derives exclusively from his individuality as an exemplar of his species⁴. He is dominated by mere material concerns, while the spiritual and otherworldly aspects of his life are downplayed in favour of the material and temporal. As individual, he consequently remains in a *fallen* condition of existence: being *primarily* concerned with fulfilment of his material needs, he conceives of social relations as tension-filled exercises in the claiming and limiting of rights, isolating himself in a self-centered attitude that views all the life as directed inwardly toward the self.

On the contrary, when man chooses to accord his gnomical will with his natural will, in this case *he elevates himself to the condition of person*. As person, man actualizes his potential capacity to consciously look at what is beyond himself and his condition of creature, that is towards his Creator. As person, man is always in interpersonal communion with God and with others. As person, man is *primarily* concerned with fulfilment of his spiritual needs, thus deepening his interior life and experiencing an inner transformation as expressions of self-giving love to God and to others.

Trying to capitalize on what has been said above, we would like to underline that, in our opinion, the culminating insight of Orthodox personalist thought appears to be the idea that human being is called to enter into interpersonal communion with Christ and with others. Depending on the answer offered, a clear-cut distinction between man's fallen condition of individual and his elevated condition of person is made. This means that central to Orthodox thought are *spiritual values*. Accordingly, as part of our preliminary considerations, we would like to say that by bringing forward the teaching of the Eastern Holy Fathers, the moral dimension which dominantly defines the Catholic vision on human person **could be surpassed and even transfigured** by the spiritual dimension which fully inform the Orthodox vision.

1 See also Țușanu, *Personalism ortodox*, 12.

2 Vladimir Lossky, *Teologia mistică a bisericii de răsărit*, (București: Editura Anastasia), 1995, 111.

3 Fr. Dumitru Stăniloae, *Studii de teologie dogmatică ortodoxă*, (Craiova: Editura Mitropoliei Olteniei), 1991, 30.

4 Fr. Stăniloae, *Studii de teologie*, 98,119.

This pre-eminence of the spiritual dimension of human person could generate significant changes in the way economic personalism is currently conceived as an emerging interdisciplinary domain. These changes are expected to occur in relation to the subject matter of the domain, to its basic conceptual principle and also to its general mission. In the following last few pages of our paper, we shall try to elaborate a little bit more along the mentioned lines of analysis, applying a comparative approach.

(a) Subject matter

As far as the *current Catholic perspective* is concerned, economic personalism proves to be an attempt to analyze economic activity in terms of its **moral significance**. This includes a detailed explanation of actual market structures and practices in the light of the Catholic theological vision of the human person. Specific to Catholic theology is its recognition of **the dignity** of the human person and the concern for **justice** that stems from this recognition. In accordance with the moral stance adopted, Catholic-inspired economic personalism focuses upon **adjudicating** the economic which arrangements promote or denigrate human dignity.

With reference to *expected contribution that the Orthodox perspective* could bring new into the picture, we would like to underline that economic personalism should analyze economic activity in terms of its **spiritual significance**. In this sense, the Orthodox theology is particularly preoccupied with the **humility** of the human person (Saint Silvan the Athonite, Saint Ambrose of Optina) and the **gentleness** that crowns the humble person. Saint Basil the Great says that gentleness is the "unchanged judgment on the things that God is pleased with" and Saint John Chrysostom explains that the gentle person is that who "inherits the Earth". In accordance with these views of the Holy Fathers of Eastern Tradition, it results that an Orthodox-inspired economic personalism should accordingly focus on **the spiritual content of the interpersonal relations in marketplace** and, as such, it should be concerned with **promoting virtuous economic behaviour**.

(b) Basic conceptual principle

The basic conceptual principle adopted by *Catholic perspective* postulates that **each person ought to be affirmed for his or her own sake**. This means that there is a recognition and response to the value of each and every person. This also means that people should never be treated as means to an end.

In its turn, according to its spiritual stance, *the Orthodox-inspired* economic personalism would advocate that **human person ought to comply with the principle of minimum action**. This principle was originally developed by the science of physics¹ and postulates that a physical entity (a body), while moving from one point to another, follows that trajectory – out of a multitude of possible trajectories – which implies a minimum action, that is a minimum energy consumption. Bringing this reasoning to its logical consequences, it follows that the entire Creation of God complies with this principle. For this reason, one can infer that a person obeys the will of God provided his or her actions comply with this principle.

Under these circumstances, it is expected that the Orthodox approach will suggest that the principle of minimum action lies at the basis of any human action (be it economic or spiritual). Therefore, one can further infer that **human economic actions** (that is production, exchange, distribution, and consumption activities) comply with the minimum action principle provided the consumption of economic (material) resources is minimized (economic efficiency). Likewise, **human**

¹ Richard P. Feynman, *Fizica modernă*, vol. 2, translated by Oliviu Gherman, (București, Editura Tehnică), 1970.

spiritual actions that accompany interpersonal relations in the marketplace (that is, personal feelings, thoughts, emotions and so on generated during, and due to, a particular business transaction) comply with this principle provided the consumption of useless soul energy (that is sins and passions) is also minimized (spiritual efficiency).

It comes out that the humble and gentle person, the „poor in spirit“, is exactly the person who acts in accordance with the principle of minimum action. And, it is important to make clear that, in this way, the „poor in spirit“ reaches spiritual efficiency. And even more than that; reaching spiritual efficiency first will consequently be followed by reaching economic efficiency, too. Says Saint John Chrysostom: „ Since it is believed that the gentle one loses all that he has, that is why Christ promises the opposite, saying that the gentle man, the man who is not bold, nor proud, holds in complete security his possessions, while the one lacking the gentleness loses in most cases even the wealth inherited from his parents, and loses also his soul“¹. Patristic writings teach also that the humble and gentle person has peace (as the Saviour says), has true devotion, „sees creation as eucharist“², and he considers himself – as should do any economic agent who opted for acting as a person in his business and personal life alike – a steward of God’s wealth (likewise the priest is the steward of Christ’s Mysteries – according to St. Paul the Apostle). Humble and gentle person considers his fortune as a talent that he has to use as a good servant. He „does not consume more than it is absolutely necessary,“³ and the remainder of his fortune considers to belong to God, the overall goal being that the entire creation (therefore any wealth, too) become Christ’s Church.

(c) General mission

The general mission assumed by *Catholic perspective* aims at **promoting a human economic order** that benefits from market activity but does not reduce the economic agent to just another element in economic phenomena.

In terms of general mission likely to be assumed by the *Orthodox perspective*, we share the opinion that it should aim at **preventing the extinction of the religious faith** in modern and post-modern societies either due to increased material welfare in times of prosperity or due to increased poverty in times of crises.

7. Some concluding remarks

Since more than a hundred years a separation of economics from theology has been accepted by most economists and not quite as many theologians. As a consequence, the importance of religion for economics is seldom recognized by contemporary economics. However, economists who have rejected the separation have argued for different forms of religious economics on the assumption that economic theory is not theologically neutral and has to be evaluated theologically. More recently, an upsurge of interest by some economists in extending the economic approach to religion has stimulated the emergence of a new field of investigation called economics of religion. Both religious economics and economics of religion have provided valuable contributions in helping to illuminate religion as well as to enrich economic theory.

---

1 Saint John Chrysostom, „Omilii la Matei“, în *Scrieri*, Partea a treia, vol. 23, Colecția PSB, translated by Fr. Dumitru Fecioru, (București: Editura IBM al BOR), 1994, 178.

2 Ioannis Zizioulas, *Creata ca Euharistie*, translated by Caliopie Papacioc, (București: Editura Bizantina), 1999.

3 Chrysostom, *Omilii la Matei*, 178.

Replicating these inquiries, theologians went into more depth with their investigations on relationship between theology and economics as they aimed at achieving a conceptual synthesis of the two disciplines. A first important step in their endeavour was the attempt to combine theology and economics in a normative social theory. The outcome, liberation theology, could hardly be considered a success having in view its major epistemological vulnerability (namely, the isolated, „on his own” monodisciplinary approach) and its most important theoretical constraint (that is, the lack of sound economic principles as it utilizes Marxist economics). The second important step is represented by a recently initiated interdisciplinary effort to synthesize Catholic moral theology and neoclassical free-market economics under the name of economic personalism. Its most important contribution is the application of a personalist theological vision to the study of economic realities. In this way, economic personalism affirms an outstanding epistemological potential: the theologically-inspired transfiguration of the individual-based economic analysis into a person-based economic analysis.

Centered on moral values (dignity, justice, participation), Catholic vision of the person proposes the idea that human beings never be treated as means to an end, that is as a mere economic resource in a production function (along with capital, technology, or information). Its culminating conceptual insight is reflected in the maxim that each person ought to be affirmed for his or her own sake. In accordance with the moral stance adopted, Catholic-inspired economic personalism focuses upon adjudicating which economic arrangements promote or denigrate human dignity.

Taking into consideration the shortcomings of its theorizing performance (the vision and understanding of the human person is limited to moral and ethical considerations only, while the critical distinction individual-person is flawed by the erroneous supposition that „the individual” – and not „the person” – represents the ontological foundation of the social order), it comes out that the current Catholic-inspired economic personalism succeeded only partially in developing the outstanding potential we have mentioned above.

Under these circumstances, an Orthodox-inspired version of economic personalism promises to contribute to further development of this potential. Centered on spiritual values (humbleness, gentleness, compassionateness), Orthodox vision of the person proposes the idea that human being, in order to elevate himself or herself to the condition of person, has to bring into accord his or her gnomical (free) will with his natural will. Its culminating conceptual insight is reflected in the urge that each human being freely and consciously chooses to enter into interpersonal communion with Christ and with others (fellow-creatures). In accordance with its inherently spiritual stance, an Orthodox-inspired economic personalism would focus on the normative imperative that economic activities are to be governed by criteria that take full account of both economic efficiency and spiritual efficiency, as each business transaction implies not only an exchange of tangible and intangible material (earthly) goods, but it simultaneously implies an exchange of spiritual (heavenly and otherworldly) goods: altruism vs selfishness; moderation vs greed; cooperation vs competition; generosity vs envy; care vs indifference; forgiveness vs revenge; love vs hate. All these appear to indicate that the Orthodox-inspired economic personalism could be better positioned to achieve the desired theologically-inspired transfiguration of the individual-based economic analysis into a person-based one.

BIBLIOGRAFIE

FEYNMAN, Richard P. , *Fizica modernă*, vol. 2, translated by Oliviu Gherman, București: Editura Tehnică, 1970 .

GRONBACHER, Gregory M.A., *The Need for Economic Personalism*, in *The Journal of Markets & Morality* 1, No.1 (Spring),1998.

HUNTSTON, Williams, George, *The Mind of John Paul II: Origins of His Thought and Action*, New York: The Seabury Press,1981.

LOSSKY, Vladimir, *Teologia mistică a bisericii de răsărit*, București: Editura Anastasia, 1995.

SAINT JOHN Chrysostom „Omiliile la Matei”, în *Scrisori*, Partea a treia, vol. 23, Colecția PSB, translated by Fr. Dumitru Fecioru, București : Editura IBM al BOR. 1994.

Fr.STĂNILOAE, Dumitru, *Studii de teologie dogmatică ortodoxă*, Craiova: Editura Mitropoliei Olteniei,1991 .

WOJTYLA, Karol, *The Acting Person*, Boston, D. Reidel Publishers, 1979.

WOJTYLA, Karol, *Toward a Philosophy of Praxis: An Anthology*, in Alfred Bloch and George T. Czuczka (eds.), New York, Crossroad Publishing Company, 1981.

ZIZIOULAS, Ioannis, *Creația ca Euharistie*, translated by Caliope Papacioc, București: Editura Bizantină, 1999.

Politici macroeconomice monetare la nivelul UE

■ ROMULUS-CĂTĂLIN DĂMĂCEANU

[„Petre Andrei” University of Iași]

ALEXANDRU TRIFU

[„Petre Andrei” University of Iași]

Abstract

In this paper we analyze some political aspects regarding monetary macroeconomics at EU level, stressing the importance of Maastricht Treaty of 1992, the monetary crisis that occurred in Europe in 1992-1993, we describe the advantages and disadvantages of Euro creation, we discuss about criteria and phases to enter in Euro zone, we analyze the specific situation of Romania, and we present our conclusion about the future of Euro zone and the consequences for Romanian economy.

Keywords

monetary macroeconomics, Euro zone, Romania's road to Euro zone, advantages and disadvantages of Euro, the future of Euro zone

1. Introducere

Tratatul de la Maastricht din 1992 reprezintă baza legală a monedei unice europene. La Maastricht a fost validată Uniunea Monetară Europeană și au fost stabilite criteriile de convergență pe care statele membre trebuie să le respecte pentru a participa la zona euro. Introducerea euro pe piețele financiare europene la începutul anului 1999, dar mai ales trecerea la utilizarea efectivă a bancnotelor și monedelor euro în anul 2002, reprezintă un proces cu implicații economice și sociale nu numai pentru zona euro, ci și asupra țărilor din afara acestui spațiu, în special pentru Europa Centrală și de Est¹.

La nivelul Uniunii Europene, euro reprezintă în primul rând un eveniment politic, concretizat în abandonarea într-o oarecare măsură a suveranității naționale, în urma căruia se așteaptă următoarele beneficii: reducerea costurilor privind schimburile valutare, reducerea riscurilor valutare, prevenirea devalorizărilor competitive, preîntâmpinarea unor atacuri speculative, implementarea unei politici

1 Cobzaru, I., Dămăceanu, R.C., „Cap. 9: Mutații survenite în comerțul exterior al României postsocialiste. Imperativul realizării unui nou echilibru”, în N.G. Niculescu, I.D. Adumitracesei (coord.), *Economia României în tranziția postsocialistă*, (Iași: Ed. Junimea, 2004), 171-188.

monetare coordonate. Euro a determinat crearea unei piețe financiare lichide de dimensiuni considerabile în care România va trebui să se integreze treptat. Euro a simplificat activitățile curente și a redus costurile datorită utilizării unei singure valute în loc de mai multe, ceea ce face posibilă transformarea multitudinii de conturi într-unul singur, fructificând avantajele aduse de depozite. Euro a eliminat dezavantajele diferențelor de curs, activitățile curente focalizându-se asupra diferențelor de risc de țară¹.

2. Interpretări referitoare la criza sistemului monetar din 1992-1993, proces prefigurator al introducerii monedei Euro

În general, se cunosc patru interpretări ale crizei septembrie-august. Primele două privesc criza în termeni fundamentali: țările au suferit fie probleme de competitivitate, datorită divergențelor persistente în ratele inflației, fie probleme ascunse datorate șocului reunificării Germaniei. A treia interpretare subliniază mai degrabă așteptările viitoare decât problemele de competitivitate. A patra interpretare pornește de la ideea că, criza speculativă ar fi apărut chiar în absența problemelor de competitivitate.

Inflația ca sursă a atacurilor speculative nu poate fi considerată cea mai importantă sursă de dezechilibru. O excepție de la regulă este Germania, datorită faptului că moneda germană era cea mai puternică monedă față de celelalte care au fost devaluate. Criza Sistemului Monetar European a demonstrat că orice sistem cu rate de schimb fixe devine la un moment dat prea rigid, dacă nu evoluează spre o reuniune monetară.

Unii economiști adepți ai ideii că, oricum speculațiile ar fi apărut, spun că, cauza esențială a crizei Sistemului Monetar European este așa numita „anticiparea piețelor de a face profit”. O problemă esențială este cea a lipsei controlului capitalului², pe care o vedem sub două aspecte:

a) Absența controlului micșorează rezervele valutare oficiale datorită acțiunilor pieței. Acest fapt implică nevoia unor rate ridicate ale dobânzii pentru a menține rata de schimb, când piețele acționează într-o direcție ce ar dezechilibra-o.

b) Ratele înalte ale dobânzii au un impact negativ serios asupra activității economice, bugetului și stabilității bugetului financiar, dacă sunt menținute pe perioade lungi, pe o piață valutară cu echilibre multiple și cursuri ce trebuie menținute la nivele ridicate, pe o perioadă nelimitată.

Față de rezerve, oferta de capital speculativ este un efect perfect elastic. Sub aceste circumstanțe numai rate ale dobânzii foarte înalte pe termen scurt, ar putea preveni epuizarea rezervelor valutare. Se pune problema: dacă sunt țările „la mâna piețelor” sau dacă controlul capitalului mărește marja de manevră. Nici una din țările ale căror monede au fost „țintite” de atacurile speculative, nu menținuseră un control al capitalului. O altă problemă care se pune este aceea a costului apărării ratelor de schimb. Rate ale dobânzii suficient de înalte ar trebui să fie capabile de a tampona atacurile speculative concentrate³.

---

1 Cobzaru, I. Pricop, O., Dămăceanu, R.C., Tudoran, G., „Cap. 9 - Dezechilibre manifestate în relațiile economice externe ale României”, în N.G. Niculescu, I.D. Adumitracesei (coord.), *Spre un nou echilibru macroeconomic*, (Iasi: Ed. Junimea, 2004), 220-238.

2 Dămăceanu, R.C., *Modelarea relației rată de schimb - comerț internațional*, (Iasi: Ed. Perfor-mantica, 2005), 14-17.

3 Dămăceanu, R.C., „Regimul ratei de schimb și comerțul mondial”, în *Economia Românească în contextul integrării europene*, Lucrările celei de-a XV-a Sesiuni Științifice a Facultății de Economie, realizată în colaborare cu Institutul de Economie Națională al Academiei Române (Iasi: Ed. Junimea, 2005), 124-133

3. Avantaje și dezavantaje ale apariției euro

Apariția euro a furnizat următoarele avantaje¹: reducerea costurilor în cazul importurilor și exporturilor, datorită reducerii cheltuielilor de asigurare a cursului de schimb valutar, accelerării și simplificării efectuării plăților dintr-o țară în alta; crearea pieței valutare unice a determinat creșterea competitivității economiei europene în raport cu piețele dominate de dolarul american; evitarea efectelor negative ale oscilațiilor de curs valutar, ca de exemplu nesiguranța calculării exacte a prețurilor, majorarea prețurilor la importuri sau exporturi, menținerea competitivității firmelor care nu mai sunt influențate de aceste oscilații și promovarea comerțului între statele membre ale U.E.; creșterea gradului de transparență a prețurilor ceea ce a determinat creșterea caracterului concurențial al activității firmelor prin simplificarea procedurilor și reducerea costurilor de obținere de informații datorită posibilității de comparare a prețurilor la nivel european; creșterea lichidității pieței financiare europene, intensificarea competiției dintre bănci și alte firme care asigură servicii financiare și nivelarea grilelor de impozitare din diferitele țări membre ale U.E.

Principalele dezavantaje ale introducerii euro sunt următoarele: stabilitatea mai redusă în comparație cu unele dintre fostele monede naționale pe care le-a substituit; marginalizarea țărilor care nu sunt incluse în U.E.; creșterea costurilor de transfer din țările membre ale U.E. către țările mai puțin dezvoltate; creșterea nivelului dobânzilor.

4. Criterii de intrare în zona euro

Tratatul de la Maastricht a fost interpretat de experții Comisiei Europene, în privința condițiilor de aderare la zona euro, în sensul că o țară ar trebui să aștepte cel puțin doi ani în Mecanismul cursurilor de schimb II (ERM II), perioadă în care să nu-și devalorizeze moneda națională. Deoarece această interpretare nu a fost împărtășită de Consiliul U.E., Comisia a reformulat condiția respectivă astfel „un anumit timp după aderarea la U.E. este de așteptat ca o țară să participe la ERM II”. În general, Comisia Europeană consideră că o țară candidată va avea nevoie de mai mult timp înainte de a adopta euro; acest timp este necesar pentru recuperarea decalajului de convergență cu celelalte 15 state membre; mai exact, experții U.E. afirmă că în această perioadă s-ar putea înregistra presiuni bugetare și efecte inflaționiste care vor fi mai ușor controlabile prin intermediul unei politici a cursului de schimb și a unei politici monetare independente. Prin urmare, un curs de schimb fix nu ar fi, în opinia Comisiei Europene, cea mai bună strategie în primii ani de apartenență la U.E.

Deși criteriile de la Maastricht privind aderarea la zona euro au rămas neschimbate, aplicarea lor de către o țară precum România este diferită de aplicarea lor de către o țară fondatoare a zonei euro. Diferența apare datorită faptului că, între criteriile de convergență, doar datoria publică totală de maxim 60% din PIB și deficitul bugetar anual de maxim 3% din PIB se definesc prin valori absolute. Celelalte criterii se raportează la performanțele altor state membre: inflația să nu depășească media primelor trei țări cele mai performante decât cu maxim 1,5 puncte procentuale; moneda națională să nu se devalorizeze față de monedele celorlalte țări timp de doi ani decât în limitele impuse de ERM II; dobânzile nominale pe termen lung să nu depășească cu mai mult de două puncte procentuale media primelor trei țări cele mai performante.

Aceste criterii devin mai dificil de îndeplinit pentru țările ce vor aderă în viitor la zona euro decât au fost pentru țările fondatoare deoarece în prezent performanțele statelor membre sunt mai înalte decât în perioada anterioară introducerii euro. Când actualele țări membre U.E. nu erau calificate pentru zona euro, indicatorii medii

¹ Dămăceanu, R.C., *Competiția euro-dolar*, Economia XXI, 4-1 (2006), 38-41.

ai primelor trei țări cele mai performante se situau la cote mai joase decât în prezent, când toate țările membre ale zonei euro respectă criteriile de convergență.

Criteriile de la Copenhaga stabilite la summit-ul din iunie 1993 definesc condițiile pe care țările candidate trebuie să le îndeplinească pentru aderarea la U.E. Condițiile economice specifică că orice țară care vrea să adere la U.E. trebuie să dispună de o economie funcțională de piață și să facă față presiunilor concurențiale pe piața internă a U.E. În procesul de tranziție de la economia centralizată la economia de piață funcțională, România a trecut prin șase faze de liberalizare a comerțului exterior: 1) anul 1990 când monopolul asupra comerțului exterior a fost desființat, iar ratele de schimb multiple au fost unificate și devalorizate; 2) anul 1993 când s-a încheiat Acordul de Asociere a României cu U.E.; 3) anul 1995 când România devine membru activ al O.M.C.; 4) anul 1997 când România devine membru CEFTA; 5) anul 1998 când se introduce deplina convertibilitate a monedei naționale prin liberalizarea completă a operațiunilor din cadrul contului curent; 6) liberalizarea contului de capital începând cu data de 11 aprilie 2005.

În mod direct, criteriile de la Copenhaga nu constituie condiții ale preluării monedei euro, dar ținând cont că numai membrii U.E. pot adera la U.E.M., atunci criteriile de la Copenhaga pot fi considerate precondiții ale aderării la zona euro. Criteriile de convergență de la Maastricht ar putea fi îndeplinite de o țară cel puțin formal fără îndeplinirea criteriilor de la Copenhaga. O astfel de situație nu ar permite în nici un caz aderarea la zona euro. Fără o economie funcțională de piață, oricâtă disciplină bugetară și macroeconomică ar exista, o țară nu s-ar putea integra în piața unică europeană, deoarece ar distorsiona concurența liberă și ar permite sectorului public un acces preferențial la finanțări.

5. Faze de intrare în zona euro

Pentru țările candidate la zona euro se disting trei faze: preaderarea, aderarea și introducerea euro. În perioada de preaderare trebuie îndeplinite criteriile de la Copenhaga, dispunând în același timp de deplina libertate și responsabilitate în privința cursului valutar. În această perioadă, unele țări își pot introduce un consiliu monetar prin ancorarea directă a monedei naționale de euro.

După aderarea la U.E., dar înaintea preluării euro, țările sunt membre ale U.E. cu derogare de la U.E.M. Politica cursului de schimb încetează să mai fie o chestiune pur națională, devenind una de interes comun, cursul valutar supunându-se deciziei colective a tuturor statelor membre ale U.E. Nu se vor permite, spre exemplu, devalorizări competitive menite să stimuleze exporturile. Țările vor exersa disciplina monetară în cadrul ERM II.

După preluarea euro, țara intră sub incidența orientărilor generale de politici economice și când se abate mai serios de la criteriile de convergență, i se aplică „avertismentul preliminar” după care dacă situația nu se ameliorează, se trece la sancțiunile înscrise în Tratatul de la Maastricht. Pentru actualele țări candidate nu se prevede posibilitatea intrării în U.E. fără a ținti și obiectivul preluării monedei unice, așa cum au procedat Marea Britanie, Suedia și Danemarca. Opiniile moderate converg spre anii 2010 drept moment în care majoritatea actualelor candidate vor fi adoptat moneda euro.

6. Situația specifică a României ca și candidat la zona euro

Pentru România, dacă va reuși să îndeplinească criteriile de la Maastricht, se pune problema momentului adoptării euro. Aderarea prematură la zona euro ar însemna o severă disciplină auto impusă atunci când nimeni nu o solicită. Momentul optim al aderării la euro trebuie să țină cont de efortul mare impus de procesul de

dezinflație în cazul special al României. În plus, pentru România, sporirea posibilă rapidă a productivității muncii în sectorul producției materiale ar determina o majorare a salariilor care în prezent sunt mult sub media europeană, ceea ce va genera o majorare a prețurilor¹.

Din punctul de vedere al actualelor state membre, aderarea prematură a unei noi țări ar putea slăbi zona euro². Totuși, nu trebuie exagerat deoarece actualele țări candidate reprezintă o pondere mică din actualul PIB al U.E. și eventualele efecte negative vor fi destul de limitate pentru zona euro. Pe de altă parte, o tranziție îndelungată ar putea dăuna economiei României datorită propagării incertitudinilor în sfera cursului valutar și a dobânzilor, simultană cu complicarea politicilor monetare și scăderea credibilității externe. Un argument al prelungirii perioadei de tranziție poate fi acela că în afara zonei euro România ar putea continua creșterea economică în ritm înalt în contextul unei inflații peste media U.E., beneficiind de flexibilitatea politicii monetare.

Participarea României la zona euro va implica următoarele avantaje: reducerea costului tranzacțiilor pentru firmele românești prin dispariția elementului de cost aferent convertirii monedei naționale în euro și invers; suprimarea riscului valutar între moneda națională și euro pentru firmele românești; beneficierea într-o măsură sporită de piața financiară mai largă și mai eficientă din zona euro; atractivitatea sporită a României pentru investitorii străini, care vor fi încurajați să investească în țara noastră ca urmare a stabilității macroeconomice obținută prin participarea la U.E.M.; crearea de condiții favorabile pentru realizarea unei creșteri economice puternice, durabile și neinflaționiste generatoare de locuri de muncă.

Adoptarea euro de către România presupune următoarele obligații: renunțarea la unele instrumente de bază ale politicii economice la nivel național și anume politica monetară și politica cursului de schimb și transferarea la nivelul comunitar a prerogativelor privind folosirea acestor instrumente; participarea la coordonarea politicilor economice ale statelor membre ale U.E., în special a politicilor bugetare și fiscale; satisfacerea criteriilor de la Maastricht de convergență, care vizează asigurarea unei monede unice puternice și stabile (o rată scăzută a inflației, stabilitatea pe termen lung a ratelor dobânzii, controlul deficitului de stat și a datoriei publice); asigurarea independenței depline a băncii centrale și interzicerea acordării de credite autorităților și întreprinderilor publice de către banca centrală, precum și a accesului privilegiat al acestor autorități și întreprinderi la instituțiile financiare; suportarea costurilor tranzitorii ale trecerii la moneda unică (adaptarea logisticii, pregătirea personalului etc.); subscrierea de către banca centrală la capitalul băncii centrale europene, în funcție de o cheie care combină ponderea demografică și economică (PIB) a României în ansamblul U.E.

Intrarea în U.E. și pregătirea tranziției către moneda euro reprezintă o grea încercare pentru sistemul financiar al României, cu toate instituțiile sale, dar și pentru fiecare întreprindere economică în parte. În momentul intrării în U.E. României i se va cere să trateze problemele de curs valutar ca pe o problemă de „interes comunitar” și să urmărească stabilitatea prețurilor ca pe un obiectiv primar al politicii lor monetare naționale. Deși ERM II poate găzdui diferite regimuri ale ratei de schimb, el este incompatibil cu o flotare liberă sau controlată, cu legătură glisantă sau cu un curs de schimb legat de o altă ancoră decât euro. În acest scop, România și celelalte țări care au aderat sau vor adera în curând la U.E. și-au ajustat politica valutară în conformitate cu procedurile ERM II și au aliniat cursul monedei naționale la euro. Începând din luna

1 Dămăceanu, R.C., Trifu, A., *Romanian Foreign Trade in the transition period*, Economia XXI, 4 (2007), 12-14.

2 Dămăceanu, R.C., „Drumul României spre zona euro”, în *Economia Românească în contextul integrării europene*, Lucrările celei de-a XV-a Sesiuni Științifice a Facultății de Economie, realizată în colaborare cu Institutul de Economie Națională al Academiei Române (Iași: Ed. Junimea, 2005), 116-123.

noiembrie 2004, România a renunțat la ținta externă, cea de curs valutar și a urmărit doar ținta internă a inflației. În acest mod, B.N.R. a renunțat să mai intervină pe piață pentru controlarea cursului leului, urmărind doar țintirea inflației. Începând din luna noiembrie 2004, leul a suferit un proces de apreciere puternică, cu o influență pozitivă asupra inflației. Ulterior, la începutul anului 2005, BNR a renunțat la decizia luată în cursul anului 2004 și a început să opereze pe piața valutară o serie de intervenții mai sau mai puțin disimulate în scopul menținerii cursului de schimb euro-leu într-un interval relativ strâns. Această decizie a fost generată, în mod sigur, și de presiunile exportatorilor români care, luați pe nepregătite, au acuzat o serie de pierderi economice pe care le-au pus pe seama deciziilor BNR în ceea ce privește politica valutară¹.

Procesul de lărgire a Uniunii Europene a determinat existența uneia din cele mai mari zone economice din lume. Astfel, în 2004 prin intrarea în U.E. a zece noi state s-a înregistrat o creștere a populației cu 74 milioane locuitori (circa 20%), o creștere a suprafeței cu 748 mii km² (circa 25%), o majorare a PIB cu 339 miliarde dolari (circa 4%). În acest mod, Europa celor 25 însumează o populație de 450 milioane locuitori, comparativ cu 282 milioane în cazul SUA și 127 milioane în cazul Japoniei, are o suprafață de 3745 mii km² față de SUA - 9629 mii km² și Japonia - 378 mii km² și un PIB de 8779 miliarde dolari, rămânând pe locul 2 după SUA (9601 miliarde dolari) și înaintea Japoniei (4519 miliarde dolari). Din anul 2007, prin integrarea Bulgariei și României, U.E. are o populație de 480 milioane locuitori, o suprafață de 4094 mii km² și un PIB de 8829 miliarde dolari. În cazul aderării Turciei, țară candidată, care însă nu a început încă negocierile, U.E. va cuprinde o populație de 545 milioane locuitori, o suprafață de 4869 mii km² și un PIB de 9031 miliarde dolari².

Comparativ cu valorile anterioare de extindere ale U.E. (1981-1986: Spania, Portugalia și Grecia, 1995: Austria, Finlanda și Suedia), cel puțin patru elemente cheie trebuie reținute pentru a înțelege provocările majore induse asupra spațiului european³: țările ce au aderat la U.E. la 1 mai 2004 și cele care vor intra ulterior în U.E. sunt economii în tranziție; nivelul veniturilor pe cap de locuitor sunt variate și scăzute în raport cu cele ale țărilor U.E.⁴; volumul legislativ ce trebuie armonizat de către noii membri este mult mai mare decât în cazul etapelor precedente de extindere; programele de preaderare au fost substanțiale și concretizate în acorduri de asociere care au presupus eliminarea barierelor tarifare și a unei palete vaste de bariere netarifare în calea bunurilor industriale, precum și adoptarea unui set impresionant de legi și reglementări comunitare. Procesul de lărgire avantajează partenerii comerciali ai U.E. deoarece piața internă europeană devine mai mare, are loc un acces simplificat și extins al țărilor terțe la piața celor 10 noi membri și se realizează o deschidere comercială a U.E. față de țările terțe⁵.

7. Concluzii

Andrew Lilico, economist șef la institutul de cercetări Policy Exchange, a declarat că există „șanse zero” ca zona euro să supraviețuiască în actuala componentă. „Grecia va intra în mod sigur în incapacitate de plată a datoriilor și există întrebarea dacă va trece printr-un fel de revoluție sau lovitură de stat. Apreciez că există o probabilitate de unu la patru ca un astfel de fapt să se producă în următorii cinci ani”, a adăugat Lilico.

1 Damaceanu, R.C., *The exchange rate regime and the international trade*, (Saarbruken: Lambert Academic Publishing, 2010), 145-151.

2 Albu, C., *Extinderea Uniunii Europene cu 10 noi membri*, Tribuna Economică, 15 (2003): 69-73.

3 Vass, A., *Implicații economice ale extinderii U.E. în mai 2004*, Tribuna Economică 16 (2004): 68-72.

4 În grupul celor 10 țări care au aderat la U.E. în 2004, Letonia are cel mai mic PIB/loc, raportat la nivelul mediu ale U.E., iar Cipru cel mai ridicat.

5 Ortescu, G., *1 mai 2004: o extindere istorică a U.E.*, Tribuna Economică, 17 (2004): 68-70.

În urmă cu mai puțin de un an, puțini analiști din City of London (centrul financiar londonez) se așteptau la dispariția monedei unice, dar problemele financiare ale Greciei, Spaniei și Portugaliei și recunoașterea de către cancelarul german, Angela Merkel, a faptului că euro trece printr-o „criză existențială” au modificat radical percepția. Temerile legate de viitorul euro au dus la crearea unui fond de 750 de miliarde de euro pentru prevenirea crizelor financiare în regiune.

Înființarea acestui fond a sporit inițial încrederea pe piețe, dar euro a revenit pe scădere după ce politicienii nu au susținut cu fermitate moneda. Recent, cancelarul german Angela Merkel, a avertizat întreaga lume, spunând că „Uniunea Europeană e pe marginea prăpastiei”. „Dacă statele europene nu-și reduc cheltuielile, euro se prăbușește. Dacă se prăbușește euro, se va prăbuși și Europa. Iar o prăbușire a Uniunii Europene nu va lăsa neatins nici Statele Unite, nici China. Criza de până acum va fi o glumă! Pentru că economia mondială va intra în haos, cu consecințe greu de prevăzut. Pentru câți ani? Nimeni nu știe”, a accentuat Merkel.

Proximitatea geografică a celei de-a doua piețe mondiale ca dimensiuni înseamnă o provocare pentru economia României, dar și o șansă de afirmare a valențelor europene și a capacității de a fi competitivi într-o lume tot mai globalizată. Efectele economice pentru România, generate de procesul de dezvoltare a zonei euro, sunt următoarele: creșterea investițiilor din partea U.E. pentru modernizarea punctelor de frontieră; diminuarea rolului CEFTA; diluarea dihotomiei comerțului (interior/exterior) prin preluarea treptată a normelor pieței interne unice europene; însăsprirea normelor de tranzit prin România pentru oamenii de afaceri din țările terțe pentru a securiza frontiera externă a U.E.; sporirea rolului României de placă turnantă spre țările C.S.I. și spre Caucaz, ca zone de interes economic pentru U.E.; simplificarea procedurilor la punctele de frontieră și diminuarea corupției la vamă; localizarea unor activități productive din U.E. în România.

BIBLIOGRAFIE

- ALBU, C., *Extinderea Uniunii Europene cu 10 noi membri*, Tribuna Economică, 15 (2003).
- COBZARU, I. Pricop, O., Damaceanu, R.C., Tudoran, G., „Cap. 9 - Dezechilibre manifestate în relațiile economice externe ale României”, în N.G. Niculescu, I.D. Adumitracesei (coord.), *Spre un nou echilibru macroeconomic*, Iași: Editura Junimea, 2004.
- COBZARU, I., DĂMĂCEANU, R.C., „Cap. 9: Mutații survenite în comerțul exterior al României postsocialiste. Imperativul realizării unui nou echilibru”, în N.G. Niculescu, I.D. Adumitracesei (coord.), *Economia României în tranziția postsocialistă*, Iași: Ed. Junimea, 2004.
- DĂMĂCEANU, R.C., „Drumul României spre zona euro”, în *Economia Românească în contextul integrării europene*, Lucrările celei de-a XV-a Sesiuni Științifice a Facultății de Economie, realizată în colaborare cu Institutul de Economie Națională al Academiei Române, Iași: Editura Junimea, 2005.
- DĂMĂCEANU, R.C., „Regimul ratei de schimb și comerțul mondial”, în *Economia Românească în contextul integrării europene*, Lucrările celei de-a XV-a Sesiuni Științifice a Facultății de Economie, realizată în colaborare cu Institutul de Economie Națională al Academiei Române, Iași: Editura Junimea, 2005.
- DĂMĂCEANU, R.C., *Competiția euro-dolar*, Economia XXI, 4-1 (2006).
- DĂMĂCEANU, R.C., *Modelarea relației rată de schimb - comerț internațional*, Iași: Ed. Performatica, 2005.
- DĂMĂCEANU, R.C., *The exchange rate regime and the international trade*, Saarbrücken: Lambert Academic Publishing, 2010.
- DĂMĂCEANU, R.C., Trifu, A., „Romanian Foreign Trade in the transition period”, *Economia XXI*, 4 (2007).
- ORTESCU, G., *1 mai 2004: o extindere istorică a U.E.*, Tribuna Economică, 17 (2004): 68-70
- VASS, A., „Implicații economice ale extinderii U.E. în mai 2004”, *Tribuna Economică* 16 (2004).

Accepții antinomice ale teoriei dreptății în filozofia politică contemporană

Robert Nozick și John Rawls

■ OANA ALBESCU

[Babeș-Bolyai University, Cluj-Napoca]

„Dreptatea este privită în general ca o suverană a virtuților, mai strălucitoare decât luceafărul de seară, mai strălucitoare decât luceafărul de zi. Astfel înțeleasă, dreptatea nu reprezintă o parte a virtuții, ci virtutea în întregime, după cum nici contrariul ei, nedreptatea, nu este doar o parte a viciului, ci viciul în întregime”.¹

Abstract

This study starts from the assumption that the theory of distributive justice as fairness, theorized by John Rawls and the theory of justice as entitlement, outlined by Robert Nozick, are the main rivals in the arena of debate in contemporary political philosophy. After reiterating the arguments that describe Robert Nozick's conceptual framework relating to the minimal state and the right of property, the author brings into discussion the contrasting elements of the two approaches about the social justice.

Keywords

natural rights, minimal state, monopoly on using force, theory of justice, utilitarianism, social justice

Argument

Opiniile din literatura de specialitate converg asupra faptului că teoria dreptății distributive ca imparțialitate a lui Rawls și teoria dreptății ca îndreptățire, a cărei cadru general este conturat de Nozick, sunt principalele rivale în arena dezbaterilor din filozofia politică contemporană, și ambele sunt în dezacord cu utilitarismul. Pornind de la această asumptie, am prezentat inițial demersul teoretic al lui Nozick, restrângând discuția asupra justificării trecerii de la statul ultraminimal la statul minimal. În al doilea rând, am cartografiat teoria despre dreptate a lui John Rawls, pentru a facilita sesizarea prin contrast a semnificației noțiunilor originale teoretizate de Robert Nozick.

Coordonatele teoriei lui Robert Nozick

La nivel bibliografic, regăsim că lucrarea lui Nozick „Anarhie, Stat și Utopie” (1974) a fost prețuită de teoreticieni

¹ Aristotel, *Etica Nicomahică* (București: Editura Științifică și Enciclopedică, 1988), 106-107.

pentru strălucirea argumentării și deseori plasată alături de lucrarea lui John Rawls „O teorie a dreptății” (1971), pentru meritul de a revivifica filozofia politică normativă¹. Totodată, se impune menționat că „Anarhie, Stat și Utopie” l-a determinat pe Nozick să se transpună în cel mai cunoscut critic contemporan al egalitarismului liberal, cu precădere promovat de John Rawls.

Pentru comprehensiunea coordonatelor gândirii lui Nozick, reiterăm faptul că în lucrarea sa, autorul pornește de la premisa că într-o stare de natură lockeană, indivizii consideră că este în interesul lor să aprobe constituirea unui „organism protector dominant”, care să dețină *de facto* monopolul forței într-un anumit teritoriu, creând astfel o entitate de tip statal. Puterile legitime ale statului se circumscriu funcțiilor de protecție, justiție și apărare². Teoria lui Nozick este una a „mâinii invizibile”, care justifică statul minimal, deci statul nedistributiv, fără un sistem de ajutor social gratuit. Potrivit conceptualizării de tipul „mâinii invizibile” a originilor statului, acțiunile raționale și egoiste ale indivizilor aflați în starea de natură îi determină să angajeze agenții care să le protejeze proprietatea. Interacțiunile dintre aceste agenții de protecție a proprietății vor emerge spre dominația uneia singure într-un anumit teritoriu, cu alte cuvinte la compunerea unui stat minimal³.

Robert Nozick etapează patru pași în translația de la starea naturală la statul minimal. Autorul afirmă că din starea naturală în care oamenii posedă drepturi naturale și acționează, în general, moral, se trece la ingerințe în drepturile altora și la formarea unor asociații de protecție reciprocă în care oamenii cumpără protecție față de ceilalți precum cumpără orice bun de pe piață. În al doilea rând, asociațiile de protecție reciprocă se conexează într-o asociație de protecție dominantă, a cărei putere este preeminentă într-un teritoriu dat. Consecutiv, asociația de protecție dominantă se transformă într-un stat ultraminimal, care deține monopolul asupra folosirii forței. În cele din urmă, statul ultraminimal evoluează într-un stat minimal, care adaugă trăsăturilor celui dintâi politica de redistribuire a protecției anumitor indivizi independenți, pe seama costurilor suportate de clienții statului minimal. Sintetizând acest proces, afirmăm că statul minimal emerge în urma unui proces evolutiv, precum urmează: de la starea naturală la asociația de protecție reciprocă, de la asociația de protecție reciprocă la asociația de protecție dominantă, de la asociația de protecție dominantă la statul ultraminimal, iar de la acesta la statul minimal⁴.

Regăsim o vastă exegeză care tratează despre tema dreptății cu privire la proprietate. Trei considerente sunt grăitoare în acest sens. În primul rând, amintim achiziția inițială a proprietăților, sau apropierea lucrurilor pe care nu le deținem. O distribuție este dreaptă, dacă provine dintr-o altă distribuție dreaptă prin mijloace legitime. În al doilea rând, avem în vedere transferul proprietăților de la un individ la altul. Mijloacele legitime ale trecerii de la o distribuție la alta sunt specificate de principiul dreptății în transfer. Primele „treceri” legitime sunt specificate de principiul dreptății în achiziție. Ceea ce rezultă dintr-o situație dreaptă prin procedee drepte este el însuși drept. Mijloacele de schimb specificate de principiul dreptății în transfer conservă dreptatea. Și în al treilea rând, conform teoriei lui Nozick, nimeni nu este îndreptățit la o proprietate decât prin aplicări repetate ale primelor două asumptions reiterate⁵.

Observăm astfel că puterea teoriei lui Nozick rezidă în atât în justificarea statului minimal în fața atacurilor anarhiștilor, care argumentau că nu se impune exis-

1 David Miller, *Enciclopedia Blackwell a gândirii politice* (București: Editura Humanitas, 2000), 437.

2 Miller, *Enciclopedia*, 437.

3 Robert Benewick, *Dicționarul Marilor Gânditori Politici ai secolului XX* (București: Editura Artemis, 2002), 233.

4 Nozick, *Anarhie*, 23.

5 Nozick, *Anarhie*, 198-199.

tența statului de vreme ce acesta încalcă drepturile indivizilor, cât și în conturarea cadrului general pentru o nouă abordare despre dreptatea distributivă, și anume dreptatea ca îndreptățire. Narațiunea lui Nozick reconstruiește rațional apariția statului minimal și ne transmite că depășirea stării de anarhie este în natura unor progrese certe, pentru că reușita acțiunilor indivizilor depinde de garantarea respectării drepturilor individuale¹.

Dreptatea prin lentilele teoriilor lui Nozick și Rawls

Considerăm oportun să aducem în discuție teoria despre dreptate a lui John Rawls, pentru a reliefa prin contrast denotațiile conceptelor care definesc teoria despre dreptate a lui Robert Nozick.

Regăsim în literatura de specialitate mărturii ale ascendenței liberale a teoriei rawlsiene a dreptății ca echitate. Autorul urmează tradiția liberală reprezentată de Kant, Hayek, Henry Sidgwick sau Herbert Spencer. Rawls atrage atenția că acordarea de întâietate libertății nu implică o alegere între libertăți rivale sau emiterea unor aserțiuni opozante despre valoarea acestora, pentru că dreptatea presupune ca fiecare să dețină gradul maxim de libertate compatibil cu libertatea echivalentă a celorlalți. Gânditorul politic exprimă o taxonomie a libertăților de bază, după cum urmează: libertatea politică, libertatea cuvântului și cea de întrunire, libertatea de conștiință și gândire, libertatea persoanei și dreptul de proprietate, protecția față de arestarea și reținerea abuzivă, definită prin conceptul de „rule of law”².

În ce constă moștenirea teoretică a lui Rawls? Din punct de vedere filozofic, principala contribuție a autorului consistă în conturarea unei teorii etice alternative la utilitarism. Jeremy Bentham, primul lider al utilitarienilor, opina că „natura a plasat omenirea sub guvernarea a doi stăpâni suverani, plăcerea și durerea. Numai ei pot să spună ce trebuie să facem și să determine ce ar trebui să facem”³. Rawls mărturisește fără echivoc că teoria sa despre dreptate este o alternativă pentru utilitarism. Se remarcă vituperarea lui Rawls față de două metehne ale concepției pe care o supune atacului său – eșecul utilitarismului de a centra atenția asupra deosebirilor dintre persoane și tendința de a postula că indivizii pot fi tratați ca mijloace în vederea realizării scopurilor și a bunăstării altor indivizi⁴. Principiul maximizării fericirii generale este denunțat și de Robert Nozick, o afirmație concludentă în acest sens fiind „utilitarismul este în mod notoriu absurd în privința deciziilor, acolo unde numărul persoanelor este în discuție. Maximizarea fericirii generale cere să continui să adaugi persoane atât timp cât utilitatea lor netă este pozitivă și este suficientă pentru a compensa pierderea de utilitate pe care prezența lor o cauzează altora”⁵.

Din punct de vedere politic, „O teorie a dreptății” a lui Rawls este interpretată ca o resuscitare a tradiției contractului social în gândirea politică. Precum bine cunoaștem, John Locke sau Thomas Hobbes erau mefienți în natura umană, mergând până la a afirma că „există o tendință generală a întregii omeniri, o dorință perpetuă și neostoită a Puterii pentru putere, care încetează numai în moarte”⁶. Tocmai de aceea, un remediu pentru recrudescența naturii umane îl constituie „contractul social”, care făurește autoritatea politică și care asigură indivizilor securita-

1 Nozick, *Anarhie*, 24-25.

2 John Gray, *Cele două fețe ale liberalismului* (București: Editura Polirom, 2002), 22-24.

3 Jeremy Bentham, *Introduction to the Principles of Morals and Legislation* (New York: Hafner, 1948), 1.

4 Nozick, *Anarhie*, 10.

5 Nozick, *Anarhie*, 84.

6 Terence Ball, Richard Dagger, *Ideologii politice și idealul democratic* (Iași: Editura Polirom, 2000), 67.

tea, urmând ca aceștia să cedeze drepturile lor, cu excepția dreptului la apărare. Atragem atenția asupra faptului că modul de a proceda al lui Rawls se distanțează de axa acestei tradiții. Mai precis, autorul subliniază nu atât justificarea autorității politice, cât reglementarea principiilor dreptății sociale¹. Totodată, teoria dreptății distributive ca imparțialitate, aparținând lui Rawls, opozantă teoriei dreptății ca îndreptățire a lui Nozick, a fost caracterizată în doctrină printr-un nivel mai înalt de abstractizare decât teoria contractului social².

Rawls a generat cadrul filozofic pentru teoreticienii care pledează pentru direcționarea politicilor publice către ameliorarea distribuției relative a celor mai puțin avantați. A *contrario*, Nozick dezavuează principiile de dreptate „modelate”, sau, în alți termeni, principiile care le impun actorilor publici să țină seama de determinarea anumitor modele de distribuție. Regăsim în teoria lui Nozick următorul argument: este drept orice model de distribuție ce apare din transferul liber al deținerilor inițial legitime. Autorul opinează că o conformare la principiile modelate presupune ingerința în interacțiunile economice consensuale, oriunde acestea ar produce rezultate deviate de la modelele năzuite, iar această interferență în liberul schimb le definesc ca fiind incorecte. Primatul libertății tentativelor de a submina inegalitatea distributivă este caracteristic teoriei lui Nozick, pe când Rawls reiterază coexistența angajamentului față de libertate cu cel de egalitate³.

Un alt argument care situează apodictic teoria lui Nozick de cea a lui Rawls caracterizează sistemul economic. Pe de o parte, liberalii libertarieni precum Nozick consideră că libertatea are ca precondiție sistemul economic universal. Nu trebuie să înțelegem așadar drepturile de proprietate și drepturile contractuale în termeni de convenții sociale și juridice variind în limite rezonabile în funcție de necesitățile alternante ale bunăstării umane, deoarece acestea trebuie definite ca aplicații directe ale drepturilor universale ale omului. Pe de altă parte, liberalii egalitariști precum Rawls sunt de părere că dreptatea poate fi identificată într-o pluralitate de sisteme economice. În teoria lui Rawls, dreptatea nu se pronunță asupra alegerii sistemului economic. Cu toate acestea, oricare ar fi sistemul ales, el trebuie să corespundă exigențelor principiilor distribuției formulate de Rawls⁴.

Discutând despre justiție, Nozick atrage atenția îndeosebi la reverența drepturilor naturale ale oamenilor, în particular la dreptul de proprietate. Se impune respectarea autonomiei oamenilor, iar o interferență în proprietatea individuală în scopul redistribuirii acesteia echivalează cu o încălcare a drepturilor mai sus enumerate. Pe de altă parte, tratând despre justiție, Rawls este de părere că libertatea este mai importantă decât distribuția inegalităților sociale și economice. Teoria justiției distributive a lui Rawls se bazează pe asumția că societatea este un sistem al cooperării pentru avantaje mutuale între indivizi. Justiția întrușipează așadar cea mai importantă valoare politică și este relaționată instituțiilor fundamentale ale societății⁵. Teoria dreptății ca echitate este de natură morală în accepția lui Rawls, deoarece nucleul său este definit de o panoplie de principii, standarde, idealuri, definind valori politice. Teoria autorului este o concepție morală întemeiată pentru scopuri de tip specific, precum instituții politice, sociale, economice, iar în particular, se aplică structurii de bază a societății⁶.

1 Miller, *Enciclopedia*, 617.

2 Adriana Arsenie, *Accepții ale dreptății și ale îndreptățirii* (București: Editura Atelier Didactic, 2007), 21.

3 Robert E. Goodin, Hans-Dieter Klingemann, *Manual de Știință Politică* (București: Editura Polirom, 2005), 421.

4 Gray, *Cele*, 26-28.

5 <http://cw.routledge.com/textbooks/philosophy/downloads/a2/unit3/political-philosophy/JusticeRawlsNozick.pdf>.

6 John Rawls, *Political Liberalism* (New York: Columbia University Press, 1993), 11.

Continuând contrapunerea celor două teorii ale dreptății ale lui Rawls și Nozick, atragem atenția asupra celor două principii distinctive ale dreptății ca imparțialitate. Primul dintre acestea, principiul dreptului egal la libertate, consfințește libertatea egală pentru toți și primește următoarea formulare în cuvintele lui Rawls „fiecare persoană trebuie să aibă un drept egal la libertatea fundamentală cea mai cuprinzătoare compatibilă cu o libertate similară pentru ceilalți”. Consecutiv, principiul diferenței integrează preceptul de sorginte economică – regula maximin, prin care „inegalitățile sociale și economice trebuie să fie aranjate în așa fel încât să existe o așteptare rezonabilă că sunt în avantajul fiecăruia și să fie corelate cu poziții și servicii deschise tuturor. Având în vedere acestea, s-a argumentat în literatură că dimpotrivă, drepturile naturale ale indivizilor, îndeosebi dreptul la proprietate, creionat de Nozick, are un caracter activ. Noțiunea de proprietate privată, ca drept natural al individului, este responsabilă pentru detractarea regulii rawlsiene maximin. În viziunea lui Nozick, regula maximin nu poate fi justificată moral, pentru că nu este drept ca oamenilor să li se pretindă sau să li se impună să cedeze ceva din ceea ce au obținut prin folosirea unor mijloace legitime asupra unor bunuri pe care le dețin într-un mod drept¹.

Pentru a privi în oglindă teoriile celor doi autori, afirmăm că Rawls imprimă ideii de dreptate o tentă egalitară, Nozick proscribe conceptul de dreptate socială, pledând pentru revirimentul la semnificația tradițională a dreptății ca respect al legii și al drepturilor statornicite. Tezele centrale ale argumentației teoretice a lui Nozick postulează că ideea de dreptate socială presupune existența unui organism răspunzător pentru repartitia beneficiilor în societate, când în fapt aceasta se produce prin activitatea necoordonată a unei pluralități de agenți, dintre care niciunul nu urmărește rezultatul global. În al doilea rând, năzuința spre dreptate socială implică substituirea economiei de piață printr-o birocratie artificială ce exercită un control complet asupra fluxului de resurse către indivizi. În al treilea rând, această năzuință implică și o îngrădire fundamentală a libertății personale, în măsura în care, pentru a se păstra schema distributivă predilectă, oamenii trebuie împiedicați de a gestiona individual resursele alocate².

În cele din urmă, la răspântia celor două terenuri teoretice ale lui Rawls și Nozick regăsim filozofia politică. Pentru a argumenta această afirmație, aducem în discuție concepția lui John Gray, care afirmă că pentru cei doi gânditori liberali filozofia politică este o ramură a filozofiei dreptului – ramura care tratează dreptatea și drepturile fundamentale. Țelul filozofiei politice este o constituție ideală, în principiu universal aplicabilă, ce reglementează un cadru fix al libertăților și drepturilor fundamentale ale omului³.

Pornind de la asumpțiile mai sus amintite, teoria lui Robert Nozick a fost percepută ca o puternică provocare a aproape tuturor ideilor politice care alcătuiesc înțelepciunea politică actuală – gândirea politică liberală, socialistă și gândirea conservatoare⁴. Totodată, opera lui John Rawls a constituit o adevărată schimbare de paradigmă pentru filozofia morală și politică a secolului XX. Impresionantă prin rigurozitatea construcției și caracterul sistematic care amintește de „Critica Rațiunii Pure”, cartea lui Rawls propune o nouă concepție despre dreptate, dreptatea ca imparțialitate, ale cărei principii stabileau un nou ideal moral dincolo de diferitele accepțiuni ale binelui individual sau colectiv⁵.

1 Nozick, *Anarhie*, 12-19.

2 Miller, *Enciclopedia*, 176.

3 Gray, *Cele*, 23.

4 Robert Nozick, *Anarhie, Stat și Utopie* (București: Editura Humanitas, 1997), 9.

5 Ovidiu Caraiani, *Dreptate sau moralitate? O introducere în filozofia politică a lui John Rawls* (București: Editura Comunicare.ro, 2008), 9-10.

Observăm așadar modul în care cei doi autori de referință pentru filozofia politică contemporană, Robert Nozick și John Rawls descriu prin lentilele propriilor teorii problematica dreptății. Conceptul nodal în jurul căreia gravitează celelalte teorii ale lui Rawls este dreptatea socială, pe când abordarea lui Nozick situează la baza oricărei conceptualizări drepturile naturale ale indivizilor, cu predilecție dreptul la proprietate. Precum bine cunoaștem, locusul dreptății se regăsește, încă din vremea lui Platon, pe soclul virtuților. Sub paladiul filozofiei politice, frumusețea fragilă a dreptății dăinuie astfel până în contemporaneitate.

BIBLIOGRAFIE

- ARISTOTEL, *Etica Nicomahică*, București: Editura Științifică și Enciclopedică, 1988.
- ARSENIE, Adriana, *Accepții ale dreptății și ale îndreptățirii*, București: Editura Atelier Didactic, 2007.
- BALL, Terence, DAGGER, Richard, *Ideologii politice și idealul democratic*, Iași: Editura Polirom, 2000.
- BENEWICK, Robert, *Dicționarul Marilor Gânditori Politici ai secolului XX*, București: Editura Artemis, 2002.
- BENTHAM, Jeremy, *Introduction to the Principles of Morals and Legislation*, New York: Hafner, 1948.
- CARAIANI, Ovidiu, *Dreptate sau moralitate? O introducere în filozofia politică a lui John Rawls*, București: Editura Comunicare.ro, 2008.
- GOODIN, Robert, KLINGEMANN, Hans-Dieter, *Manual de Știință Politică*, București: Editura Polirom, 2005.
- GRAY, John, *Cele două fețe ale liberalismului*, București: Editura Polirom, 2002.
- RAWLS, John, *Political Liberalism*, New York: Columbia University Press, 1993.
- MILLER, David, *Enciclopedia Blackwell a gândirii politice*, București: Editura Humanitas, 2000.
- NOZICK, Robert, *Anarhie, Stat și Utopie*, București: Editura Humanitas, 1997.

Iuliu Maniu (I)

Arhivele Sfera Politicii

■ STELIAN TĂNASE
[The University of Bucharest]

București 1945 – Iluzii și mistificări

Anul 1945, a fost unul al schimbării radicale a statutului României în Europa. Conferințele de la Ialta și Postdam au reamenajat harta continentului și au plasat România în zona de influență a U.R.S.S conform principiului formulat de Stalin într-o întâlnire cu Milovan Djilas: granița între sistemele politice este dată de prezența armatei proprii pe acel teritoriu. Așadar angloamericanii vor controla vestul, iar URSS estul și centrul Europei. Situația României a fost o consecință ocupării teritoriului ei de Armata roșie urmată de amestecul brutal în treburile ei interne. Asta în ciuda declarației făcută de Viaceslav Molotov ministrul de externe sovietic la 2 aprilie 1944. O declarație scrisă evident pentru urechile angloamericane, ale caror forțe se aflau cu câteva săptămâni înainte de debarcarea în Normandia. Stalin nu avea nici un interes să indispuină pe Roosevelt și Churchill, respectând în vorbe înțelegerile de la Teheran dintre Aliați. Textul armistițiului încheiat la Moscova la 12 septembrie 1944 în U.R.S.S și România clarifica pe deplin intențiile sovieticilor. O lună mai târziu tot la Moscova Stalin și Churchill se înțelegeau pe mutește, pe un servetel de hârtie pe care au notat procente de prezenței proprii în Europa de est și Balcani în Europa postbelică. Faptul a rămas secret dar a avut tăria unui acord oficial. Roosevelt l-a acceptat. Asta a clarificat și mai mult situația. Pentru U.R.S.S, România era o pradă de război, și nimic altceva. Un aspect interesant este acela că Stalin nu a ținut cont de statutul de dinaintea războiului al țărilor ocupate. Indiferent că i-au fost aliate (cazul Cehoslovaciei și Poloniei), sau adversare (cazul Ungariei și României), el a trecut la sovietizarea lor, agenda Imperială prevalând asupra celei diplomatice.

La București, politicienii români de factură democratică, sperau să refacă România antebelică. În acest context, cu Armata roșie în țară, în disperare de cauză, s-au legat de declarația lui Molotov și de asigurările occidentale ca înecatul de pai. Citind rapoartele publicate în aceste pagini, declarațiile făcute de *Iuliu Maniu* în cadrul PNȚ sau privat printre amicii politici, nu îți poți reține un zâmbet. Situația României era deja tranșată, chestiunea era că *Iuliu Maniu* și ceilalți credeau că nu, și că o luptă politică pentru readucerea democrației era încă posibilă. Cel puțin atâta vreme cât *regele Mihai* era pe tron, iar americanii și britanicii se găseau la București. Nu își puteau imagina că pentru occidentali, România era partea de pradă a U.R.S.S și printr-o înțelegere tacită, cedată complet Moscovei. Washington și Londra declaraseră în repetate rânduri oficialilor sovietici că nu au interese speciale privitoare la gurile Dunării sau în legătură cu câmpurile de petrol. Era și o resemnare aici: oricum nu îi puteau opri pe sovietici în vreun fel. Cedau la București și Sofia pentru a salva Grecia și Dardanelele.

Iuliu Maniu, C.I.C. Brătianu, Titel Petrescu și-au dat seama prea târziu că americanii și britanicii și-au impus ca atitudine reținerea cea mai strictă și că lăsaseră "mână liberă" sovieticilor în România. Occidentalii nu au avut decența să comunice românilor acest lucru. Nu știu la ce ar fi folosit, dar am fi avut o iluzie mai puțin în istorie.

Bucharest 1945 – Illusions and Mystifications

During the year of 1945 Romania's status in Europe underwent some radical transformations. Both Yalta and Potsdam Conferences redesigned the map of Europe, placing Romania in the USSR's sphere of influence, abiding by Stalin's principle, as dictated in a meeting with Milovan Djilas: the boundary between the political systems should be given by the military presence in that territory. Thus, the Anglo-Americans would control the Western part, while the Eastern and the Central parts of Europe went under the reign of the USSR. Romania's situation was the result of the Red Army's occupation of its territory, followed by the brutal interference in its internal affairs. The facts thus ignored the statement made by Soviet Foreign Minister, Vyacheslav Molotov, on April 2, 1944. A statement which was obviously written for the Anglo-Americans to hear, as the event had took place just few weeks before the landing in Normandy. Stalin had no interest in infuriating neither Roosevelt nor Churchill, theoretically sticking to the agreements concluded between the Allies at Tehran.

The text of the armistice signed between the USSR and Romania in Moscow, on September 12, 1944, fully clarified the intentions of the Soviets. A month later, also in Moscow, Stalin and Churchill silently saw eye to eye, and sketched on a paper towel their shares in Eastern Europe and in the Balkans, in the post-war Europe. The fact remained secret but it undoubtedly had the strength of a formal agreement. Roosevelt supported the agreement, fact which further consolidated the situation. For the USSR Romania was a war revenue, and nothing more. An interesting aspect is that Stalin did not take into account the pre-war status of the occupied countries. Whether allied (as the case of Czechoslovakia and Poland) or opponent (Hungary and Romania), he moved to Sovietization, the imperial agenda prevailing over the diplomatic one.

In Bucharest, the democratic political elite were still hoping for a pre-war Romania. Reason for which, facing the Soviet occupation, the political leaders desperately turned to Molotov's statement and to the Western reassurances. That is why, after reading the reports published in the following pages, the statements made by *Iuliu Maniu*, both in private and in public, during the gatherings of his National Peasants' Party, you can't help but smile. Romania's fate had already been decided, even if neither *Iuliu Maniu* nor any of his colleagues were aware of that, still hoping for a fair democratic revival. At least as long as *King Mihai* was ruling and the British and the Americans remained on the streets of Bucharest. Nobody could have ever imagined that in the eyes of any Western citizen Romania was USSR's war revenue, and that, following a tacit agreement, fully forwarded to Moscow. Washington and London repeatedly confessed in front of the Soviet leaders that they did not have any special interest in the Danube or in the Romanian oil fields. There was also a trace of resignation in this strategy: they couldn't have stopped the Soviets anyway. They were yielding Bucharest and Sofia in order to save Greece and the Dardanelles.

Iuliu Maniu, C.I.C. Brătianu, Titel Petrescu became aware far too late about the fact that the Americans and the British forced themselves to strict non-intervention, granting free path for the Soviets to enter Romania. The Western countries did not have the decency at least to inform the Romanian officials about their decisions. It would have been useless, anyway, but maybe our history would have had an illusion in minus.

EXPOZEUL FĂCUT DE DL. IULIU MANIU
ASUPRA SITUAȚIEI POLITICE
ÎN FAȚA
BIROULUI PARTIDULUI
ÎN ZIUA DE 4 SEPTEMBRIE 1945

Președintele Partidului Național Țărănesc a declarat următoarele:

D-lor, ne-am adunat aici pentru a ne consulta cu privire la situația politică internă, după ce Președintele actualului guvern, dl. **Petru Groza** a refuzat să ia act de hotărârile de la *Potsdam* și de a capitula în fața adevăratelor interese ale țării.

Dar înconștiența guvernului a mers mai departe, și refuzând a da ascultare cererii exprese a **Majestății Sale Regelui**, de a demisiona, pentru ca *România* să fie reprezentată de un guvern cu adevărat democratic, pentru a putea lua parte la mult așteptata Conferință ce se deschide zilele acestea la Londra, guvernul actual a găsit cu cale de a da publicității și prin Radio, *Comunicatul*, pe care prea bine l-ați ascultat cu toții, mergând până acolo încât amenințările lor să depășească cadrul politic, atacând **Coroana**.

Mintea noastră nu mai găsește explicație, pentru a atribui încăpățânarea guvernului unei pur și simple cramponări, cuvintele noastre nu găsesc termenul potrivit pentru încredințarea abominabilei lor acțiuni.

De altfel aceeași atmosferă încărcată bântuie în tot *Balkanul*. Să fie oare o epidemie răspândită de la o țară la alta, sau cooperarea simultană a unor forțe oculte, ce urmăresc a crea în aceste țări o situație imposibilă, pentru a împlânta adânc pumnul otrăvit al unei dictaturi, dacă nu mai mult, dar tot atât de odioasă ca acele pentru a căror stărpire *Națiunile Unite* au dus în colaborare la bun sfârșit acest crâncen război.

O delegație a guvernului având în frunte pe domnii **Petru Groza** și **Gheorghe Tătăărăscu** se găsesc în momentul de față la *Moscova* pentru a primi instrucțiuni cu privire la viitoarea situație a guvernului. Este un lucru cert că *Nota Americană* care a fost adresată guvernelor *Marii Britanii* și *U.R.S.S.*, la prima găsim un răspuns imediat de asociere cu inițiativa guvernului *Nord American* de a sprijini cu tot elanul cererea **Suveranului** nostru, în schimb cea de-a doua a refuzat un răspuns de orice natură.

În urma presiunilor diplomatice exercitate în ultimele zile pe lângă guvernul de la *Moscova*, acesta a găsit cu cale ca înainte de a se pronunța, să ia informații de la chiar netrebnicele lor slugi. E nevoie să ne închipuim modul în care reprezentanții guvernului din *România* vor lămuri direct guvernul rusesc? Noi știm prea bine că informațiile lor vor consta în rezultatele obținute pentru „democratizarea țării”, acordurile economice încheiate cu țările vecine (care și în ce fel!) și cu *U.R.S.S* (?), starea de spirit din țară care este cu mic și mare „alături” de ei, afară doar de o infimă clică de „reacționari”, în fruntea cărora se află „fasciștii” **Maniu** și **Brătianu**.

Speranțele noastre se împletesc în credința că, de data aceasta, Generalisimul **Stalin** sesizat de situația internă a țării noastre, creată după

6 Martie, va ști el însuși că nu mai poate dăinui, făcându-ne pe noi Români să ne întărim încrederea în frumoasele cuvinte adresate țării noastre de guvernul de la Moscova, prin glasul dlui. **Molotov** în Martie 1944.

Iar dacă până acum aceste cuvinte, ce preziceau începutul unei adevărate ere de descătușare de sub jugul hitlerist, nu și-au găsit ecoul ce în vremea aceea ne descătuseră frunțile, scrutându-ne un viitor mai bun, apoi atunci să fi fost numai o greșeală a succesului îmbătător, și o clementă a noastră, care ca întotdeauna a știut să uite și să întindă mâna prietenească chiar și celor mai neânduplecați vrășmași.

Pentru că să se știe bine, dealungul frământății noastre istorii, nu noi am fost provocatorii, ci popor blând și inimos, care cu sângele nostru am apărut cu repetate rânduri, independența și liniștea statelor vecine nouă.

Am primit asigurări zilele acestea din partea *Misiunii Americane și Britanice*, că guvernele respective ne vor da tot concursul nelimitat și imediat, pentru ca și în țara noastră, care a contribuit cu atâtea jertfe pentru idealul *Națiunilor Unite*, idealul nostru, să fie și puțin aceeași atmosferă ce există în *Germania* ocupată de puterile *Anglo-Saxone*, *Germania* opresoare care a propagat și declanșat acest groaznic război.

Când zilele acestea se deschide Conferința de la *Londra*, cu greaua misiune să învelească rănilor provocate de război, ale acelor țări lovite în destinul lor și de alianța cu *Germania*, printr-o pace dreaptă și respectarea integrală a suveranității celor în cauză, gândul lor se îndreaptă către acel *Apus*, a cărei lumină a hotărât, și în alte rânduri, minunate clipe din epoca de glorie a *României*, și că nici de data aceasta el nu se va desminți, prin minunații lui bărbați de Stat, vrednici urmași și părinții lor.

Dar în același timp, amărăciunea coboară în sufletele noastre, când asistăm la *Cehoslovacia*, prietena dintotdeauna a *României*, legată prin eliberarea și de astăzi de sângele neamului nostru, e reprezentată la Conferința de la *Londra*, de primul ei ministru și de ministrul afacerilor streine. Iar noi, „*România progresului*”, și a altor fanfaronade, *România* cu guvernul de „foarte largă concentrare”, rămâne pe dinafară, pentru .....că ochii ei astăzi orbiți de o clică trădătoare de neam și criminală o ține îndreptată în partea de unde niciodată nu am găsit devotamentul.

Încrezători în destinele neamului nostru, cu ajutorul lui Dumnezeu ce ne-a luminat totdeauna în vremurile de restriște, ne strângem în jurul tânărului și înțeleptului nostru **Suveran**, având ferma convingere că după această prelungită furtună, pe cerul țării noastre va apărea și curcubeul.

.....

D 60
Fd 65/1945
Fila 169

30.XI.1945

Întrebat asupra faptului dacă în viitoarele alegeri, Partidul Național Tărănesc va face cartel electoral liberal, șeful partidului național a răspuns: „***Avem o înțelegere cu partidul liberal de a merge împreună până la constituirea primului parlament liber, ales, al țării. Cu toată opoziția***”

unora dintre prietenii mei politici, va trebui să mergem împreună în viitoare alegeri cu partidul liberal."

.....

D 60
Fd 65/1945
Fila 168

30.XI.1945

În cercurile național țărănistese comentează cu un deosebit interes, o declarație cu care **Iuliu Maniu**, a făcut-o ieri 29 noiembrie unor intimi ai săi, privitor la situația politică și la acțiunea Partidului Național Țărănesc.

Întrebat care este rezultatul anchetei făcute de **d-l. Mark Ethridge** în România, **d-l. Maniu** a răspuns următoarele: „*Am promis domnului Mark Ethridge, că voi ține secrete concluziile sale, privitor la ancheta domniei sale în România, până când domnia sa va raporta rezultatul misiunii sale domnului Byrnes - ministrul Statelor Unite. Un singur lucru pot să afirm, că sunt mulțumit de concluziunile trimisului american și cred că ele nu diferă de cele ale Partidului Național Țărănesc. Am fost însărcinat de către d-l. Mark Ethridge să comunic celorlalte forțe opoziționiste, concluziile sale.*

Dealtfel d-l. Ethridge, a încunoștințat asupra rezultatelor sale și pe d-l. general Sasaicov - Președintele Comisiei Interaliat de Control și guvernul, prin d-l. Gheorghe Tătărăscu."

Întrebat asupra activității privitor la Partidul Național Țărănesc, **Iuliu Maniu**, a răspuns următoarele: „*De acum încolo activitatea Partidului Național Țărănesc trebuie să țină seama de două obiective principale: câștigarea luptei electorale, care se va da cel mai târziu la începutul primăverii lui 1946, precum și pregătirii rapoartelor, pe care delegații țării, vor trebui să reprezinte la Conferința, prin care se va încheia pacea cu România"*.

.....

D 60
Fd 65/1945
Fila 166

4.XII.1945

În cursul zilei de ieri, 8 decembrie, într-o convorbire pe care **Iuliu Maniu** a avut-o cu **N. Penescu**, i-a spus acestuia că dețien informația de la **d-l. Gheorghe Tătărăscu**- vicepreședintele Consiliului de Miniștri-urmează să facă în zilele ce vine mari dificultăți Cabinetului **Groza**.

Iuliu Maniu crede că acest lucru se datorește faptului că, vicepreședintele Consiliului de Miniștri, știind care sunt concluziile **d-lui. Mark Ethridge** precum și faptul că URSS înclină spre formarea unui guvern de coaliție politică în România, caută actualmente să găsească o posibilitate pentru a putea realiza la timpul oportun, reîntregire partidului liberal sub conducerea lui **Dinu Brătianu**.

Istorie, memorie, civism și spirit critic

Lumea vulturilor și porumbeilor văzută de bufnițe

Michael Shafir, *Radiografii și alte fobii. Studii contemporane, publicistică și pubelistică*

Iași, Institutul European, 2010

Cartea care face obiectul prezentei recenzii este structurată în șase părți, profesorul Shafir discutând pe rând în fiecare dintre ele subiecte de genul formării identităților individuale și de grup, aflate între discursul istoric, profesionist-obiectiv, și memoria personală și/sau socială, inerent subiective, amintirilor și aprecierilor la adresa unor cercetători apropiați ideatic și personal domniei sale, dezbatelor și polemilor cu intelectuali de marcă români sau din România, totalitarismului și aspectelor sale social-ideologice, respectiv analizelor unor chestiuni internaționale „fierbinți” și a răspunsurilor (sau absenței răspunsurilor) politice care le sunt adresate.

Lucrarea profesorului de la Universitatea Babeș-Bolyai are, în opinia mea, printre altele, în merit foarte important: acela de a atrage atenția asupra unor probleme sociale și ideologice pereche și dureroase: mentalitățile și atitudinile bazate pe prejudecăți multiseculare care fac posibilă nu existența, aceasta fiind inevitabilă, ci dezvoltarea și chiar amploarea extremismului politic în general, și în spațiul est-european în particular. Mesajul cărții depășește voit ceea ce am putea numi limitele metodologice și conceptuale specifice spațiului intelectual academic, fără a aluneca însă în tentația eseisticii. Profesorul Shafir este un autentic erudit.¹ Profunzimea analizelor

sale intelectuale ne este oferită uneori și sub formă de eseuri, ceea ce nu înseamnă, nici pe departe, că dumnealui este un simplu eseist. Stau mărturie în acest sens sutele de articole științifice pe care le-a publicat în reviste peer-reviewed din toată lumea, împreună cu lucrări de referință în domeniul istoriei și a ideologiei extremismelor politice: *Romania. Politics, economics and society. Political stagnation and simulated change* (London, Frances Pinter, 1985) sau *Între negare și trivializare prin comparație. Negarea Holocaustului în țările postcomuniste din Europa Centrală și de Est* (Iași, Polirom, 2002). Ambele cărți beneficiază de un cadru teoretico-metodologic extrem de elaborat și de util cercetătorilor care se apleacă asupra derivelor antidemocratice ale stângii, respectiv drepte în accepțiunea politologică a acestor termeni. Mă alătur cu această ocazie celor care îi sugerează traducerea (și finalizarea, de acum) în limba română a primei cărți, unde autorul pune fertil în problemă o perspectivă hegeliană asupra antitezei dintre „stagnarea politică” bazată pe „simularea schimbărilor” de către comunismul ceaușist în plan intern, dedublată de „permanența simulată” a Republicii Socialiste România în cadrul instituțional al „lagărului socialist”. O lectură indispensabilă tuturor celor interesați de dimensiunile politico-ideologice și particularitățile comunismului românesc în raport cu ceilalți sateliți est-europeni ai Moscovei.

Pe un ton alternând între gluma relaxată și relaxantă, evaluarea împărți-

---

¹ Profesorul Shafir nu este *numai* un erudit; domnia sa este, corelativ, și un apreciabil pedagog. Apreciabil în primul rând pentru „învățăceii” care depun eforturile necesare ridicării la înălțimea exigențelor domniei sale.

ală și ducând până la sarcasm, Michael Shafir atrage atenția în *Radiografii* asupra germenului funciar al totalitarismului, prezent în noi toți. Foarte puțin conștientizată, puțin înțeleasă și tot mai puțin combătută, tentația autoritarismului politic, un pas nici necesar nici suficient, dar ferm în direcția instaurării unui regim totalitar – este adusă în discuție cu aplomb, pasiune civică și spirit critic, fapt care îl transformă pe profesorul Shafir într-un adevărat „spectator angajat”, pentru a folosi expresia lui Raymond Aron. Tocmai de aceea acesta încearcă permanent să atragă atenția în termeni inteligibili și în același timp percutanți la un nivel social cât mai cuprinzător asupra fragilității preferabile și lipsite de eroism a democrațiilor în care (încă) trăim comparativ cu omnipotentele promisiuni, adevărate „cântece de sirenă” pentru un Ulise modern a cărui corabie a intrat îngrijorător de mult la apă – ale mișcărilor extremiste și partidelor politice „antisistem”. Scrie Shafir: „Într-o democrație, exact acesta este avantajul extremiștilor: ei nu respectă regulile jocului democratic, dar se autovictimizează când regulile nu le sunt aplicate lor înșiși în stricta lor literă” (p. 86). Sau, citându-l pe renumitul istoric și cercetător al Holocaustului, Yehuda Bauer: „**«Oroarea Holocaustului nu constă în faptul că el a deviat de la normele umane; oroarea este că nu a deviat»**. Mai mult: «Cu toții suntem victime posibile, călăi posibili, martoripasivi posibili» (Bauer, 2001: 42, 67. Sbl. autorului). În fiecare din noi zace ascuns un Eichmann sau un Himmler, ne mai avertizează Bauer (1999). Sunt tentat să adaug: și un Yejov sau un Beria” (p. 380).

Profesorul Shafir este un adversar declarat al naționalismului, la care se raportează sub forma unei memorii ideologizate, închise și ermetice din punct de vedere intelectual, deși aparențele pot fi înșelătoare în acest punct – și al oricărei forme de fundamentalism în general. Astfel, domnia sa avertizează pertinent și incomod împotriva frecvenței capcane de a legitima o formă de extremism doar pentru că aceasta s-a opus alteia. În cazul României, exemplul ar fi acela al „de-

mocratizării” conștiente sau inconștiente, voluntare sau involuntare a legionarismului doar pentru că s-a împotrivit direct, așa cum au făcut-o multe alte curențe intelectuale, partide politice sau categorii sociale – comunismului. Este imperativă din acest punct de vedere „distincția între cei care luaseră arma în mână deoarece se împotriveau unui regim totalitar și cei care o făcuseră deoarece erau adepții altui totalitarism” (p. 286).

Foarte interesantă și judicioasă este și analiza critică a celebrei lucrări *Originile totalitarismului* a Hannei Arendt. O lucrare etalon în domeniul teoriilor totalitarismului, care beneficiază de o abordare validă în ceea ce privește deconstruirea mecanismelor cognitive și sociale responsabile de maturarea progresivă a pepinierei ideologice a nazismului, dar, în același timp, este incompletă și insuficient de pătrunzătoare la capitolul stalinism, din motive ținând în principal de accesul redus la o bibliografie științifică adecvată în 1951, anul publicării primei ediții. Profesorul Shafir reproșează însă altceva celebrei autoare. Faptul că, pe urmele mentorului său Martin Heidegger, consideră modernitatea ca fiind depozitarul natural, să spunem așa, al fenomenului totalitar. Cu alte cuvinte, o optică arhaic-elistică a cărei incapacitate de a înțelege pe deplin libertatea, egalitatea și fraternitatea rațională lăsa de moștenire de către iluminism a produs da-Sein-ul, o reacție la prezumtiva „rupere[] [a] unității dintre individ și locul lui în lume”. Avem de-a face aici cu eternul (din păcate) mit al homeostazei naturale și firești a lumii premoderne, a ierarhiei imprescriptibile care ar fi stabilit locul fiecărui om și/sau idei într-o ordine cosmică de sorginte aristotelică. „Totalitarismul, pentru Arendt, este precedat atât de distrugerea modernă a individului care își are siguranța în mediul și ambianța înconjurătoare cu care este familiar, cât și de dezintegrarea sferei spațiului public, în care individul se poate afirma și în propriii săi ochi, și în ochii societății, și astfel își poate construi o identitate. Acesta este efectul societății burgheze, una în care clasa dominan-

tă și-a abandonat rolul politic, pe care l-a încredințat altei clase, o clasă politică formată din fosta nobilime și noii birocrati (sau ceea ce azi am numi „experti”) – burghezia fiind de fapt interesată numai de aspectele materiale ale vieții” (p. 312). Sau, ar putea spune profesorul Shafir cu umorul care îl caracterizează, Hannah Arendt aruncă din copaie, odată cu apa murdară, și copilul. Pentru că modernitate înseamnă din punct de vedere social, intelectual și politic, burghezie, cu toată lipsa de eroism și de poezie pe care le-ar articula aceasta.

Nu în ultimul rând, profesorul Shafir se apleacă asupra relațiilor internaționale și a instrumentului teoretic pentru aprehendarea acestora, plastic denumit „acea prințesă a disciplinei academice”, teoria relațiilor internaționale. Jalonând printre „vulturii” sau „șoimii” realiști, pentru care conflictul este forma instituționalizată a relațiilor interstatale și interpersonale, cu rădăcini adânci în așa-zisa natură umană, iremediabil amorală și deci coruptibilă – și „porumbelii” idealști, echivalentul gândirii internaționale naiv-liberale din perioada interbelică, incapabilă să prevadă și să stopeze ascensiunea celui de-al Treilea Reich din cauza *wishful thinking*-ului conform căreia lumea întreagă împărtășește o etică universală (liberalismul american) ce nu trebuie decât adusă la lumină – nu construită încet, precaut, dialogic și permanent protejată împotriva omniprezențelor fundamentalisme care amenință ceea ce Karl Popper numea „societatea deschisă” – profesorul Shafir propune utilizarea unei teorii internaționale intrată în vizor după încheierea Războiului Rece, socio-constructivismul. Acesta „îndeamnă la analiza relațiilor internaționale în termeni de percepția «Celuilalt» în funcție de propriile interese, motivații și (de ce nu?) prejudecăți. (...) Abordarea se bazează pe conceptul numit «principiul oglinzii». Judecăm, cu alte cuvinte, intențiile «Celuilalt» în funcție de propriul nostru comportament într-o situație similară. Dar”, nu uită să adauge autorul *Radiografiilor*, „de cele mai multe ori, uităm că un trecut diferit instituționalizează în propriile noastre minți percepții

diferite ale prezentului” (p. 396). Într-adevăr. Experiențe istorice și memorii diferite pot invalida cu ușurință premisa empatiei ce conduce la înțelegerea, acceptarea și acționarea împreună cu alteritatea, subiacentă eforturilor constructiviste. Imaginile „în oglindă” sunt mai diverse și mai complexe decât ne-am aștepta la prima vedere, după cum observă pertinent conferențiarul timișorean Vasile Docea, iar construcția lor nu este întotdeauna atât de socială pe cât am dori-o, acestea fiind deseori impuse „de sus”, „ideologic” deci, nu „de jos”, așa cum ar trebui să funcționeze, la modul ideal, socio-constructivismul.¹ De departe teoria privilegiată astăzi în cadrul analizelor internaționale, socio-constructivismul nu beneficiază de un cadru metodologic adecvat, fapt care se repercutează asupra statutului său științific.² Eclectic și subiectiv, acesta pornește de la raportul sociologic actori-structuri și îl extrapolează în plan internațional, susținând că identitățile individuale și de grup sunt intersubiectiv construite prin interacțiuni peremptorii care le remodelează continuu. Astfel, susține Alexander Wendt, structuri (internaționale) nu îi preexistă actori (state) independenți care o articulează interacționând, așa cum argumentează neorealismul Kenneth Waltz³, ci, la rândul lor, și statele sunt alcătuite în termeni de identitate și interes național de către structuri. Raportul nu este deci unul asimetric, ci mai degrabă reciproc.⁴ Dar, în ciuda criticilor întemeiate care i se aduc, „bufnița” socio-constructivistă este preferabilă „vulturilor” și/sau „porumbelilor”. Să sperăm deci, pe urmele profesorului Shafir, că va veni, odată, și vremea „orățăniilor”.

1 Vasile Docea, „Aliatul inamic. Despre controlul ideologic al construcției imaginilor asupra războiului”, *Colloquium politicum*, nr. 1, 2010, 79-100.

2 Vezi Andre Kukla, *Social constructivism and the philosophy of science*, (New York, Taylor & Francis, 2002).

3 Kenneth Waltz, *Teoria politicii internaționale*, (Iași, Polirom, 2006).

4 Vezi Alexander Wendt, *Social theory of international politics*, (New York, Cambridge University Press, 2003), 371-372.

În final, ca oricare altă scriere a domniei sale, *Radiografiile* merită și chiar ar trebui citite de către orice student, profesor și de către oricine în general care se consideră membru al societății civile. Profesorul Shafir cunoaște, nu numai pe filieră livrească, dificultățile existenței unui spațiu public bazat pe civism și spirit critic, inevitabil fragil, incomplet, și care necesită un permanent și obositor efort intelectual, social sau moral. Să ne uităm însă și la partea goală a paharului, așa cum procedează, deseori, autorul. Societatea civilă rămâne și astăzi, la începutul secolului XXI, un deziderat mai degrabă decât o realitate. Și asta nu neapărat în afara Occidentului, așa cum am fi tentați să credem, ci în însăși miezul său politico-filosofic. „Wrong time, wrong face, wrong place”. Așa și-a intitulat profesorul Shafir

un remarcabil articol despre gândirea politică a social-democratului Constantin Dobrogeanu-Gherea, evreu rus naturalizat în Regatul Român la sfârșitul secolului XIX.¹ Să sperăm că, peste aproximativ un secol, distanța cronologică de care autorul a beneficiat pentru a analiza detașat, cu caracteristica-i precizie științifică, scrierile lui Gherea - metafora pe care i-a aplicat-o acestuia să nu i se potrivească, cel puțin la fel de bine, lui însuși.

Emanuel Copilaș

[West University of Timișoara]

---

¹ Michael Shafir, „Constantin Dobrogeanu-Gherea: wrong time, wrong place, wrong face”, *Studia Europaea*, nr. 2, 2007, pp. 5-47.

Recenzie

Nașterea capitalismului dezastrelor ca urmare a aplicării doctrinei șocului

---

Naomi Klein, *Doctrina Șocului. Nașterea capitalismului dezastrelor*
Metropolitan books, 2007

Cartea scrisă de Naomi Klein, *Doctrina Șocului. Nașterea capitalismului dezastrelor*, publicată în 2007 de către Metropolitan books, Henry Holt and Company, LLC reprezintă o nouă analiză multidisciplinară a evenimentelor cuprinse între anii 1950-2006. Deși, caracterul jurnalistic este pregnant, cartea conține o serie de argumente cu ajutorul cărora este construită teza doctrinei șocului. Mesajul transmis are ca bază de plecare ipoteza conform căreia pentru a impune un capitalism pur prin reforme, este necesar de a se recurge la diferite șocuri ce creează «o pagină albă», cadrul necesar impunerii ideilor de liberalizare a pieței. Lucrarea

conține o analiză limitată în mare parte la argumente de natură economică a realității prezente, a fenomenului de globalizare. Analiza întreprinsă de autoare are rolul de a explica și combate politica ideilor liberale dezvoltate de către Milton Friedman și Școala de la Chicago. Mai mult, sunt reliefate ideile neoconservatorimului și metodele pe care le aplică pentru crearea unui capitalism pur, lipsit de constrângerile impuse de normativitatea existentă în diferitele țări pe care le analizează. Cartea în sine se vrea a fi o analiză cronologică, bazată pe exemple concrete a rațiunii strategiei șocului și a capitalismului dezastrelor.

Doctrina șocului este argumentată pe baza similitudinilor dintre crearea unei tabula rasa atât prin experimentele de tortură prin electroșocuri efectuate de Ewen Cameron la McGill University și finanțate de către CIA în anii '50, cât și prin șocurile prin care diferite regimuri trec, ce conduc la crearea cadrului necesar pentru implementarea ideilor neoliberale. Astfel, Naomi Klein susține că „tortura este indisociabilă strategiei șocului”.

Modelul de tortură prin folosirea electroșocurilor vine ca urmare a experimentelor efectuate de Ewen Cameron. Acesta propune crearea unei noi personalități în urma procesului de regresare a persoanei tratate. Experimentele au fost doar pe jumătate reușite din cauza incapacității de a-i redresa. Această modalitate de tortură apare și în „tehnicile speciale de interogare” creată prin programele lansate în anii '50: proiectul Bluebird, proiectul Artichoke, Mkultra și redată în manualul „Kubark Counterintelligence Interrogation”.

Crearea unui șoc nu se limitează doar la tehnicile prezente în manual, ci și la anumite șocuri produse de dezastrele naturale sau terorism. Un exemplu concret folosit drept argument de către Naomi Klein este 9/11 din 2001, conform autoarei, șocul a cauzat teamă, dezorientare, frică, „regresie colectivă” fapt ce a permis administrației Bush „să ceară dreptul de a tortura fără rușine”.

Cel de-al doilea doctor al șocului este considerat Milton Friedmann, teoretician al neoliberalismului și al ideilor școlii de la Chicago. Condamnarea ideilor sale de revenire la un capitalism pur, care se opune ideilor keynesiene, doctrinei social – democratice și teoriei progresiste specifice lumii a treia, stă la baza argumentării propuse de autoare. Pentru Friedman, revenirea la un capitalism pur se putea realiza prin impunerea de reguli ale pieței libere, prin ideea că și guvernele trebuie să înlăture toate regulile și regularizările care împiedică acumularea de profit, prin privatizare, de a vinde activele deținute de stat către corporații pentru a facilita obținerea de profit, și prin tăierea finanțelor pentru programele so-

ciale. Toate acestea au fost implementate în diferite regimuri, aflate într-o perioadă de șoc sau de tranziție, și au contribuit la crearea tezei conform căreia Milton Friedman este un doctor al șocului. Redarea tuturor caracteristicilor neoliberale sub aspectul negativ împiedică punerea în balanță și a elementelor pozitive ce vin ca rezultat al implementării lor.

Teoriile celor doi doctori ai șocului au fost experimentate și implementate în Chile, după lovitură de stat de la 11 septembrie 1973 și moartea lui Salvador Allende. Efectele negative induse au condus la regresie, „ceea ce a încercat Chile sub Pinochet a fost o coaliție a corporatismului, o alianță mutuală între un stat polițienesc și corporații.” Neprivatizarea companiei CODELCO a reprezentat factorul care a împiedicat și protejat Chile de un colaps economic. Mai mult, tortura folosită ca mijloc de implementare a reformelor ultraliberale a coexistat în regimurile dictatoriale de pe continentul sud-american cu represiunile brutale. Acest lucru a permis realizarea de „operații de curățare”, de deșădăcinare a socialismului de pe întreg continentul latino-american. Așa cum este prezentat în raportul „Brasil: Nunca mais”, autoarea caută să demonstreze existența unui proiect unic din care principalele componente sunt idei de regresie și idei de reformă economică. Contrar acestui argument, reprezentanții școlii de la Chicago au negat în permanență conexiunea între politicile lor și folosirea terorii. Justificarea acestora se poate observa în schimbările pe care le-au adus pentru a dezvolta sistemul antreprenorial.

Inițial Klein demonstrează că doar în țările slab dezvoltate și dominate de dictaturi se poate impune un șoc ce ar permite aplicarea reformelor neoliberale, însă în cea de-a treia parte a cărții este argumentată ipoteza posibilității impunerii ideilor ultraliberale în țări democratice cum este Marea Britanie condusă de Margaret Thatcher și Bolivia. Autoarea descrie încercările de aplicare a reformelor liberale fără a se recurge la violență și la represiune. Prin politica lui Thatcher de a declanșa războiul din Malvine cu Argentina pentru a deturna atenția de la

reforme impopulare și pentru a câștiga popularitatea stimulând sentimentul patriotic britanic, ne este demonstrat că în contextul unei crize politice majore „o versiune limitată de terapie de șoc poate fi impusă în democrație”. Naomi Klein se folosește de însăși cuvintele lui Milton Friedman pentru a justifica impunerea de reforme ca o alternativă la politicile existente și aplicate într-un anumit regim. „Doar o criză, - actuală sau trecută - produce schimbări reale. Când criza se produce, acțiunile care au loc depind de ideile care sunt prezente în acel context. Această, eu cred, este funcția noastră de bază: să dezvoltăm alternative la politicile existente, să le ținem în viață și valabile până când imposibilul politic devine politic inevitabil.” Utilizarea acestei afirmații fără specificarea contextului în care a fost făcută nu face decât să pună sub semnul întrebării modul de utilizare a diferitelor discursuri folosite pentru argumentarea strategiei de șoc și aplicării reformelor necesare liberalizării piețelor.

Aplicarea strategiei șocului este studiată și în țările ce trec printr-o perioadă de tranziție, cum este Polonia postcomunistă, China după masacrele de la Tiananmen, Africa de Sud după Apartheid, Rusia lui Boris Eltsine și Asia din timpul crizei din 1997 – 1998. În organisme de luare a deciziilor pentru ieșirea din perioada de tranziție, prezența foștilor studenți ai școlii de la Chicago sau a adepților ideilor lansate de Milton Friedman, este argumentul folosit pentru a justifica măsurile economice implementate ce conduc la o regresie a societății. Venirea lui Jeffrey Sachs în Polonia, economistul care a fost chemat să rezolve hiperinflația din Bolivia, constituie un exemplu. Aplicarea „Planului Sachs” prin care se elimina controlul prețurilor și subsidiilor, trecerea la o privatizare a minelor, șantierelor navale și a fabricilor are un impact negativ asupra Poloniei conform autoarei. Împrumutul obținut de Sachs pentru Polonia de 1 miliard de dolari pentru a ajuta stabilizarea monedei naționale este dat sub condiția aplicării terapiei de șoc. Francis Fukuyama în studiul *Are we approaching the end of History?* argumenta că un astfel de plan,

în care deregulizarea piețelor este combinată cu democrația liberală „reprezintă sfârșitul evoluției ideologice și forma finală a guvernării umane”. Această nouă formă de guvernare este implementată și în cazul Rusiei conduse de Boris Yeltsin. Conform autoarei, Yeltsin a impus o terapie de șoc într-o „democrație”, pentru ca mai apoi să dizolve „democrația” prin distrugerea parlamentului și abolirea Constituției. Consecințele directe ale dizolvării Parlamentului, începerii războiului din Cecenia și ale implementării reformelor de liberalizare a pieței, vin să completeze argumentarea ipotezei implementării strategiei de șoc de către instituții financiare internaționale pentru a determina respectivele țări să se supună intereselor acestora.

Partea a cincea a cărții *Shock therapy in the USA. The homeland security bubble* prezintă principalii actori care beneficiază de implementarea reformelor de liberalizare și ușurința acestora de a trece de la funcții private la funcții publice și vice-versa. Un exemplu este Donald Rumsfeld care trece din funcția de secretar al apărării în funcții de conducere a unor companii cum sunt: G. D. Searle & Company în perioada 1977-1985, General Instrument în perioada 1990-1993, Gilead Sciences în perioada 1997-2001. Conform lui D. Rumsfeld, birocrăția Pentagonului reprezintă o amenințare la securitatea Statelor Unite. El susține că „treaba guvernului nu este de a guverna ci de a subcontracta sarcina sectorului privat cel mai eficient și de obicei superior”. Această poziție se află în contradicție cu atribuțiile prezentate în cadrul Constituției Statelor Unite, conform căreia securitatea națională este o sarcină a guvernului și nu a companiilor private. Un alt exemplu concret este John Foster Dulles, secretar de stat în timpul lui Dwight D. Eisenhower, care amestecă sarcina de apărare a statului împotriva terorismului cu apărarea companiilor multinaționale.

Principalii beneficiari ai capitalismului dezastrelor sunt companiile multinaționale americane. Acestea au impus reglementări de liberalizare a pieței și în Statele Unite, ca urmare a atacurilor teroriste de la 11 septembrie 2001. În 2001,

când George W. Bush a devenit președinte, corporațiile se aflau în fața unei recesiuni economice ca urmare a lipsei de noi surse de creștere economică. Atacurile asupra celor două turnuri gemene a permis corporațiilor să demonstreze că „numai firmele private posedă inteligența și inovația de a face față provocărilor noi de securitate”. Mai mult, acestea sunt considerate principalele vinovate ale implicării Statelor Unite în operațiile de schimbare a regimurilor din alte țări. Astfel, ne este argumentat că războiul din Irak din 2003 ca urmare nu a amenințării la securitatea Statelor Unite, ci la adresa companiilor de energie, motivul fiind semnarea contractelor pentru petrol cu Rusia și desfășurarea negocierilor cu France's Total. Naomi Klein reduce justificarea intervenției în Irak la interesele corporațiilor de a crea un model în Orientul Apropiat de stat arab, rămas fără un trecut, o cultură, aproape distrus și cu o administrație „debaatificată”. Alegerea Irakului ca stat model pentru lumea araba s-a datorat în principal rezervelor de petrol, a poziției strategice pentru crearea de baze militare, a relației stabilite cu Statele Unite după războaiele din Golf și capabilităților tehnologice de care dispuneau Statele Unite în raport cu Irakul. Teroarea impusă în primii trei ani și jumătate a avut un efect psihologic destul de puternic în rândul populației irakiene, dar acest lucru nu i-a oprit în a crea o armată proprie cum este armata lui Mahdi. Klein justifică prezența unei armate fondată de clericul Shia Moqtada al – Sadr ca răspuns la eșecurile de reconstrucție privatizată a unei întregi țări, dar a analiza consecințele acțiunilor întreprinse de aceasta. Mai mult, este demonstrat cum corporațiile s-au îmbogățit prin reducerea rolului economic al statului la minimum, impunerea unui guvern suveran numit, a terorii, a implementării legislației propuse de către corporații (un exemplu îl constituie Legea pentru privatizarea câmpurilor de petrol).

Ca urmare a ideilor liberale implementate de către adepți ai gândirii lui Milton Friedman, s-au pus bazele creării unui stat care nu poate funcționa în absența unor contractori, ce dețin cunoș-

tințele și tehnologia necesară pentru a face față oricărei situații. Crearea unei armate private cum este Blackwater, demonstrează incapacitatea statului de a furniza resursele necesare pentru a face față fenomenului de globalizare și cerințelor impuse de către corporații. În concepția lui Naomi Klein, corporațiile sunt cele care justifică și conduc politica atât națională cât și globală prezentă în lume. Cazul cel mai concret este cel al statului Israel, unde politica adoptată pe plan intern și extern se explică ca rezultat al dependenței economice israeliene de tensiunile geopolitice din zonă. Astfel vedem, cum „dilema de la Devos” este aplicată: „războaie și atacuri teroriste au crescut ca număr, dar bursa de valori de la Tel Aviv a crescut la nivele record în paralel cu violența”.

Rezultatele strategiei șocului nu au rămas fără repercursiuni, acest lucru fiind vizibil prin numeroasele aspecte negative pe care le-a indus în societățile în care s-au implementat ideile școlii de la Chicago. Naomi Klein evidențiază lupta diferitelor țări împotriva capitalismului dezastrului, contestarea organizațiilor financiare internaționale și a activităților diferiților adepți ai școlii de la Chicago și tragerea lor la răspundere. Apariția regimurilor democratice socialiste cu precădere în America Latină, reprezintă un răspuns la consecințele implementării neoliberalismului.

Strategia șocului a avut la bază trei etape: șocul inițial, reformele economice implementate și represiunea aplicată popoarelor reticente. Pe baza acestor trei etape, Naomi Klein analizează diferite fenomene pe care le reduce cauzal la doctrina șocului. Prin urmare, putem conclud că demonstrația făcută de Naomi Klein folosindu-se de diferite fenomene disparate este indisociabilitatea neoliberalismului de circumstanțe ieșite din comun caracterizate prin violență, represiuni brutale, încălcarea drepturilor omului, inegalități crescute și distrugerea bazelor pe care statul conduce.

Antoneta Luisa Dobrin

[The University of Bucharest]

Geopolitica și terorismul

Ion Marin, Țuțu Pișleag, *Geopolitica și terorismul*
Editura Sitech, Craiova, 2009

Prezenta carte reprezintă un demers original în istoriografia relațiilor internaționale din mediul academic românesc, deoarece examinează intersecția celor două concepte din titlul ei: geopolitica și terorismul.

Structura este bine construită din punct de vedere metodologic. În primele pagini se face o analiză filosofică și semantică a celor doi termeni aduși în discuție, iar în capitolul introductiv ne sunt prezentate metodologia lucrării și bibliografia de specialitate de bază. Urmează cele trei părți, dedicate chestiunii geopoliticii ca știință, terorismului ca fenomen, respectiv intersectării celor două concepte.

Din prezentarea sintetică a problematicii geopoliticii reiese că autorii cunosc bine principalii gânditori germani, francezi și anglo-saxoni, respectiv operele lor, la care ei adaugă gânditori contemporani precum Kissinger, Fukuyama, Huntington, Chomsky, Brzezinski etc. Putem considera ca o slăbiciune metodologică a prezentării că puținele referințe – în total 2 la număr – din capitolul *Geopolitica – repere fundamentale* sunt date din două lucrări de sinteză ale unor autori români, ceea ce deschide calea unor eventuale interpretări malițioase, și anume că autorii n-ar cunoaște bibliografia în original.

O remarcă interesantă și o idee originală constituie afirmația conform căreia odată cu impunerea violenței politice ca formă de dominație a comunităților umane, au existat trei forme de bază ale sistemului relațiilor internaționale: sistemul imperial, sistemul anarhic de state și sistemul feudal, acesta fiind

însă limitat în timp și în spațiu. Ideea exprimată în această formă, într-un singur alineat, la pagina 28 a cărții, poate fi ușor combătută, deoarece sistemul relațiilor internaționale cunoaște mai multe variații ale sistemului actorilor statali, cum ar fi echilibrul puterilor, concertul puterilor, lume bipolară etc. Ar merita însă ca această idee să fie dezvoltată într-un studiu de teorie a relațiilor internaționale care să explice din punctul de vedere a relațiilor internaționale în ce sens se deosebește sistemul feudal al statelor (concept folosit în istoriografie, mai ales în istoria politică și socială) de celelalte două forme de bază.

Într-un subcapitol se trec în revistă principalii actori geopolitici, în principal state, dar și alianțe statale. Un subcapitol separat tratează problematica marilor războaie, introducând în exemplificare, într-un mod foarte lăudabil, și aspecte românești. Din păcate, în numai câteva rânduri nu pot fi analizate toate aceste aspecte, care ar merita să fie dezvoltate mai pe larg, pe paginile unor lucrări viitoare. Tot aici trebuie să observăm faptul că lucrarea este marcată puternic de o abordare idealistă pro-occidentală, ilustrată pe alocuri prin niște formulări caracteristice mai mult stilului jurnalistic sau beletristic decât celui științific, de genul „vocația NATO o constituie protejarea democrației și a drepturilor omului și asigurarea supremației dreptului”. Totodată remarcăm ca fiind o idee interesantă părerea autorilor că în urma actualei crize mondiale influența politică și culturală a Statelor Unite va spori în mod con-

siderabil De aceea, lucrarea nu intră în categoria acelor opere – aici ne referim, printre altele, cărțile lui Niall Ferguson, Charles Kupchan etc. – care prevăd o decădere a puterii americane și mutarea principalului pol de putere în Orientul Îndepărtat.

A doua parte, *Terorismul-concepte definitorii*, tratează problematica complexă a terorismului, dintr-o abordare interdisciplinară. Chiar la începutul acestei părți ni se oferă interpretarea definiției terorismului, nu numai la nivel teoretic, ci și prin referirea la articole de legi din legislația internațională sau a unor țări afectate de fenomen, cum ar fi Statele Unite ale Americii, Marea Britanie, Franța, etc. Considerăm a fi foarte simplă, dar foarte reușită împărțirea terorismului în terorism explicit politic (rasist, xenofob, religios etc.) sau implicit politic (partizan, ideologic etc.) Este reușită și prezentarea istorică, în care se trece în revistă activitatea unor organizații sau secte din trecut ca sicarii evrei, thug-ii din India sau Asasinii din lumea musulmană, reunind toate aceste manifestări ale terorismului de dinaintea Marii Revoluții franceze sub denumirea colectivă de prototerorism. În a doua jumătate a acestei părți, se trec în revistă organizațiile teroriste active, sau, mai bine zis, acele organizații care sunt considerate a fi teroriste în accepțiune internațională. Un subcapitol întreg este dedicat contraterorismului, adică metodelor de combatere ale terorismului.

Partea a treia se intitulează *Geopolitica și terorismul – marea interferență conflictuală a secolului XXI*, și realizează practic sinteza informațiilor prezentate în paginile anterioare. Pornește de la o idee originală, interesantă, prin contrastarea opiniilor a doi cunoscuți analiști occidentali, Ali Laidi și Francis Fukuyama, primul din ei afirmând că terorismul – și mai cel mai mediatizat aspect al lui, terorismul radical islamic – este reversul macobru al globalizării, punct de vedere cu care opinia lui Fukuyama se află în antiteză, autorul *Sfârșitului Istoriei* afirmând că acest terorism islamic contemporan este un fenomen supraapreciat și considerând că acest fenomen îngrijorător la

nivel global al curentului jihadist nu e legat atât de lumea musulmană tradițională, cât de diaspora imigrației islamiste din țările Occidentului.

Capitolul *Geopolitica și religia în secolul XXI* ar putea să aibă, după titlu, o abordare foarte diversificată, însă se concentrează mai mult asupra fenomenului islamismului radical. Un studiu de caz foarte interesant, la rândul lui, este examinarea conflictului israelo-palestinian prin abordare geopolitică, respectiv geopolitica petrolului și a terorismului. Dacă din aceste două studii de caz, cel dintâi reprezintă mai mult o sinteză de istorie universală, printr-o narațiune cronologică a evenimentelor, al doilea este construit pe un sistem de argumentație bine pus la punct și este o incursiune în istoria economică, dar și în domeniul prognozei economice. Autorii susțin ideea că petrolul va reprezenta principala sursă de energie și în viitor și analizează și prezintă pe rând punctele slabe ale surselor de energie alternative. Criticile acestora sunt foarte realiste și oarecum împotriva curentului, în zilele noastre fiind „la modă” mai mult apropierea în manieră ecologică de această problemă. În capitolul *Concluzii*, fenomenul terorist este inclus între categoriile de prim ordin ale științei geopoliticii.

Lucrarea de față se bazează pe o bibliografie vastă și variată, în primul rând pe lucrări generale și de specialitate ale unor autori români și occidentali, dar și la surse primare din legislațiile naționale și internaționale. Limbajul ei este unul de specialitate, dar totodată accesibil, care poate s-o facă atractivă și în ochii cititorilor obișnuiți. Principala valoare a ei rezidă însă în exprimarea mai multor idei originale, cu care nu este obligatoriu însă să fim de acord, și care ar merita să genereze dezbateri în rândurile specialiștilor din lumea academică.

Artur Lakatos
[Romanian Academy]

Școala gustiană din nou revizuită

Mihai Pop, *Vreau și eu să fiu revizuit, Publicistica din anii 1937-1940, Antologie de Zoltán Rostás*

București: Paideia, 2010, pagini 416

Cu antologia de texte jurnalistice publicate de Mihai Pop în perioada interbelică, profesorul Zoltán Rostás surprinde din nou lumea sociologilor, etnologilor și antropologilor din România. Atunci când se încetățenea afirmația că totul ar fi fost spus despre Școala de Sociologie de la București a lui Dimitrie Gusti, Rostás aducea la lumina tiparului manuscritele cu interviurile de istorie de viață pe care le-a luat în anii '80 membrilor școlii gustiene și pe care nu spera că le va publica vreodată. Apoi, Rostás a trecut de la apropierea de lumea gustiană prin metoda istoriei orale la abordarea Școlii gustiene prin tehnicile specifice sociologiei organizaționale. De această dată, prin antologia publicată în 2010 la Editura Paideia, Zoltán Rostás ne invită să-l vizităm pe unul dintre gustiști prin întoarcerea la documentele sociale: presa interbelică.

Antologia *Mihai Pop, Vreau și eu să fiu revizuit, Publicistica din anii 1937-1940*, poate fi citită pe mai multe paliere. Pasionații de istoria presei o pot răsfoi ca pe o colecție de articole de opinie ale unuia din sociologii echipelor lui Gusti. Amatorii de memorialistică o pot citi ca pe un fals jurnal intim, poate și grație faptului că textele, multe dintre ele emoționante, au fost publicate sub pseudonim. Volumul este în fapt o nouă piesă de puzzle în proiectul reconstrucției universului gustian. Istoricii sociologiei au la dispoziție o carte despre fața necunoscută a antropologului Mihai Pop, în ipostaza lui de publicist și comentator politic. Cercetătorul în domeniul istoriei sociale

a științei va fi atras de înțelegerea contextului social și politic în care își desfășura activitatea Mihai Pop, cu atât mai mult cu cât selecția evenimentelor comentate a fost opera nemijlocită a jurnalistului.

Fondatorul antropologiei culturale în România, Mihai Pop, a primit frecvent vizita lui Zoltán Rostás în anii '80, pe vremea când cel din urmă desfășura, cu magnetofonul, proiectul său de istorie orală a Școlii Monografice. Din aceste interviuri Zoltán Rostás nu a cules informația că Mihai Pop este Petre Buga, cel care analiza situația internă și internațională cu atâta luciditate în revistele *Lumea românească* și *Azi* între 1937-1940. Dezvăluirea adevăratei identități a lui Petre Buga îi aparține lui Mihail Straje și a fost făcută, după precizările lui Rostás, în *Dicționarul de pseudonime* din 1973, de la Ed. Minerva.

Mihai Pop, sub pseudonimul Petre Buga, a semnat analize de politică externă privind relațiile internaționale tensionate din preajma izbucnirii celui de-al doilea război mondial. Antihitlerist, Pop este preocupat de relația Hitler-Mussolini, de consolidarea Axei, de reacțiile târzii ale Angliei și Franței la anexările teritoriale ale Germaniei din preambulul războiului, de raportul țărilor balcanice cu marile puteri. În preajma campaniei electorale din 1937, în articole ca *Trădătorii Ardealului* (*Lumea Românească*, Anul I, nr. 49, 20 iulie 1937), *Alegătorii vor una...* (*Lumea Românească*, Anul I, nr. 68, 8 august 1937), *Mai tare ca d. Vaida Voevod* (*Lumea Românească*, Anul I,

nr. 153, 1 noiembrie 1937) sau *Ultimul rol al d. Vaida*, (*Lumea Românească*, Anul I, nr. 170, 18 noiembrie 1937), Mihai Pop îi ironizează pe țărâniștii ardeleni Alexandru Vaida-Voievod și pe Valer Pop și îl susține fără echivoc pe Iuliu Maniu. Nici Octavian Goga nu scapă înțepăturilor în pamfletul *Amaro them* (*Lumea Românească*, Anul I, nr. 86, 26 august 1937), deoarece politicianul naționalist „a călcat uneori din fantezie de poet în străchini”. Mihai Pop îl așează „definitiv în rândul personagiilor caraghioase ale vieții noastre politice” (pag. 61).

Guvernarea de 100 de zile Goga-Cuza îi prilejuiește lui Mihai Pop publicarea articolului *Vreau și eu să fiu revizuit* (*Lumea Românească*, Anul I, nr. 235, 25 ianuarie 1938), în care autorul se solidarizează cu cetățenii aparținând unei minorități religioase care printr-o nouă lege „nu vor mai putea să ocupe nicio slujbă la stat, nu vor avea niciun drept politic, nu vor fi obligați să facă armata și vor fi

tolerați în această țară doar atât cât bu-nul plac al guvernanților le va permite.”

Mihai Pop este dezolat din cauza acestei măsuri cu caracter antisemit: „Voiam să mă simt printr-un decret scos în afară de lege, ca să nu mai fiu obligat să votez cu guvernul sau să îmi bat capul cu numărarea punctelor pe buletinele de vot pentru a-mi exprima liber convingerile și a contribui prin aceasta la conducerea statului, indicând spre cine merge vrerea mea și pe cine cred mai vrednic să mă reprezinte în parlament. Voiam să mă simt eliberat de răspunderea morală care apăsă asupra mea și să fiu străin cu totul de rușinea fără seamăn a vieții noastre politice. Aș fi fost cu conștiința împăcată că orice se va întâmpla de acum înainte măcar nu mă privește [...] M-aș fi închinat altor valori și aș fi luptat pentru alte idealuri. Aș fi fost mai om.”

Antonio Momoc

[The University of Bucharest]

Semnale

Originile și tipologia revoluțiilor Est-Europene

Autor: Adrian Pop, Editura Enciclopedică

Anul apariției: 2010
Număr pagini: 440
ISBN: 978-973-45-0624-8

Lucrarea abordează subiectul revoluțiilor est-europene dintr-o dublă perspectivă – diacronă și sincronă – ce facilitează înțelegerea sa adecvată. Metodologic, lucrarea se subsumează școlii *dependenței de cale și metodei reconstrucției raționale*, ce reconciliază abordarea *evenimentială*, proprie istoriografiei (focalizată pe ceea ce este specific și singular), cu cea *structurală*, proprie politologiei (centrată pe construirea de tipuri și modele). Dubla perspectivă din care este abordat subiectul se reflectă și în titlurile celor două secțiuni ale lucrării – *durata lungă a tranziției* și, respectiv, *durata scurtă a tranziției*.

Secțiunea întâi prezintă crizele majore din blocul sovietic în epoca post-stalinistă: revolta muncitorilor din RDG (1953), destalinizarea și efectele sale în „imperiul exterior” – „octombrie polonez” și revoluția maghiară (1956) – „primăvara de la Praga” (1968) și crizele regimului comunist din Polonia, ce au culminat cu „momentul Solidaritatea” (1980-1981). Totodată, secțiunea sintetizează formele prin care s-a manifestat activismul civic al Europii Centrale și explică clar cauzele care au condus la prăbușirea comunismului în Europa de Est. Secțiunea a doua subliniază specificul revoluțiilor est-europene, argumentează caracterul revoluționar al schimbărilor politice sistemice din Europa de Est, deslușește semnificația conceptului și practicii „revoluției autolimitate” propuse de disidenții central-europeni și oferă o tipologie inedită a modalităților pe care le-a urmat abandonarea comunismului și tranziția la democrație și economia de piață în Europa Centrală, Europa de Sud-Est și Uniunea Sovietică. Postfața oferă, din unghiul de vedere al domeniului relațiilor internaționale, câteva repere majore privitoare la lecțiile „globale” ale revoluțiilor est-europene.

Index de Autori

Oana Albescu – Masterand, Facultatea de Științe Politice, Administrative și ale Comunicării Specializarea Științe Politice, Universitatea Babeș-Bolyai, Cluj-Napoca.

Ion-Lucian Catrina – Lector univ. dr., Facultatea de Științe Politice, Universitatea Creștină, „Dimitrie Cantemir”, București, Școala Postdoctorală A.S.E., București.

Fr. Petre Comșa – Senior lecturer with the Faculty of Orthodox Theology in Targoviste, Romania. Currently serves as a priest at The Saint Elijah-Grant Church in Bucharest.

Emanuel Copilaș – Preparator la Universitatea de Vest din Timișoara, doctorand în Relații Internaționale și Studii Europene în cadrul Universității Babeș Bolyai, Cluj-Napoca.

Romulus-Cătălin Dămăceanu – Lect. univ. dr., Universitatea „Petre Andrei” din Iași.

Antoneta Luisa Dobrin – Masterand, Facultatea de Istorie, Universitatea din București.

Alexandru Gabor – Asistent asociat al Facultății de Științe Politice SNSPA. Beneficiar al proiectului „Burse doctorale în sprijinul cercetării: Competitivitate, calitate, cooperare în Spațiul European al Învățământului Superior”, proiect cofinanțat de Uniunea Europeană prin Fondul Social European, Programul Operațional Sectorial Dezvoltarea Resurselor Umane 2007-2013.

Iulia Huiu – politolog, doctorand în sociologie. Este coautor al volumelor: Dan Pavel, Iulia Huiu, „*Nu putem reuși decât împreună. O istorie analitică a Convenției Democratice. 1989-2000*”, Editura Polirom: Iași, 2003; *Sursele Securității informează. Documente din arhiva CNSAS*, Editura Humanitas: București, 2008; *Personalități ale exilului românesc în arhivele Securității*, Editura Corint: București, 2007.

Artur Lakatos – Dr. Cercetător asistent, Dr. în cadrul grantului CNCSIS GAR TE-206, proiect derulat prin Academia Română, Filiala Cluj, Institutul de Istorie „George Barițiu”.

Dan Mihalache – doctor în științe politice, lector asociat la Universitatea Creștină „Dimitrie Cantemir”. În prezent îndeplinește funcția de consilier politic al președintelui Partidului Național Liberal. A fost consilier al primului-ministru, deputat și membru al Parlamentului European.

Antonio Momoc – Lect. dr. la Facultatea de Jurnalism și Științele Comunicării, Catedra de Antropologie culturală și cercetător post-doctoral al Universității București.

Costea Munteanu – Full-professor with the Academy of Economic Studies in Bucharest, Romania. Currently teaches International Corporate Finance and Psychological Economics at the Faculty of International Economics and Business.

Vasile Pleșca – Dr., științific principal gradul III, bursier postdoctoral, Institutul de Cercetări Economice și Sociale „Gh. Zane”, Academia Română, Filiala Iași.

Cristian-Ion Popa – Doctor în filosofie, CSIII, bursier postdoctoral la Institutul de Științe Politice și Relații Internaționale al Academiei Române.

Bogdan Ștefanachi – Lector Doctor, Universitatea „Al.I. Cuza” Iași, Facultatea de Filosofie și Științe Social-Politice, Departamentul de Științe Politice.

Stelian Tănase – Profesor de științe politice la Facultatea de Științe Politice, Universitatea București. Publicații recente: *Cioran și Securitatea*, Iași, Polirom, col. „Istorii subterane”, 2010; *Clienții lui tanti Varvara*, București, Humanitas, [2005], a 2-a ediție, 2008; *Istoria căderii regimurilor comuniste. Mira-colul revoluției*, București, Humanitas, [1999] a 2-a ediție, 2009.

Alexandru Trifu – Conf. univ. dr., Universitatea „Petre Andrei” din Iași.

Dorina Țicu – Doctorand, Universitatea „Al. I. Cuza”, Iași, Facultatea de Filosofie și Științe Social-Politice.

Titlul articolului

Prenumele Numele Autorului
Funcția și Instituția de apartenență
Adresa de e-mail.

ABSTRACT:

Toate articolele trebuie însoțite de un abstract care rezumă tematica articolului, evidențiind contribuția autorului. Abstractul nu trebuie să fie mai lung de 140 de semne. Abstractul trebuie redactat în limba engleză. Articolele trebuie trimise în format Microsoft Word (.doc) sau Rich Text Format (.rtf). Lungimea dezirabilă a unui articol este de 10.000-18.000 de semne. Pentru a vedea câte semne are articolul dumneavoastră, puteți folosi opțiunea word count din orice pagină pe care o deschideți în programul Microsoft Word. La sfârșitul abstractului trebuie să menționați titlul articolului în limba engleză.

KEYWORDS:

Drept *Keywords* trebuie să indicați, în limba engleză, cu italice, un număr de 5-7 termeni principali din articolul dumneavoastră. De exemplu în foma: *abstract, author name, title of the paper, references, submission*.

ARTICOLUL:

Articolul trebuie redactat folosindu-se alienate de felul acelor care se folosesc în acest document. Ele trebuie redactate cu fonturi *Times New Roman*, de preferință, de mărimea 12 pt., la doua rânduri, pentru textul articolului, *Times New Roman*, mărimea 10, la un rând, pentru *footnotes*. În cadrul articolului se respectă normele ortografice în vigoare stabilite de Academia Română. Atunci când este nevoie, diferitele note sau referințe se realizează prin utilizarea opțiunii *footnotes* din programul *Microsoft Word*. De fiecare dată când orice referință bibliografică este menționată prima dată, trebuie să dați informația bibliografică integral. Traducătorul trebuie întotdeauna menționat în prima citare. Vezi următoarele exemple de citare:

Pentru cărți

Se indică prenumele și numele autorului, titlul cărții integral (titlu și subtitlu) scris cu italice, urmat de paranteză, în interiorul căreia se dau localitatea apariției cărții, urmată de două puncte, editura la care a apărut cartea, anul, iar după închiderea parantezei se indică pagina sau paginile din care se citează. Dacă sînt mai mulți autori sau editori, se dau toate numele. Notele de subsol corespunzătoare arată astfel:

1 Giovanni Sartori, *The Theory of Democracy Revisited* (Chatam, New Jersey: Chatam House Publishers, 1987), 23.

2 Giovanni Sartori, *Teoria democrației reinterpretată*, traducere de Doru Pop (Iași: Polirom, 1999), 272-27.

3 Juan Linz, Alfred Stepan, *Problems of Democratic Transition and Consolidation. Southern Europe, South America, and Post-Communist Europe* (Baltimore and London: The John Hopkins University Press, 1996), 74.

Pentru capitole din cărți

4 Edward G. Carmine, Robert Huckfeldt, „Comportamentul politic – o perspectivă de ansamblu”, în Robert E. Goodin, Hans-Dieter Klingemann (coordonatori), *Manual de știință politică*, traducere colectivă (Iași: Polirom, 2005), 206.

Pentru referințe la o notă de subsol

5 Robert A. Dahl, *Democracy and Its Critics* (New Haven: Yale University Press, 1989), 164, n.1.

Pentru articole

Se respectă aceleași norme, menționîndu-se prenumele și numele autorului, titlul articolului în caractere drepte, între ghilimele, urmat de numele revistei/publicației în italice, numărul publicației, anul apariției (în paranteză), urmat de două puncte, pagina sau paginile citate.

6 Adrian Cioroianu, „Și totuși, Europa unită există – deși nu toți europenii votează”, *Sfera Politicii* 136 (2009): 9.

Pentru articole din ziare

7 Daniel Dăianu, „Schimbarea modelului”, *Jurnalul național*, 29 iulie 2009.

Pentru texte nepublicate

8 Ion Popescu, „Coalițiile din perioada postcomunistă. Cercetare comparată – România, Ungaria, Bulgaria” (lucrare de licență, Facultatea de Științe Politice, Universitatea București, 2009).

Pentru documente sau texte de pe Internet

9 Francis Fukuyama, „The Neoconservative Moment”, *The National Interest* 12 (2003), <http://www.thetharmaproject.com>, accesat 12.09.2009.

Pentru documente din arhive

Dacă se folosesc surse primare din arhive, trebuie să dați sursa în concordanță cu sistemul relevant de catalogare și locația arhive. Dacă referințele sînt la documente guvernamentale, ale partidelor politice, ale unor fundații, societăți, think-tanks sau alte organizații ale societății civile, atunci sursele vor fi identificate pe cît de complet este posibil.

10 ASRI, fond D, dosar 9897, f. 93.

11 Documentul poartă mențiunea „Strict secret de importanță deosebită. Exemplar unic”, Arhiva Comitetului Executiv al CC al PCR, dosar 264/1972, vol. VI, f. I-II.

12 Petre Roman, „Viziune politică asupra strategiei de dezvoltare a României în întîmpinarea secolului XXI. Pentru o bună guvernare a țării – calea social-democrată” („Caiet politic” distribuit participanților la Congresul extraordinar al Partidului Democrat, 16 martie 2001, fără alte mențiuni).

Atenție!

În citatele următoare din cărți sau articole deja citate, nu se mai dau prenumele și numele autorului, ci doar numele, nici titlul integral, cu referințe, ci doar titlul prescurtat, urmat de pagină, nu se vor folosi *op.cit.*, p. 23, sau *loc. cit.*, nici *ibid.* ori *ibidem*. De exemplu:

13 Sartori, *Teoria*, 29.

14 Cioroianu, „Și totuși”, 8.

15 Tismăneanu, „Dynastic”, 35-38, esp 36.

Atenție!

Trimiterile bibliografice se fac întotdeauna folosind limba originală a referinței, nu prin traducerea titlurilor de cărți sau articole. Titlurile unor cărți sau articole din limbi străine care nu folosesc alfabetul latin se dau prin transliterare fonetică a titlului din limba respectivă.

Cînd se citează cuvinte străine ori numele unor autori străini sau ale unor personaje politice străine, se păstrează ortografia din limba originală, cu respectarea normelor ortografice din limba respectivă.

SUMMARY

Editorial

- Between Scylla and Charybdis: „market failure” vs. „government failure” 3
Cristian-Ion Popa

Minimal State, Welfare State

- Welfare State* and the Issue of the Constructivist Rationalism..... 14
Vasile Pleşca
- Spontaneous Order* as Minimal State Justification..... 21
Bogdan Ştefanachi
- Institutional stickiness and social policy reform 27
Alexandru Gabor
- Dual perspectives in public policies: from the welfare state to minimal state 34
Dorina Ţicu
- The Burden of Public Debt in Emerging Market Countries 40
Ion-Lucian Catrina
- What kind of state do we want? Surpassing the old paradigmes..... 47
Dan Mihalache and Iulia Huiu
- Economic Personalism – A Christian Orthodox Contribution (II) 54
Fr. Petre Comşa and Costea Munteanu
- Macroeconomic Monetary Policies in the EU..... 66
Romulus-Cătălin Dămăceanu and Alexandru Trifu

Essay

- Antinomic meanings of the theory of justice in contemporary political philosophy:
Robert Nozick and John Rawls..... 73
Oana Albescu

Archive

- Sfera Politicii's Archives – Iuliu Maniu (I)..... 79
Stelian Tănase

Reviews

- History, Memory, Civic Engagement and Critical Spirit. The World Of Eagles and
Pigeons As Seen By Owls 84
Emanuel Copilaş
Michael Shafir, Radiografii şi alte fobii. Studii contemporane, publicistică şi pubelistică
- The rise of disaster capitalism caused by the shock doctrine..... 87
Antoneta Luisa Dobrin
Naomi Klein, Doctrina Şocului. Naşterea capitalismului dezastrelor
- Geopolitics and Terrorism 91
Artur Lakatos
Ion Marin, Ţuţu Pişleag, Geopolitica şi terorismul
- Gusti's School revised once again 93
Antonio Momoc
Mihai Pop, Vreau şi eu să fiu revizuit, Publicistica din anii 1937-1940, Antologie de Zoltán Rostás

Signals 94

Index of authors 95

Minimal State, Welfare State

„Sfera Politicii” este înregistrată în Catalogul Publicaţiilor din România la numărul 4165.
Textele vor fi trimise redacţiei. Deciziile privind publicarea sunt luate de către echipa editorială.
Pentru a reproduce un text din revistă este necesar acordul scris al redacţiei „Sfera Politicii”.
Reproducerea textelor în alte condiţii constituie o infracţiune şi se pedepseşte conform
legilor în vigoare.

